

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра фінансів

Матеріали
Загальноуніверситетської наукової конференції
професорсько-викладацького складу
«МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ
ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В УМОВАХ
ПРОВЕДЕННЯ СИСТЕМНИХ РЕФОРМ»

м. Тернопіль, 10 квітня 2013 року

Тернопіль – 2013

ББК 65.9(4Укр)26

УДК 336

М 54

*Розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні
кафедри фінансів (протокол №13 від 4 березня 2013 р.)*

ВІДПОВІДАЛЬНА ЗА ВИПУСК:

Кириленко О. П. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів

УКЛАДАЧ:

Письменний В. В. – к.е.н., доцент кафедри фінансів

Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в
М 54 умовах проведення системних реформ: матер. Загальноунівер.
наук. конф. проф.-викл. складу, 10 квіт. 2013 р., м. Тернопіль. –
Тернопіль: Вектор, 2013. – 134 с.

Матеріали наукової конференції висвітлюють сучасні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ. Значну увагу приділено розробці основних напрямів фінансової політики, удосконаленню управління фінансами та реформування складових фінансового механізму.

Висновки і рекомендації мають теоретичне значення та представляють практичний інтерес для науковців і практиків-фінансистів, а також можуть бути використані студентами при написанні курсових та дипломних робіт.

**ББК 65.9(4Укр)26
УДК 336**

За стиль, редакцію і достовірність поданих матеріалів наукової конференції відповідальність несуть їх автори.

ЗМІСТ

Кириленко О. П.ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	6
Білоус і. І. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	10
Булавинець В. М. МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	13
Бучковська Я. Г. ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	16
Горин В. П. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ У СФЕРІ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ.....	19
Гупаловська М. Б. ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	23
Дем'янишин В. В. ОПЕРАТИВНИЙ БЮДЖЕТНИЙ КОНТРОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ	27
Дем'янюк А. В. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	32
Дишкант О. В. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ.....	34
Іваницька М. П. ПРОБЛЕМИ МОБІЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	38
Карапетян О. М. ПРОБЛЕМИ І ПРОТИРІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	40
Карпишин Н. І. ВЛАСНІ ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ЇХ РОЛЬ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	44
Кізима Т. О. НЕЗАЛЕЖНЕ ФІНАНСОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	49
Клімчик В. В. НЕОБХІДНІСТЬ АКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ УКРАЇНИ У РЕГІОНАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ.....	52
Коваль С. Л. ДОХОДИ БЮДЖЕТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗРОСТАННЯ	55
Козак Г. І. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ.....	59

Коломийчук Н. М. ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ.....	61
Крупка А. Я. МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	63
Лободіна З. М. РОЛЬ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ.....	66
Лубкей Н. П. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ	70
Малиняк Б. С. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	74
Машко А. І. ДЕФІЦИТ БЮДЖЕТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ	76
Мокрицька А. Б. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	80
Перевознюк В. В. АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ВОДОПОСТАЧАННЯ	84
Петрушка О. В. КЛЮЧОВІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ.....	87
Письменний В. В. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ І ЗАКЛАДІВ У ФОРМІ БЛАГОДІЙНИХ ВНЕСКІВ.....	89
Русін В. М. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	92
Савчук С. В. ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	96
Сидор І. П. ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ У СИСТЕМІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	98
Сидорчук А. А. СУЧАСНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ ДОМОГОСПОДАРСТВА	102
Стоян В. І. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄДИНОГО КАЗНАЧЕЙСЬКОГО РАХУНКУ	104
Ткачук Н. М. МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ВЕЛИЧИНИ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ	109
Тулай О. І. РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	113

Шаварина М. П. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ	116
Шаманська Н. В. СУЧАСНІ МОТИВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	119
Шаманська О. С. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	122
Шашкевич О. Л. ПРОБЛЕМАТИКА СТИПЕНДІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ I-IV РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ	126
Шулюк Б. С. БЮДЖЕТНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ВИДАТКІВ СФЕРИ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	127
Ясеновська Т. Б. СТАВКИ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ: РЕТРОСПЕКТИВА УКРАЇНСЬКИХ МАНЕВРУВАНЬ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	131

ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Євроінтеграційні процеси в Україні вимагають подальшого розвитку інституту місцевого самоврядування, зміцнення його фінансової бази і на цій основі – забезпечення активізації розвитку територій країни. Сучасний стан регіонального соціально-економічного розвитку, за висновками фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, характеризується наступними негативними тенденціями: 1) диспропорції в економічному розвитку на місцевому рівні, наслідком яких є різний рівень інвестицій та доходів населення; 2) недостатнє стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва на місцевому рівні; 3) нестача регіональних ресурсів для реалізації обласних та місцевих проектів; 4) погіршення екологічної ситуації; 5) недостатній розвиток міжрегіонального, транскордонного, міжнародного регіонального співробітництва [1, с. 10–11].

Підтвердженням висновку про нерівномірність регіонального соціально-економічного розвитку слугують дані щодо питомої ваги окремих територій у сукупних результативних показниках по країні. Так, наприклад, майже 40% загального обсягу реалізованої промислової продукції забезпечується за рахунок лише двох областей – Донецької та Дніпропетровської, на них припадає також 35% експорту товарів. Виняткове місце у регіональному розподілі займає столиця, до якої надходить 30% імпорту, там виконується близько 20% будівельних робіт, здійснюється 25% капітальних інвестицій. І такі приклади можна продовжувати. Відмінності регіонального розвитку спричиняють достатньо значні розбіжності у доходах населення та їх основної складової – заробітної плати, яка за середнього рівня у грудні 2012 р. у 3377 грн., максимальних значень досягала у м. Києві – 5368 грн, найменшою була в Тернопільській і Чернігівській областях (відповідно 2466 грн і 2498 грн) [2].

Викривлення у рівнях розвитку територій країни успадковані нами від радянських часів і панування адміністративних підходів у господарюванні, проте в даний час вони посилюються внаслідок несприятливих економічних умов, незавершеності багатьох реформ, які були започатковані за роки незалежності, відсутності спадкоємності політичного курсу і нестабільності суспільного життя.

На місцевому рівні не сформовані ефективні механізми підтримки малого і середнього бізнесу, як основи розвитку територіальних громад. Зарубіжний досвід підтверджує, що саме за рахунок даного сектора економіки можливо забезпечити динамічний і збалансований розвиток всіх територій країни. В Україні відсутні пільги для малих підприємств; державна фінансова підтримка

має несистематичний і неефективний характер, здійснюється значною мірою не прозоро за допомогою обмеженого переліку інструментів. Ми вважаємо, що серед усіх важелів державної підтримки малого бізнесу перевага повинна бути надана саме фінансовим, тобто тим, які супроводжуються формуванням додаткових фінансових ресурсів у малих підприємств за допомогою дотацій, субвенцій, відшкодувань відсотків по банківським кредитам, податкових пільг, грантів тощо. В умовах кризових явищ і хронічної нестачі коштів фінансова підтримка спроможна зміцнити становище даних суб'єктів господарювання, зберегти на них робочі місця.

Створений у 2012 р. Державний фонд регіонального розвитку, як бюджетна програма, із-за обмеженості загальнодержавних ресурсів не здатний поки що відчутно вплинути на активізацію регіонального розвитку. Згідно Бюджетного кодексу кошти цього фонду передбачається спрямовувати на виконання: державної стратегії регіонального розвитку та регіональних стратегій розвитку; державних цільових програм та інвестиційних програм (проектів) у частині виконання заходів регіонального розвитку; угод щодо регіонального розвитку та програм подолання депресивності територій; державних програм розвитку транскордонного співробітництва; програм і заходів соціально-економічного розвитку регіонів, включаючи програми і заходи розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць (зокрема, малих міст, гірських населених пунктів, населених пунктів зон спостереження тощо). Передбачається, що уже з цього року має в повну силу запрацювати новий механізм залучення під державні гарантії коштів у фінансування програм регіонального розвитку саме за допомогою Державного фонду регіонального розвитку. Посилення ролі даного фонду у реалізації державної регіональної політики вимагає диверсифікації його доходних джерел, зокрема за рахунок залучення до фінансування проектів коштів іноземних інвесторів, міжнародних фінансово-кредитних установ, а також урізноманітнення умов надання фінансової допомоги регіонам.

Слабка дохідна база місцевих бюджетів та їх залежність від трансфертів з державного бюджету не дають можливості здійснювати дієву підтримку малого бізнесу і на регіональному рівні. Обсяги фінансування регіональних програм підтримки малого бізнесу, як правило, незначні, мають тенденцію до зменшення, характеризуються суттєвими відхиленнями у обсягах у територіальному розрізі. Ми вважаємо, що слід змістити акценти у підтримці малих підприємств, надавши перевагу регіональному та місцевому рівню, адже саме там краще відомі і простіше вирішуються ті проблеми, з якими стикаються суб'єкти господарювання. Звичайно, що збільшення фінансової підтримки малого бізнесу за рахунок місцевих бюджетів вимагає зміцнення їх дохідної бази шляхом перегляду складу власних і закріплених доходів, посилення

фіскального значення місцевих податків і зборів, розширення дохідних джерел бюджету розвитку.

Великі сподівання покладалися на нове джерело власних надходжень місцевих бюджетів – місцевий податок на нерухоме майно, запровадження якого декілька разів відкладалося, а з 1.01.2013 р. цей податок вступив в дію. За підрахунками Міністерства доходів і зборів у 2013 році до місцевих бюджетів повинно надійти 75 млн грн цього податку [3], проте ця сума становить лише 0,1% річного обсягу доходів місцевих бюджетів України, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів (т.б. закріплених доходів), у сукупних доходах їх частка буде ще меншою. Така незначна фіскальна роль податку на нерухоме майно зумовлена як низьким рівнем забезпеченості населення житловою площею у розрахунку на одну особу порівняно із зарубіжними, в т.ч. європейськими країнами, так і недосконалістю механізму його обчислення. До найбільш суттєвих недоліків податку на нерухоме майно слід віднести його соціальну несправедливість із-за оподаткування площі нерухомості, а не її ринкової вартості, яка визначається якістю та місцезнаходженням майна; невизначеність порядку оподаткування новозбудованого житла до набуття права власності та оподаткування об'єктів спільної власності; відсутність закріплення цільового використання одержаних від податку коштів на інвестиційні потреби територіальних громад. Подальше вдосконалення податку на нерухоме майно відповідно до кращої світової практики сприятиме посиленню його ролі у вирішенні місцевих потреб.

Значний потенціал для соціально-економічного розвитку регіонів закладений у механізмі публічно-приватного партнерства, яке знаходиться у нас на стадії становлення. Не зважаючи на те, що в Україні сформована нормативна база здійснення державно-приватного партнерства, така форма взаємодії і консолідації коштів і зусиль приватного сектора та владних структур для вирішення місцевих і регіональних проблем розвивається занадто повільно. Основні перешкоди, які стоять на заваді поширенню публічно-приватного партнерства полягають, зокрема, у наступному: недосконалість і незавершеність формування нормативно-правового забезпечення публічно-приватного партнерства; несприятливий інвестиційний клімат загалом в країні; зволікання у запровадженні середньострокового бюджетного планування і неможливість у зв'язку з цим гарантувати безперебійне фінансування проектів в умовах складання бюджетів на один рік; недостатній рівень обізнаності процедур партнерства з боку як приватних партнерів, так і представників владних структур; нехватка кваліфікованих кадрів; відсутність наочних успішних прикладів здійснення проектів шляхом партнерства. Усунення даних перешкод для розвитку публічно-приватного партнерства вимагає проведення системної і комплексної підготовчої, зокрема роз'яснювальної роботи з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

В Україні немає законодавчого забезпечення і мало застосовується міжрегіональне і міжмуніципальне співробітництво, що також значною мірою унеможливорює консолідацію ресурсів для втілення інвестиційних проєктів, які виходять за межі окремих територіальних громад. Основні позитивні наслідки зазначених напрямків співробітництва полягають, окрім можливої акумуляції необхідних фінансових ресурсів, ще й у поширенні позитивного досвіду кращого урядування, забезпеченні прозорості дій влади і зменшенні рівня корумпованості, формуванні у суспільстві нової політичної культури. Для активізації міжрегіонального і міжмуніципального співробітництва вкрай необхідно на загальнодержавному рівні чітко визначити основні вихідні поняття такої діяльності та механізми її здійснення, а також створити структуру, яка координуватиме таке співробітництво (самостійний орган виконавчої влади або структурний підрозділ в діючих центральних органах). На регіональному рівні доцільно обґрунтувати та закріпити у стратегічних документах пріоритетні сфери для налагодження міжрегіонального і міжмуніципального співробітництва.

Надзвичайно серйозною та мало вивченою у нас є проблема екологізації економіки на всіх рівнях її функціонування – державному, регіональному та місцевому. Справа в тому, що раціональне природокористування, охорона навколишнього середовища в сучасних умовах є основою стабільного економічного зростання країни загалом і окремих її територій. На жаль, в нашій державі зазначеним проблемам приділяється недостатньо уваги, не зважаючи на ті загрози, які є і постійно збільшуються. Основними інструментами екологізації економіки виступають екологічні податки, штрафи за забруднення навколишнього природного середовища, торгівля квотами за шкідливі викиди, які не набули у нас широкого застосування. Ми вважаємо, що органам місцевого самоврядування необхідно надати значно ширші права щодо охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних багатств. Слід наполегливо формувати нову філософію ставлення до природних благ та їхнього споживання, збереження та відновлення; доцільно створити стимулюючі механізми впровадження на місцевому рівні ресурсозберігаючих виробництв, прогресивних технологій утилізації відходів та сміття, залучати до робіт по впорядкуванню територій членів територіальних громад, особливо дітей, молодь, безробітних.

Слабо розвивається в Україні міжрегіональне, транскордонне та міжнародне регіональне співробітництво, яке потенційно здатне стати сильним поштовхом для динамічного розвитку адміністративно-територіальних формувань і, перш, за все прикордонних. Основними позитивними наслідками такого співробітництва обов'язково повинно бути збільшення товарообороту, експорту продукції, створення нових робочих місць, поширення зарубіжного

досвіду ведення бізнесу, впровадження нових технологій та менеджменту і кінцевому підсумку – підвищення рівня життя населення.

Література:

1. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір, В. І. Жук [та ін.]. – К.: НІСД, 2013. – 54 с.
2. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
3. «Нерухомий» податок багатьох не торкнеться // Урядовий кур'єр. – 2013. – №3. – С. 2.

Білоус І. І.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Однією з найгостріших проблем в Україні є проблема бідності її населення. Варто зазначити, що різниця між рівнем життя населення та соціально-економічним розвитком західних та східних регіонів держави є дуже помітною. Зокрема, спостерігається значна диференціація між регіонами за показниками розвитку промисловості. Диспропорції в рівні зайнятості й оплаті праці є також досить великими. Так, у Тернопільській області середньомісячна заробітна плата у 2012 році була в 2,1 рази нижчою ніж у Києві та в 1,5 рази – ніж у Донецьку та Дніпропетровську. Рівень безробіття в Тернопільській, Рівненській, Чернігівській областях за методологією МОП в 2 рази вищий ніж в м. Києві, Дніпропетровській та Луганській областях.

Слід врахувати і те, що регіони суттєво відрізняються і за рівнем інвестиційної привабливості, і за надходженнями до місцевих бюджетів, а також за показниками соціального розвитку. Тому подолання бідності коректніше розглядати в розрізі регіонів. Адже аналіз та співставлення рівнів життя населення в регіонах країни допоможуть виявити ті соціально-економічні показники, які потребують особливої уваги у контексті їх коригування та визначити ефективні заходи в системі соціального захисту населення.

Варто відмітити, що Тернопільська область належить до областей з високими показниками бідності. Даний регіон характеризується найнижчими показниками рівня життя населення по країні. Зокрема, середній розмір заробітної плати в грудні 2012 року становив 2185 грн. (по Україні – 3025 грн. або на 38,5% вищий), середній розмір пенсій в 2012 році по області – 1198,76 грн. (по Україні – грн.1470,73 грн. або на 22,7% вищий) [1].

Важливим для визначення регіональних аспектів фінансового забезпечення подолання бідності є показники співвідношення заробітної плати і

прожиткового мінімуму для працездатної особи. Для Тернопільської області даний показник в 2012 році склав 192%, тоді як, для Дніпропетровської обл. – 276,7%, Донецької обл. – 308,2%, Київської обл. – 278,4%, Луганської обл. – 272,5%. А також важливим є показник частки працівників, яким нарахована заробітна плата нижче прожиткового мінімуму для працездатної особи (найбільша частка таких осіб – Тернопільська, Вінницька, Волинська та Чернігівська області; найменша частка в Донецькій, Луганській, Дніпропетровській областях та м. Києві.

За даними обстеження умов життя домогосподарств за перший квартал 2011 року відповідно до прийнятого критерію (75 відсотків медіанного значення сукупних еквівалентних витрат населення країни) рівень бідності становив 25,4%. Межа бідності, визначена за даним відносним критерієм досягла 1025 грн.

По регіонах найвищий рівень бідності відмічався у Кіровоградській області, де він становив 39,7%, що в 1,6 рази вище за середній показник по країні. Понад 35% бідного населення спостерігалось в Житомирській, Хмельницькій та Тернопільській областях. Також значно вищі за середньоукраїнське значення рівні бідності були характерні для Львівської (33,3%), Рівненської (33,0%) та Чернівецької (31,7%) областей. Найнижчий рівень бідності склався в м. Києві, де значення досліджуваного показника становило 9,8%, що у три рази нижче за середній показник по країні. Низький рівень показника спостерігався в Харківській (15,5%), Полтавській (19,0%), Запорізькій (19,1%) та Миколаївській (19,7%) областях [1].

До основних негативних тенденцій щодо ситуації з бідністю в Україні та її регіонах слід віднести: погіршення становища домогосподарств з працюючих осіб, що свідчить про зниження рівня доходів від зайнятості; зростання бідності серед домогосподарств з дітьми, які входять до групи високого ризику бідності; а також зростання показників бідності по великих містах.

Концентрація бідності в сім'ях з працюючими та дітьми веде до падіння якості людського потенціалу країни. По суті, в Україні відбувається процес постійного відтворення бідних з одночасним формуванням у них особливої субкультури бідності.

Власне, високий рівень безробіття, низький рівень матеріального добробуту працюючих та членів їх сімей, закриття великих підприємств, а також високе зростання цін на товари та послуги стали основними причинами зовнішньої трудової міграції. Масовий виїзд робочої сили, крім економічних проблем, несе й величезний соціально-культурний негативний вплив – руйнуються сім'ї, з'являється таке явище, як «соціальне сирітство», тощо.

Проблема бідності до цього часу залишається вкрай актуальною і потребує подальшого розв'язання. Таким чином, для фінансового забезпечення

подолання бідності в регіонах України потрібно, в першу чергу, втілити в життя такі стратегічні завдання, як:

- модернізація та економічне оновлення основних секторів господарства (промислового комплексу, сільського господарства, виробництво конкурентоспроможних товарів і послуг);

- реалізація права людини на працю, підприємницьку діяльність, створення нових робочих місць, зокрема, забезпечення людей роботою з належними умовами праці та заробітком, наближеним до оплати праці в розвинених країнах;

- створення інституційних умов підвищення конкурентоспроможності регіонів, за рахунок росту залучення інвестицій на регіональному рівні;

- подолання бідності на сонові зростання рівня реальних доходів та рівня життя населення регіонів;

- регулювання внутрішньорегіональної та міжрегіональної трудової міграції;

- створення обґрунтованої політики регіонального розвитку держави;

- удосконалення та розширення міжрегіональної економічної взаємодії (міжбюджетних відносин);

- залежність прийняття соціальних зобов'язань від наявних ресурсів;

- визначення стратегій трансформації економіки регіонів з урахуванням рівня розвитку регіонів і їх ресурсної забезпеченості.

Отже, диференціація рівня життя населення регіонів визначається відмінностями демографічних тенденцій, зайнятості населення на ринку праці, матеріального та фінансового забезпечення населення, розвитку соціальної інфраструктури і системи забезпечення соціальними послугами. Державна регіональна політика повинна, в першу чергу, спрямовуватись на створення умов для подолання проблем регіональної диференціації рівня та умов життя населення, забезпечення якісних освітніх та медичних послуг, сучасного комфортного житла, рівних умов продуктивної зайнятості як основного джерела доходів. Власне, реалізація високих стандартів життя населення регіонів досягається ефективною діяльністю місцевих органів влади.

Література:

1. Соціально-економічне становище регіонів України // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

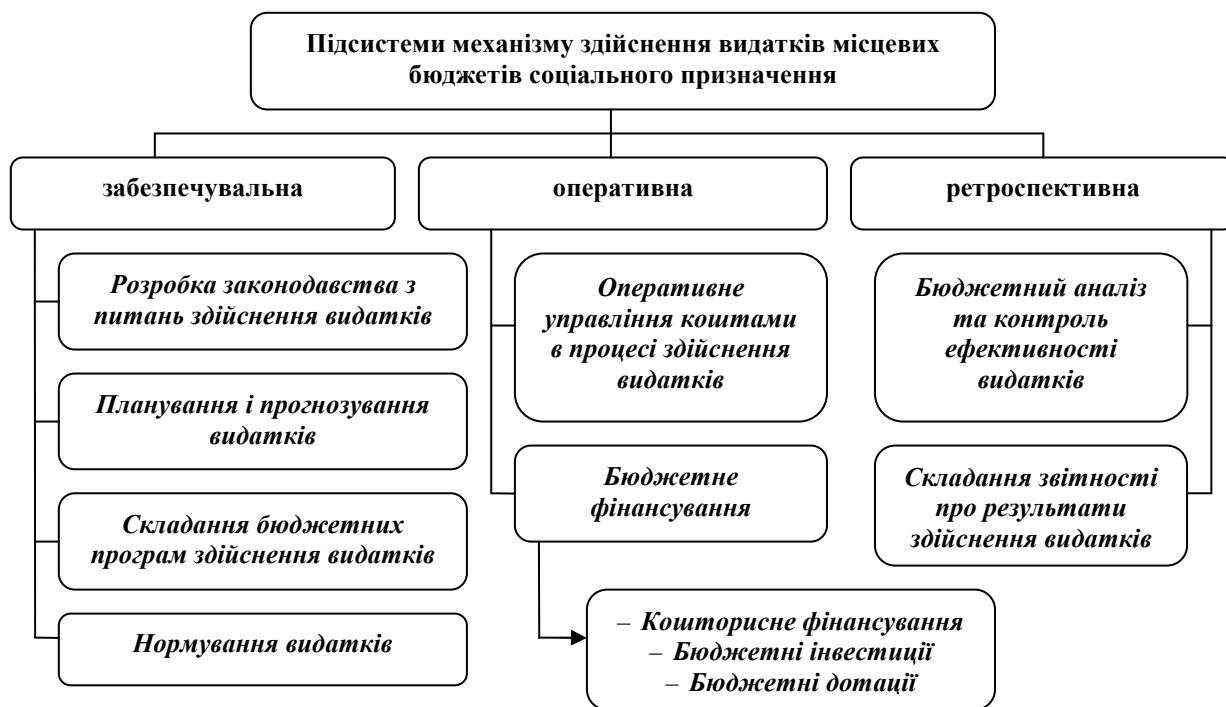
Важливою передумовою забезпечення ефективності видатків місцевих бюджетів соціального призначення є формування відповідного механізму їх здійснення. В економічній літературі достатньо широко вживаються поняття з ключовим терміном «механізм»: господарський механізм, фінансовий чи бюджетний механізм, механізм фінансування тощо. Однак, хоча в окремих наукових працях зроблено спробу оцінити взаємозв'язок між цими поняттями чіткого розмежування їх змісту досі не проведено. У тлумачних словниках під поняттям «механізм» розуміють систему, устрій, який визначає порядок певного виду діяльності [1; 2, с. 401], послідовність станів, процесів, які визначають певну дію, явище [3]. В економічній теорії механізм прийнято трактувати як певну сукупність форм та методів впливу на предмет дослідження для досягнення визначених результатів [4, с. 246–247].

Поняття «механізм використання коштів бюджету» широко застосовується у бюджетному законодавстві, де його ототожнюють з порядком фінансування певних заходів. Натомість проф. В. Дем'янишин визначає механізм використання бюджетних коштів як складову бюджетного механізму держави, яка являє собою сукупність методів, форм, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, які забезпечують використання бюджетного фонду держави. Він наголошує на необгрунтованості його ототожнення з бюджетним фінансуванням [5, с. 235].

Щодо поняття «механізм здійснення видатків бюджету», то воно практично не зустрічається у літературних джерелах, а тому потребує більш детальної уваги. Вважаємо, що його недоцільно ототожнювати з механізмом використання коштів бюджету, оскільки ці поняття співвідносяться між собою як загальне і часткове. На нашу думку, здійснення видатків передбачає не лише безпосереднє витрачання коштів бюджету на передбачені цілі у розрізі форм (кошторисного фінансування, інвестування або надання трансфертів), але і розрахунок необхідного їх обсягу (планування видатків) та проведення оцінки результатів (аналізу ефективності). Отож, можемо говорити про механізм здійснення видатків бюджету як про доволі складну структуру, яка забезпечує чітку послідовність і методи дій відповідних державних органів у процесі розподілу і використання бюджетного фонду.

Розглядаючи механізм здійснення видатків бюджету як систему, послідовність дій впливу на об'єкт, у його складі можна виділити такі підсистеми: забезпечувальну, оперативну та ретроспективну. Адаптуючи цей підхід до меж об'єкта нашого наукового інтересу, у механізмі здійснення

видатків місцевих бюджетів соціального призначення доцільно виділяти такі підсистеми (рис. 1).

Рис. 1. Складові елементи механізму здійснення видатків місцевих бюджетів соціального призначення*

* *Примітка.* Побудовано на основі [5, с. 244].

Суб'єктами механізму здійснення видатків місцевих бюджетів соціального призначення є органи місцевої влади і самоврядування, установи та організації, які згідно з законодавством задіяні у процесі використання коштів місцевого бюджету на соціальні цілі. Об'єктом цього механізму є бюджетні кошти, які направляються на фінансування діяльності закладів соціальної сфери, житлово-комунального господарства, а також кошти місцевих бюджетів на реалізацію заходів соціального захисту та соціального забезпечення.

Усі складові механізму здійснення видатків місцевих бюджетів соціального призначення взаємопов'язані, однак у кожній з них можна виділити провідний елемент. Так, основою забезпечувальної підсистеми є планування і прогнозування видатків. Визначення об'єктивної потреби у коштах на надання суспільних послуг є необхідною передумовою ефективного виконання місцевих бюджетів за видатками. Проблематика бюджетного планування достатньо широко розглядається у науковій літературі, однак узгоджених позицій щодо його розуміння поки не розроблено. Виокремивши з досліджуваних дефініцій головну складову, з'ясуємо, що ключовими термінами, які розкривають зміст «планування видатків» є такі: науково обґрунтований процес; комплекс заходів; визначення напрямів використання коштів. Специфіка видатків соціального призначення полягає у тому, що вони мають базуватися на соціальних

стандартах і нормативах та враховувати суспільні пріоритети витрачання коштів. Звідси, планування видатків місцевих бюджетів соціального призначення, на наш погляд, доцільно характеризувати як комплекс заходів, які реалізуються в ході науково обґрунтованого процесу визначення обсягів і напрямів використання коштів місцевих бюджетів на здійснення видатків соціального призначення відповідно до соціальних стандартів та пріоритетів суспільства.

У вітчизняній практиці планування бюджетних видатків здійснюється на основі поєднання нормативного, балансового, програмно-цільового методів. Такий підхід мав би сприяти досягненню належного рівня об'єктивності розрахованих показників та, водночас, забезпечувати ефективне використання коштів місцевих бюджетів.

Важливим елементом оперативної підсистеми механізму здійснення видатків місцевих бюджетів соціального призначення є бюджетне фінансування. Метою бюджетного фінансування науковці називають: розвиток економіки, соціальної сфери [6, с. 137]; виконання загальнодержавних функцій, функцій місцевого самоврядування і забезпечення функціонування бюджетних установ [7, с. 76]; здійснення державних замовлень, виконання державних програм, утримання державних і комунальних установ й організацій [8, с. 55]. Звужуючи зміст розглянутих дефініцій до меж предмета нашого наукового інтересу вважаємо, що при здійсненні видатків соціального призначення слід виділяти їх проміжну та кінцеву мету. Перша полягає у забезпеченні належної реалізації бюджетних програм у тих сферах суспільного життя, які забезпечують задоволення індивідуальних і колективних потреб громадян. Кінцевою ж метою здійснення соціальних видатків бюджету, на наш погляд, має бути підвищення суспільного добробуту. Зважаючи на наведені міркування, вважаємо за доцільне розуміти під фінансуванням видатків місцевих бюджетів соціального призначення безповоротне і безплатне виділення коштів з місцевих бюджетів на реалізацію загальнодержавних і місцевих програм у галузях освіти, охорони здоров'я, культури і соціального забезпечення, житлово-комунального господарства, спрямованих на забезпечення матеріальних і духовно-культурних потреб громадян з метою підвищення суспільного добробуту.

Вихідним і найбільш дискусійним елементом ретроспективної підсистеми механізму здійснення видатків місцевих бюджетів соціального призначення є аналіз і контроль їх ефективності. Але як в науковій літературі, так і в бюджетній практиці поки немає чіткого розуміння завдань, принципів та методології проведення оцінки ефективності видатків бюджету, тривають пошуки показників, які б об'єктивно характеризували зв'язок між динамікою виділених з бюджету коштів та отриманими результатами. Оскільки проблематика оцінки ефективності видатків місцевих бюджетів соціального

призначення буде більш ґрунтовно розглянута у п. 1.3, вважаємо за доцільне не зупинятися на ній у цьому питанні.

Підсумовуючи вищезазначене, варто відмітити, що досконалий механізм здійснення видатків місцевих бюджетів соціального призначення є необхідною передумовою ефективного управління коштами бюджетів, які спрямовуються на задоволення суспільних потреб. Однак, успішність такої діяльності залежить не стільки від наявності адекватної системи забезпечення, скільки від стратегічної виваженості політики у сфері видатків бюджетів, базованої на урахуванні суспільних очікувань та можливостей економіки.

Література:

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: ИТИ Технологии, 2006. – 944 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://new.ozhegov.info/?q=M*&pg=39&ind=N.
2. Краткий экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 2001. – 1088 с.
3. Ефремова Т. Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка / Т. Ф. Ефремова. – М.: Русский язык, 2000. – 1233 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mirsl洛夫removoy.ru/show_word/90876/.
4. Смовженко Т. С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва: Монографія / Т. С. Смовженко. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001. – 461 с.
5. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія / В. Г. Дем'янишин. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
6. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
7. Монаєнко А. О. Правові основи фінансування видатків на освіту та науку: Монографія / А. О. Монаєнко. – Л.: Червона калина, 2009. – 251 с.
8. Державні фінанси в транзитивній економіці: Навч. посіб. / [М. І. Карлін, Л. М. Горбач, Л. Я. Новосад та ін.]; за заг. ред. д.е.н., проф. М. І. Карліна. – К.: Кондор, 2003. – 220 с.

Бучковська Я. Г.
аспірант кафедри фінансів

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Особливі властивості тих чи інших послуг, як відомо, відіграють важливу роль при формуванні оптимального механізму їхнього фінансування. Принципове значення при цьому мають наявність чи відсутність у цих послугах ознак суспільних благ або приватних благ, а також наявність чи відсутність у цих послугах екстерналій. Узагальнення дослідження щодо властивостей послуг дошкільної освіти дає нам змогу зробити висновок, що цим послугам властиві ознаки як приватних благ, так і суспільних благ.

Оцінюючи склад вигод від надання послуг дошкільної освіти, варто виокремити дві складові – соціальні вигоди та економічні вигоди. Безумовно основні вигоди від одержання цих послуг одержує суспільство, адже завдяки їм відбувається формування всесторонньо розвинених особистостей. Соціальні вигоди є результатом надання послуг дошкільної освіти, яким властиві ознаки як приватних благ, так і суспільних благ. При цьому таким послугам притаманні певні позитивні екстерналії.

Згідно з класичним визначенням поняття приватних благ, вони мають дві властивості: принцип виключення (наявна технічна можливість не надання таких благ індивідам, котрі не заплатили за них) і конкурентне споживання [1, с. 67–68; 2, с. 62–63]. Аналізуючи послуги дошкільної освіти на предмет відповідності цим критеріям, необхідно зазначити, що їм теоретично властивий принцип виключення, а також наявне суперництво при їх споживанні. З огляду на це, послугам дошкільної освіти властиві ознаки приватних благ, про що знаходимо підтвердження у наукових працях відомих вчених [3, с. 53; 4, с. 449]. Основними складовими приватних благ від споживання послуг дошкільної освіти є:

- одержання знань, необхідних для життєдіяльності у сучасному світі;
- поліпшення фізичного і психічного здоров'я;
- розвиток позитивних манер і культурне виховання;
- набуття важливих навичок взаємодії з іншими індивідуумами та з соціальними групами, а також з навколишнім світом;
- формування гармонійно розвиненої особистості.

Наявність ознак приватних благ робить можливим залучення грошових ресурсів споживачів послуг дошкільної освіти до їхнього фінансування. Проте, як свідчить досвід розвинених країн, обов'язок щодо надання дошкільної освіти бере на себе зазвичай держава. Обґрунтовує таку діяльність, насамперед, наявність у цих послугах позитивних зовнішніх ефектів. Окремі вчені як приклад позитивних екстерналій наводять саме освітні послуги [4, с. 316–317]. Позитивними наслідками від здобуття дошкільної освіти для оточуючого середовища є:

- удосконалення взаємодії з гармонійно розвиненими людьми в соціальних групах і суспільстві
- поліпшення співпраці з освіченими особами;
- зменшення рівня злочинності, в т.ч. дитячої.

Послугам дошкільної освіти властиві також окремі ознаки суспільних благ. Так, завдяки своїм властивостям, дошкільна освіта забезпечує розвиток нації через освіту і виховання підростаючого покоління та сприяє формуванню нації з позитивними ціннісними орієнтирами. Крім цього, науковці відзначають інші властивості освітніх послуг, які доводять неефективність виключення індивідів від їхнього споживання. Так, вважається, що ефективний розмір групи

для повноцінного навчання і виховання становить більше, ніж одна дитина. У зв'язку з цим якісне надання дошкільної освіти можливе тоді, коли вдається досягти оптимальних розмірів груп дітей. Також слід зазначити, що освітнім послугам властива характеристика локальної природної монополії, адже дошкільний навчальний заклад має знаходитися недалеко від місця проживання дитини. У зв'язку з цим в разі відсутності попиту мінімальної кількості дітей, такі послуги будуть взагалі відсутні у певній місцевості [4, с. 733–734].

Крім соціальних вигід від послуг дошкільної освіти, їхнє надання справляє регулюючий вплив на сучасну економіку. Цей вплив досягається переважно завдяки зростанню вартості людського капіталу і підвищенню якості робочої сили в майбутньому.

Дослідження складу послуг дає змогу обґрунтувати оптимальні джерела фінансування послуг дошкільної освіти та запропонувати найбільш придатний для цього механізм фінансування. Зважаючи, на характерні властивості послуг дошкільної освіти, а саме наявність ознак суспільних благ і позитивних зовнішніх ефектів, оптимальним джерелом їхнього фінансового забезпечення є суспільні фінансові ресурси, що акумулюються в бюджеті держави. Це дасть можливість забезпечити доступність послуг дошкільної освіти і, таким чином, посилити соціальний ефект від їх одержання.

Забезпечення доступності послуг є важливим ще й з огляду на необхідність досягнення соціальної справедливості. У розвиненому суспільстві є чітка усталена позиція, що життєві шанси дітей не повинні залежати від достатку їхніх батьків чи заможності громади, в якій вони живуть [5, с. 450]. В сучасних дослідженнях наявність чи відсутність доступності освітніх послуг вважається ознакою бідності [6, с. 62–63]. З огляду на це, бюджетне фінансування дошкільної освіти дасть змогу забезпечити не лише необхідний соціальний і економічний ефект, а й сприяти зменшенню соціальної нерівності в суспільстві.

Отже, в проведеному дослідженні доведено, що наявні властивості послуг дошкільної освіти формують об'єктивні передумови для залучення суспільних фондів фінансових ресурсів до їхнього фінансування. Проте, наявність у послугах дошкільної освіти ознак приватних благ дають змогу на допоміжних засадах залучати для їхнього фінансування також грошові ресурси споживачів послуг. Від оптимального поєднання цих двох джерел фінансування послуг дошкільної освіти залежить якість послуг дошкільних навчальних закладів і задоволення споживчих потреб суспільства, а також забезпечення соціальної справедливості в країні.

Література:

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки: Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; Передмова та наук. редактування В. М. Федосова / Шарль Бланкарт. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.
2. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика / Ричард А. Масгрейв, Пегги Б. Масгрейв. – М.: Бизнес-Атлас, 2009. – 716 с.
3. Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави: Пер. з англ. / Джеймс М. Б'юкенен, Річард А. Масгрейв – К.: Вид. дім «КМ академія», 2004. – 175 с.
4. Хиллман А. Л. Государство и политическая экономика: возможности и ограничения управления / Арье Л. Хиллман. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2009. – 879 с.
5. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора: Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський / Джозеф Е. Стігліц. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
6. Фінансові важелі подолання бідності в Україні: монограф. [О. П. Кириленко, І. І. Білоус, Б. С. Малиняк та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2010. – 432 с.

Горин В. П.

к. е. н., доцент кафедри фінансів

ТЕНДЕНЦІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ У СФЕРІ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Соціальні гарантії населення в умовах економічних трансформацій є важливим елементом здійснення соціальної політики держави, направленої на зростання суспільного добробуту, досягнення стабільності та прогресивного розвитку суспільства. З витоків вчення про державу добробуту вони пройшли довгий шлях свого розвитку. На сьогодні практично у кожній країні існує система соціальних гарантій населенню, структура та джерела фінансування якої залежать від типу та рівня розвитку економічної системи, національних традицій та інших чинників.

В Україні з переходом до ринкової економіки також постала необхідність побудови своєї системи соціальних гарантій населення. Зниження економічних показників внаслідок затяжної кризи в народногосподарському комплексі країни зруйнувало базис для забезпечення соціальних гарантій на рівні, успадкованому з часів планової економіки. Держава виявилася фінансово неспроможною подолати проблеми всезростаючої бідності і майнового розшарування населення, різкого зниження рівня і якості життя, все більше перекладаючи соціальні зобов'язання на приватний сектор. Відтак, в сучасних умовах можна говорити про існування двох типів соціальних гарантій: соціальних гарантій держави – законодавчо визначених мінімальних розмірів оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги та інших соціальних виплат на рівні, не нижче прожиткового мінімуму;

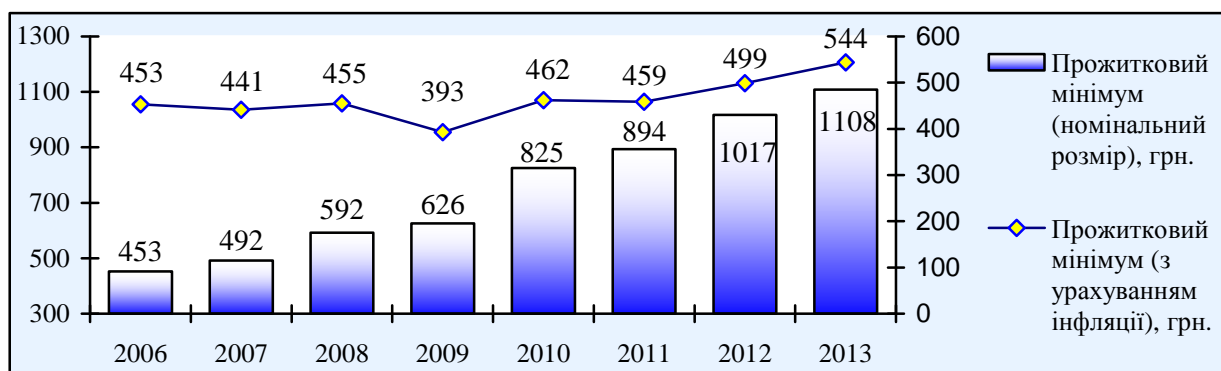
корпоративних соціальних гарантій, які характеризують зобов'язання суб'єкта господарювання відносно своїх працівників щодо гарантування останнім мінімального рівня доходу, доступу до медичних, освітніх та інших соціальних послуг. Зазвичай, параметри корпоративних соціальних гарантій визначаються корпоративною культурою, фінансовими можливостями суб'єкта господарювання та іншими чинниками.

Відповідно до конституційно закріпленої норми про Україну як соціальну державу, в нашій державі створена відповідна правова база, яка визначає рівень державних соціальних гарантій. Базовим правовим актом виступає Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Крім нього, функціонує цілий комплекс законодавчих та підзаконних актів, які регламентують порядок призначення різноманітних соціальних допомог, компенсацій та доплат. Втім, вітчизняні реалії переконливо засвідчують, що формування законодавчої бази зовсім не гарантує належної реалізації її норм на практиці. Відсутність у держави економічних можливостей для виконання соціальних зобов'язань на декларованому рівні зумовлює ситуацію, коли впродовж останніх десятиліть розміри соціальних гарантій населенню в Україні значно нижчі за обґрунтовані та нездатні забезпечити задоволення його потреб навіть на мінімальному рівні. З метою приведення видатків на соціальні виплати до наявного фінансового ресурсу державного бюджету, звичною стала практика щорічного зупинення норм соціального законодавства, які гарантують соціальні виплати багатьом категоріям громадян. З прийняттям Рішення Конституційного Суду України щодо регулювання соціальних виплат [1] та Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [2] вона отримала чітке правове підґрунтя. Відтак, доводиться констатувати збереження в Україні практики «ручного» адміністративного управління соціальними виплатами.

Базовою соціальною гарантією є прожитковий мінімум, який покладений в основу визначення розмірів більшості соціальних виплат, а також мінімальної заробітної плати. В Україні базою для розрахунку прожиткового мінімуму є показник мінімального споживчого кошика, головну частину якого складає набір продуктів харчування в розрахунку на одну особу на місяць. На відміну від практики розвинутих країн, у структурі прожиткового мінімуму для працездатної особи 60% припадає на вартість продуктів харчування, а частка витрат на придбання непродовольчих товарів і послуг передбачена на рівні 1/3 [3]. При цьому згідно Методики оцінки рівня економічної безпеки, розробленої Міністерством економіки України критичним вважається показник витрат на харчування у 50% прожиткового мінімуму. Його величина також не враховує низки життєво важливих витрат: на будівництво, купівлю чи найм житла, освіту, оздоровлення, платні медичні послуги, що суперечить суті показника як

основного соціального стандарту, а також положенням Конвенції МОП №117 про основі цілі та норми соціальної політики.

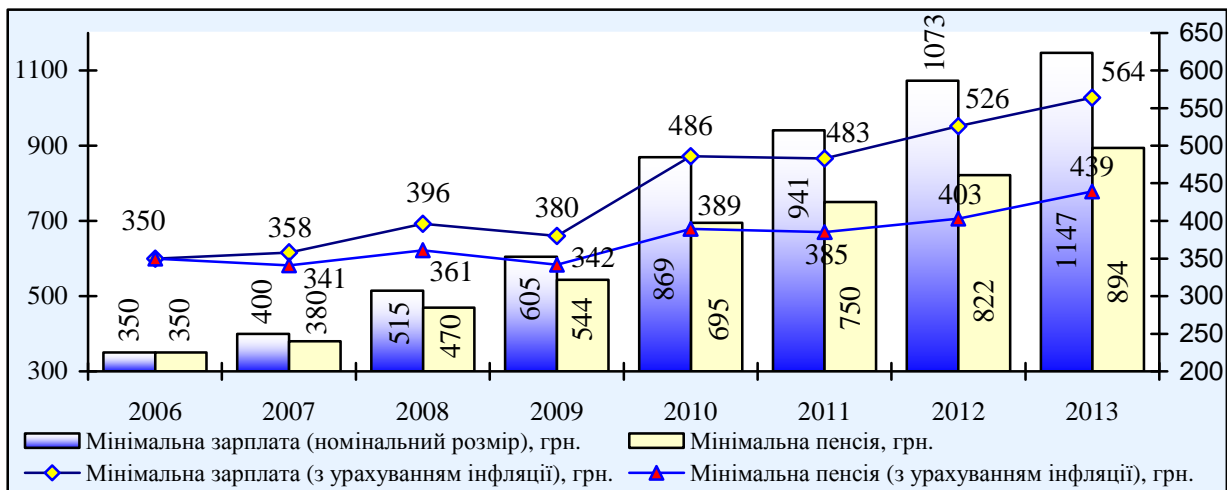
Причиною невиконання прожитковим мінімумом свого призначення, а саме захисту населення від бідності, є нереальність розмірів та невисокі темпи зростання цього показника. За оцінками експертів, для приведення розміру прожиткового мінімуму до обґрунтованих параметрів, величину офіційного значення базового соціального стандарту необхідно підвищити в 1,5–2,2 рази. Втім, зважаючи на дані розрахунку реальних темпів приросту прожиткового мінімуму, у найближчій перспективі не варто очікувати суттєвого прогресу щодо наближення його значення до реальних показників (рис. 1).

Рис. 1. Прожитковий мінімум в Україні у 2006–2013 рр., грн.

Найважливішою державною соціальною гарантією у сфері доходів для працездатних осіб є мінімальна заробітна плата. Відповідно до норм Закону України «Про оплату праці» (ст. 9) її розміри мають визначатись з урахуванням вартісної величини мінімального споживчого бюджету, середньої зарплати в економіці, продуктивності праці та рівня зайнятості [4]. Не зважаючи на те, що у науковій сфері поняття мінімального споживчого бюджету та прожиткового мінімуму чітко розмежовують, в Україні при визначенні величини мінімальної зарплати праці використовують саме розмір базового соціального стандарту.

Динаміка реального зростання мінімальної зарплати за останні роки переконливо засвідчує втрату нею відтворювальної і стимулюючої функцій, що веде до необґрунтованої деформації структури доходів населення. В сучасних умовах за рахунок цього джерела формується менше половини сукупного обсягу доходів населення, що створює не стільки стимули до продуктивної праці, скільки поширює споживацькі настрої. За період 2006-2013 рр. реальне зростання базового стандарту оплати праці склало всього 1,6 рази, тоді як його номінальні розміри збільшились в 3,3 рази (рис. 2).

Рис. 2. Мінімальна заробітна плата і мінімальна пенсія в Україні у 2006–2013 рр., грн.

Всупереч загальноєвропейській практиці й вимогам економічної безпеки, в Україні офіційно визначені розміри мінімальної зарплати, зазвичай, лише незначно перевищують показники прожиткового мінімуму (в 2011 році – на 5,3%, в 2012 році – на 5,5%, в 2013 році – на 3,5%). Для порівняння, у Великобританії співвідношення між цими індикаторами складає 6,4 рази, у Франції – 4,7 рази, Латвії, Естонії, Польщі – 1,5 рази [5, с. 57]. Враховуючи те, що мінімальна зарплата має забезпечувати достатній життєвий рівень не лише особисто для працюючого, але й для членів його сім'ї, така практика є вкрай негативною та свідчить про безвідповідальне ставлення держави до власних громадян. Відтак, нині вона залишається винятково технічним нормативом для розрахунку соціальних виплат відповідно до можливостей видаткової частини бюджету.

Відставання офіційно визначених розмірів від їхніх реальних параметрів характерне також для інших соціальних стандартів у сфері доходів. Так, розмір мінімальної пенсії в останні роки чітко прив'язаний до прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, хоча за Методикою оцінки рівня економічної безпеки України, співвідношення між цими соціальними стандартами має складати не менше 1,5–2,0 рази. У соціальному забезпеченні при призначенні соціальних допомог і компенсацій замість базового державного соціального стандарту – прожиткового мінімуму застосовується додаткова та не передбачена системою соціальних стандартів категорія – так званий гарантований мінімум, розміри якого встановлюються лише виходячи з фінансових можливостей бюджету. Це суперечить правовим засадам застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію закріплених Конституцією України та законами України основних соціальних гарантій. Розрахунок соціальних виплат на основі гарантованого мінімуму знижує їхні розміри і є, на наш погляд,

основною причиною невідомості соціальних трансфертів у питанні зниження рівня бідності в країні.

Підсумовуючи вищевикладене, доцільно зробити висновок про наявність значних проблем у царині забезпечення державних соціальних гарантій. Їхні розміри визначаються винятково на підставі оцінки фінансових можливостей держави й позбавлені наукового обґрунтування, а досягнуте впродовж останніх років зростання соціальних виплат, значною мірою, стало лише компенсацією втрати їхньої вартості від дії інфляційних процесів. Очевидно, в цьому криється основна причина збереження високого рівня бідності та недостатньої дієвості системи соціального забезпечення в Україні [6]. Зважаючи на це, пріоритетним завданням економічної політики держави у соціальній сфері має бути пошук механізмів щодо забезпечення прискореного зростання державних соціальних стандартів, що створить реальне підґрунтя для розвитку внутрішнього ринку й забезпечення високих темпів економічного розвитку країни.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду [...] від 25.01.2012 №3-рп/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12?test=GqsMfB7.apXVSnNEZiGiimS7NI4E2s80msh8Ie6>.

2. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 р. №4901-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4901-17>.

3. Голеусова, Г. Прожитковий мінімум – 2012: позиція профспілок / Г. Голеусова // Проспількові вісті. – 2011. – 14 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psv.org.ua/arts/suspilstvo/view-323.html>.

4. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. №108/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.

5. Максимчук, Є. Особливості реалізації соціальних гарантій в Україні / Є. Максимчук // Наукові праці НДФІ. – 2008. – Вип. 3 (44). – С. 53-62.

6. Черенько, Л. В Україні рівень бідності у містах наближається до показників у селах / Л. Черенько // УНІАН. – 2012. – 17 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/news/143733-v-ukrajini-riven-bidnosti-u-mistah-nablijaetsya-do-pokaznikiv-u-selah.html>.

Гупаловська М. Б.
викладач кафедри фінансів

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Державний фінансовий контроль є важливим елементом системи управління фінансами, призначення якого полягає у сприянні успішній реалізації політики держави, забезпеченні процесу реформування й

ефективного використання фінансових ресурсів в усіх ланках фінансової системи.

Діючий інститут державного фінансового контролю в Україні не може повною мірою запобігти зловживанням у бюджетній сфері. Про це свідчить той факт, що, незважаючи на посилення окремих етапів контролю, кількість виявлених фінансових порушень і зловживань щорічно збільшується.

Незважаючи на тривалий історичний досвід розвитку контролю, слід зазначити, що в Україні система фінансового контролю сформувалася на фундаменті командно-адміністративного устрою, де державний контроль функціонував тільки у формі ревізії, тобто діяв принцип «виявити і покарати». Нові ринкові умови господарювання, що сформувалися в Україні та в інших країнах СНД після краху командно-адміністративної системи об'єктивно зумовили необхідність розвитку нових форм фінансового контролю. Реформування вітчизняної системи державного фінансового контролю відбувається шляхом адаптації законодавства до європейських норм, зокрема до положень Лімської декларації керівних принципів аудиту державних фінансів, що була підписана в жовтні 1977 року в Лімі (Перу) делегатами IX Конгресу вищих органів контролю державних фінансів.

Актуальність дослідження посилюється тим, що на сьогодні, як справедливо підкреслюють Андрєєв П., Чечуліна О., Тимохін М. та ін., для забезпечення належного управління державними фінансами вже не достатньо лише дотримуватися законів, необхідно досягати мети у найбільш економний, ефективний та результативний спосіб [1, с. 70].

Сутність державного фінансового аудиту як різновиду державного фінансового контролю полягає у перевірці та аналізі органом державного фінансового контролю фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю [2].

Проаналізувавши чинне законодавство можна зробити висновок про виділення таких його видів:

- фінансовий аудит виконання бюджетних програм;
- державний фінансовий аудит виконання місцевих бюджетів;
- фінансовий аудит окремих господарських операцій.

Не применшуючи ролі названих видів аудиту варто відмітити, що нині одним із найважливіших напрямів діяльності органів фінансового контролю розвинених зарубіжних країн є аудит ефективності, основною метою якого є визначення соціально-економічного ефекту використання коштів держави, а також розроблення рекомендацій із підвищення результативності, економності і продуктивності використання бюджетних коштів та управління державними фінансовими ресурсами в цілому. Для України ця тема є найбільш актуальна,

адже з кожним роком все більше зростає проблема щодо нецільового та неефективного використання бюджетних коштів, законності та правильності їх витрачання, обґрунтованості планового обсягу видатків, знаходження та використання резервів залучення додаткових грошових ресурсів для поліпшення діяльності, виявлення надлишкових асигнувань.

Аудит ефективності, спрямований на перевірку економності, продуктивності і результативності управління державними фінансовими ресурсами, охоплює не лише специфічну фінансову діяльність, але й увесь спектр державної діяльності, зокрема організаційну і адміністративну системи [3]. Він дозволяє оцінити рівень досягнення запланованих результатів та надати пропозиції щодо ефективного використання фінансових ресурсів.

Однак, у функціонуванні державного фінансового аудиту поряд з багатьма позитивними сторонами, є й проблемні.

По-перше, термінологія, яка використовується науковцями, фахівцями-практиками в Україні, не узгоджується з термінологією, визначеною базовими документами ЄС. На сьогоднішній день у вітчизняній теорії та практиці немає чітко сформованого понятійного апарату щодо державного аудиту, який визначають як певний «прояв» державного фінансового контролю – вид, форму, тип, метод тощо. Аудит державного сектора та державний фінансовий контроль безумовно пов'язані один з одним, але цей взаємозв'язок, як і зміст терміну «державний аудит», до цих пір залишаються нерозкритими. До того ж, деякі фахівці вважають, що аудит – це вид підприємницької діяльності, що здійснюється на замовлення суб'єкта господарювання на платній основі, а тому не може здійснюватись державними органами.

Але світова теорія і практика аудиту вже давно відійшли від вузького розуміння поняття «аудит», яке використовувалося в XIX столітті. Вперше в Україні термін «аудит» у контексті державних фінансів було застосовано у Бюджетному Кодексі у 2001 році. Наступним кроком у запровадженні державного аудиту став прийнятий парламентом у 2005 році Закон України «Про управління об'єктами державної власності». Статтями даного Закону було встановлено, що державний аудит суб'єктів господарювання державного сектору економіки, спрямований на запобігання фінансовим порушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державного майна. З прийняттям у 2005 році Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фінансовим порушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державного і комунального майна» було введено в оборот термін «державний фінансовий аудит», а також скасовано заборону займатися наданням аудиторських послуг органам Державної фінансової інспекції (тоді ще Державної контрольно-ревізійної служби). Крім того, відбулося розмежування правового поля аудиту як діяльності суб'єкта господарювання, що здійснюється з метою отримання

прибутку, і як діяльності органів державного фінансового контролю, що спрямована на попередження фінансових порушень у державному секторі та забезпечення законного й ефективного використання державних ресурсів [4].

По-друге – це неузгодженість законодавства. Аналіз положень законодавства дає змогу констатувати наявність дублювання функцій Рахункової палати і Державної фінансової інспекції України щодо здійснення цього різновиду аудиту. Адже, з одного боку, позитивно вирішено питання про можливість проведення державного фінансового аудиту органами Державної фінансової інспекції України, а з іншого – ще одним суб'єктом, який здійснює державний фінансовий аудит визначено Рахункову палату. Для усунення цієї неузгодженості доцільним було б внесення змін до Закону України «Про Рахункову палату» та прийняття відповідного нормативного акту, який би регламентував порядок проведення державного фінансового аудиту Рахунковою палатою України. При прийнятті такого Закону доцільно розмежувати повноваження Рахункової палати України та Державної фінансової інспекції України, тобто кожен орган буде виконувати свої завдання та функції, які будуть визначені законодавством і не буде здійснюватись дублювання по проведенню державного фінансового аудиту.

Отже, державний фінансовий аудит відіграє важливу роль у процесі ефективного використання бюджетних коштів. Виходячи з цього виникає гостра необхідність у розробці і прийнятті комплексу заходів з удосконалення проведення державного фінансового аудиту відповідно до міжнародних стандартів, шляхом обміну досвідом та ідеями, а також створення професійних стандартів, методичних рекомендацій, методологічних та інших практичних матеріалів у сфері фінансового аудиту, що повинно збільшити ефективність і раціональність використання державних фінансів, яке має вирішальне значення для економічного розвитку України та суспільного добробуту.

Література:

1. Андреев П. П. Внутрішній контроль та аудит у секторі державного управління України та європейський досвід / [П. П. Андреев, О. О. Чечуліна, Ян ван Тайнен, М. Г. Тимохін та ін.]. – К.: Кафедра, 2011. – 120 с.
2. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dkrs.kmu.gov.ua>
3. Пивовар Ю. І. Нормативно-правове визначення поняття та видів державного фінансового аудиту [Електронний ресурс] / Пивовар Ю. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/546-bezpeka/14576-2011-01-18-05-59-38.html>
4. Слободяник Ю. Б. Концептуальні засади державного аудиту / Ю. Б. Слободяник // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит в епоху глобальних змін: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф.: Київ, 23 жовт. 2009 р. – К.: КНЕУ; ФПБАУ, 2009. – С. 384–390.

ОПЕРАТИВНИЙ БЮДЖЕТНИЙ КОНТРОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ

Успішна реалізація стратегічних і тактичних завдань управління бюджетом держави залежить від рівня організації та ефективності оперативного бюджетного контролю використання фінансових ресурсів бюджетних установ, оскільки цей контроль обслуговує у першу чергу стадію виконання бюджету, що надає йому особливий характер управлінської діяльності.

Теоретичні і практичні аспекти різних видів контролю розкриваються у працях таких вітчизняних економістів, як В. Андрущенко, М. Білуха, О. Василик, В. Романів, Н. Рубан, В. Симоненко, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та інших. Однак, у сучасній економічній літературі досить рідко вживається термін «оперативний бюджетний контроль використання фінансових ресурсів бюджетних установ». На нашу думку такий підхід є не зовсім правомірним як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки не сприяє якісному виконанню бюджету.

Найбільшою сферою застосування оперативного бюджетного контролю є стадія виконання бюджетів та оцінки обліку про їхнє виконання. Суб'єктами бюджетного контролю на даній стадії є: Кабінет Міністрів України, Рада міністрів АРК, місцеві держадміністрації, виконкоми місцевих рад; Міністерство фінансів України, місцеві фінансові органи; Державна казначейська служба України; Державна податкова служба України; Державна фінансова інспекція України; Державна митна служба України; головні розпорядники та розпорядники бюджетних коштів. При цьому використовуються такі види бюджетного контролю, як державний, муніципальний, внутрішньовідомчий, внутрішньогосподарський, громадський, аудит із застосування методів експертизи, перевірки, ревізії, моніторингу, аналізу, обстеження, інвентаризації, спостереження тощо. Причиною цього є наявність величезних грошових потоків, пов'язаних із наповненням та використанням централізованого фонду грошових коштів держави. Постійне зростання обсягів даного фонду вимагає розширення сфери бюджетного контролю, урізноманітнення його методів, підвищення ефективності та дієвості.

Міністерство фінансів України, що забезпечує формування та реалізацію державної бюджетної політики, здійснює контроль за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу як щодо державного бюджету, так і місцевих бюджетів. В межах своїх повноважень воно координує та спрямовує діяльність органів виконавчої влади, уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного

законодавства, визначає основні організаційно-методичні засади та дає оцінку функціонуванню систем внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Місцеві фінансові органи контролюють дотримання бюджетного законодавства щодо місцевих бюджетів.

До повноважень Державної казначейської служби України стосовно контролю за дотриманням бюджетного законодавства належить оперативний контроль щодо: ведення бухгалтерського обліку всіх надходжень і витрат державного бюджету та місцевих бюджетів; відповідності кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам розпису бюджету; відповідності взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми; відповідності платежів взятим бюджетним зобов'язанням та бюджетним асигнуванням.

Цей орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, в межах своїх повноважень забезпечує організацію та координацію діяльності головних бухгалтерів бюджетних установ та контроль за виконанням ними своїх повноважень шляхом оцінки їх діяльності.

Повноваженнями Державної фінансової інспекції України з контролю за дотриманням бюджетного законодавства вважаються здійснення контролю за: цільовим та ефективним використанням коштів державного бюджету та місцевих бюджетів (включаючи проведення державного фінансового аудиту); цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів (позик), одержаних під державні (місцеві) гарантії; достовірністю визначення потреби в бюджетних коштах при складанні планових бюджетних показників; відповідністю взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми; веденням бухгалтерського обліку, а також складанням фінансової і бюджетної звітності, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання, кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету; станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудита у розпорядників бюджетних коштів.

Головний розпорядник бюджетних коштів у сфері оперативного бюджетного контролю використання фінансових ресурсів: отримує бюджетні призначення шляхом їх затвердження у законі про Державний бюджет України (рішенні про місцевий бюджет); приймає рішення щодо делегування повноважень на виконання бюджетної програми розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та/або одержувачами бюджетних коштів, розподіляє та доводить до них у встановленому порядку обсяги бюджетних асигнувань; затверджує кошториси розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (плани використання бюджетних коштів одержувачів бюджетних коштів); розробляє проекти порядків використання коштів державного бюджету за бюджетними

програмами; розробляє та затверджує паспорти бюджетних програм і складає звіти про їх виконання, здійснює аналіз показників виконання бюджетних програм; здійснює управління бюджетними коштами у межах встановлених йому бюджетних повноважень та оцінку ефективності бюджетних програм, забезпечуючи ефективно, результативно і цільове використання бюджетних коштів, організацію та координацію роботи розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів у бюджетному процесі; здійснює контроль за своєчасним поверненням у повному обсязі до бюджету коштів, наданих за операціями з кредитування бюджету, а також кредитів (позик), отриманих державою (Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста), та коштів, наданих під державні (місцеві) гарантії; здійснює внутрішній контроль за повнотою надходжень, взяттям бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів і витрачанням ними бюджетних коштів; забезпечує організацію та ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової і бюджетної звітності у порядку, встановленому законодавством.

Оперативний бюджетний контроль використання фінансових ресурсів бюджетних установ спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами та здійснюється на стадії виконання бюджету його учасниками, а також забезпечує: оцінку управління бюджетними коштами (включаючи проведення державного фінансового аудиту); правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності; досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання, ефективності і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень; проведення аналізу та оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів; запобігання порушенням бюджетного законодавства та забезпечення інтересів держави у процесі управління об'єктами державної власності; обґрунтованість планування надходжень і витрат бюджету.

Розпорядники бюджетних коштів в особі їх керівників організують внутрішній контроль і внутрішній аудит та забезпечують їх здійснення у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах. Внутрішнім контролем є комплекс заходів, що застосовуються керівником для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності бюджетної установи та її підвідомчих установ. Внутрішнім аудитом є діяльність підрозділу внутрішнього аудиту в бюджетній установі, спрямована на удосконалення системи управління, запобігання фактам незаконного, неефективного та не результативного використання бюджетних коштів,

виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи та підвідомчих їй бюджетних установ, поліпшення внутрішнього контролю.

Найбільш типовими порушеннями бюджетного законодавства у сфері використання фінансових ресурсів бюджетних установ на стадії виконання бюджету, на нашу думку, вважаються: порушення порядку або термінів подання, розгляду і затвердження кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету, затвердження у кошторисах показників, не підтверджених розрахунками та економічними обґрунтуваннями; порушення порядку або термінів подання і затвердження паспортів бюджетних програм; порушення встановлених термінів доведення документів про обсяги бюджетних асигнувань до розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня або одержувачів бюджетних коштів; порушення порядку та термінів відкриття (закриття) рахунків в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів; взяття зобов'язань без відповідних бюджетних асигнувань або з перевищенням повноважень, встановлених Бюджетним кодексом чи законом про Державний бюджет України; порушення порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань, включаючи необґрунтовану відмову в реєстрації або несвоєчасну реєстрацію бюджетних зобов'язань; порушення вимог Кодексу при здійсненні попередньої оплати за товари, роботи та послуги за рахунок бюджетних коштів, а також порушення порядку і термінів здійснення такої оплати; здійснення платежів за рахунок бюджетних коштів без реєстрації бюджетних зобов'язань, за відсутності підтверджених документів чи при включенні до платіжних документів недостовірної інформації, а також безпідставна відмова у проведенні платежу органами, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів; нецільове використання бюджетних коштів; порушення встановлених вимог щодо застосування бюджетної класифікації; порушення встановлених вимог щодо ведення бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджетів; видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону; здійснення видатків на утримання бюджетної установи одночасно з різних бюджетів.

Таким чином, під оперативним бюджетним контролем використання фінансових ресурсів бюджетних установ ми розуміємо систему забезпечення належного управління бюджетними коштами, яка здійснюється шляхом внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту, інспектування, провадження діяльності з їх гармонізації з метою забезпечення якісного управління ресурсами держави на основі принципів законності, економічності, ефективності, результативності та прозорості.

У процесі реформування бюджетного контролю на рівні держави постає необхідність вирішити наступні найважливіші завдання:

– визначити нові концептуальні засади організації системи оперативного бюджетного контролю у складі державного внутрішнього фінансового контролю;

– створити єдине правове поле для розвитку системи державного внутрішнього фінансового контролю, включаючи оперативний бюджетний контроль використання фінансових ресурсів бюджетних установ;

– створити умови для ефективного функціонування системи оперативного бюджетного контролю в органах державного і комунального сектору;

– сформувати служби внутрішнього аудиту в усіх органах державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних цільових фондів, підприємствах, організаціях, установах державної та комунальної форм власності;

– розробити стандарти бюджетного контролю, у яких розкрити їхню методологію, деталізувати та уніфікувати контрольні процедури, правове забезпечення і гарантування незалежності, соціального захисту і відповідальності, положення етики внутрішнього аудитора;

– створити необхідні інформаційно-комунікаційні інфраструктури.

Реформування системи оперативного бюджетного контролю потребуватиме певного часу, великих зусиль з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних факторів ризику. Це дасть можливість адаптувати систему бюджетного контролю України до європейських стандартів, покращити управління державними ресурсами, забезпечити раціональне використання цих ресурсів та зміцнення фінансової дисципліни, отримувати обґрунтовану інформацію про діяльність державного сектору та ефективно реагувати на неї.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/conv>.

2. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 р. №158-р // Офіційний вісник України. – 2005. – №22. – С. 75–84.

3. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період 2008-2015 рр. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2008 р. №1347-р // Офіційний вісник України. – 2008. – №82. – С. 166–177.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Враховуючи сьогоденну ситуацію у нашій державі, модель бюджетного процесу на засадах демократії та ринкових відносин є однією з найкращих альтернатив у виборі шляху розвитку. Особливо важливим є розгляд технологій бюджетного процесу на тлі демократичних і ринкових перетворень. Адже, від стану та функціонування демократичної й ринкової системи найбільшою мірою і безпосередньо залежить порядок прийняття державних рішень у сфері бюджету.

Бюджетний процес згідно Бюджетного кодексу України визначено, як регламентований законодавством порядок складання проектів бюджетів, розгляду проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет), виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет), підготовки та розгляду звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього [1, с. 20] (рис.1).

Рис. 1. Стадії бюджетного процесу*

* *Примітка.* Побудовано на основі [1].

Тривалість бюджетного процесу продовжується до двох і більше років в залежності від строків складання бюджету, його розгляду в законодавчому органі та затвердження звіту про його виконання.

Бюджетний процес реалізовується через системи забезпечення та технології бюджетних процедур. Системи забезпечення бюджетного процесу визначаємо як сукупність заходів організаційно-правового, економічного та

соціального характеру, котрі забезпечують виконання законодавчо встановлених вимог щодо складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства. До технологій бюджетного процесу відносимо процес складання, розгляду та затвердження бюджетів, тобто бюджетне планування.

Важливою умовою ефективності технологій бюджетного процесу є дотримання бюджетного календаря. Бюджетний календар – це сукупність послідовних періодів проходження бюджетного процесу у чітко визначені строки, які встановлені згідно із законодавством. Головною метою бюджетного календаря є встановлення строків організації бюджетного процесу, які забезпечують ефективність і оптимальність бюджетної процедури. Досвід минулих років стосовно організації бюджетного процесу доводить про несвоечасність виконання бюджетного календаря. Недоліки взаємопов'язаних процесів подання проекту бюджету та прийняття закону про бюджет породжують проблеми в процесі виконання бюджету.

Застосування сучасних технологій бюджетного процесу в теперішніх умовах передбачає використання програмно-цільового методу планування. Програмно-цільовий метод планування є сукупністю методів планування та поєднанням балансового, нормативного й методу екстраполяції. В свою чергу балансовий метод передбачає встановлення тотожності між джерелами фінансування та напрямками використання бюджетних коштів, при нормативному методі використовуються узагальнені або деталізовані нормативи, за допомогою метода екстраполяції здійснюються прогнозні розрахунки доходів і видатків бюджету на основі аналізу динаміки цих показників за попередні періоди. Таким чином за допомогою програмно-цільового методу встановлюється взаємозв'язок між наявними бюджетними ресурсами та результатами їх витрачання.

Отже бюджетний процес з використанням програмно-цільового методу передбачає собою цикл, який починається та зводиться до визначення переліку проблем соціального та економічного спрямування, що охоплюють поетапне визначення цих проблем з подальшим впровадженням результатів їх вирішення [2, с. 14].

Враховуючи вище зазначене, використання програмно-цільового методу передбачає забезпечення достатньою, об'єктивною та ґрунтовною інформацією стосовно наявних бюджетних ресурсів та ефективності здійснення бюджетних видатків, які необхідні для досягнення поставленої мети, широкого кола зацікавлених сторін, що включає управлінців всіх рівнів, депутатів відповідних рад, громадськості, а також – дотримання усіх законодавчо встановлених принципів бюджетної політики [2, с. 14].

В умовах становлення в Україні демократичних засад управління важливого значення набувають питання політичного пояснення прийняття державних рішень у сфері бюджету, що особливо є характерним на стадії розгляду та прийняття бюджету. Прийняття бюджетних рішень у підсумку є відображенням ефективності організації процесу вироблення рішень стосовно бюджетного планування. Результатом здійснення технологій бюджетного процесу повинен стати довготерміновий план доходів та видатків бюджету.

Література:

1. Бюджетний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 25 серпня 2010 року. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 110 с.
2. Планування місцевих бюджетів на основі програмно-цільового методу: Навчальний посібник / [Під. заг. ред. І. Ф. Щербини]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2011. – 108 с.

Дишкант О. В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день в Україні створено відповідне законодавче підґрунтя для запровадження діяльності з внутрішнього аудиту на центральному та регіональному рівнях. Статтею 26 Бюджетного кодексу та Концепцією розвитку державного внутрішнього фінансового контролю визначено обов'язковість запровадження внутрішнього аудиту в усіх бюджетних установах [1, с. 2]. Базові засади для запровадження цієї діяльності визначено у Порядку утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 року №1001 (далі Порядок №1001) [4]. Вторинне законодавство – Стандарти внутрішнього аудиту, Кодекс етики внутрішніх аудиторів безпосередньо визначають порядок організації та проведення внутрішнього аудиту правила поведінки внутрішнього аудитора, його роль в процесі організації системи внутрішнього контролю європейського зразка [6, с. 7].

Відправною точкою для запровадження діяльності з внутрішнього аудиту на центральному рівні став 2012 рік, оскільки відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 №1001 «Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та

бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» (далі постанова №1001) усі керівники центральних органів виконавчої влади (далі ЦОВВ) повинні були створити та забезпечити функціонування підрозділів внутрішнього аудиту з 1 січня 2012 року [3]. Створення служб внутрішнього аудиту на регіональному рівні передбачено з 1 січня 2013 року.

Положення Бюджетного кодексу, а саме стаття 26, стверджує, що розпорядники бюджетних коштів в особі їх керівників організовують внутрішній контроль і внутрішній аудит та забезпечують їх здійснення у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах [1].

Внутрішнім контролем є комплекс заходів, що застосовуються керівником для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності бюджетної установи та її підвідомчих установ.

Внутрішнім аудитом є діяльність підрозділу внутрішнього аудиту в бюджетній установі, спрямована на удосконалення системи управління, запобігання фактам незаконного, неефективного та не результативного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи та підвідомчих їй бюджетних установ, поліпшення внутрішнього контролю [1].

Вищевідмічені нормативні документи – Порядок №1001, постанова №1001, Стандарти внутрішнього аудиту, Кодекс етики внутрішніх аудиторів регулюють питання здійснення внутрішнього аудиту.

Проте, Бюджетний кодекс та Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 №158-р вимагають проведення і внутрішнього контролю.

Виконуючи вимоги Бюджетного кодексу, Кабінет Міністрів України визначив основні засади здійснення внутрішнього контролю у Методичних рекомендаціях з організації внутрішнього контролю, які затверджені наказом Мінфіну від 14.09.2012 №995(далі Методичні рекомендації) [8].

Згідно Методичних рекомендацій, внутрішнім контролем охоплюються питання планування діяльності установи, управління бюджетними коштами, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової і бюджетної звітності, забезпечення захисту активів від втрат, цільового і ефективного використання бюджетних коштів та інші питання, що не обмежуються лише фінансовими аспектами діяльності установи (за термінологією Європейського Союзу – фінансове управління і контроль). При організації внутрішнього контролю в установі можуть бути використанні кращі міжнародні практики побудови системи внутрішнього контролю в межах, що не суперечать законодавству

України, зокрема рекомендований Європейською Комісією – керівні принципи стандартів внутрішнього контролю (далі стандарти), розроблений Комітетом (далі Комітет) з внутрішнього контролю Міжнародної організації вищих контролюючих органів (INTOSAI) [5].

Питання внутрішнього контролю вже впродовж тривалого часу становить значний інтерес для членів Міжнародної організації Вищих органів контролю державних фінансів (INTOSAI). Ця зацікавленість триває з часу Конгресу 1974 року, протягом якого відбулося обговорення необхідності внутрішнього контролю та ролі системи внутрішнього контролю [5].

Комітет INTOSAI з розробки стандартів внутрішнього контролю було створено з метою удосконалення фінансового управління та забезпечення достовірнішого обліку державних фінансів. Метою Комітету була розробка керівних принципів для запровадження та забезпечення ефективного внутрішнього контролю.

Комітет визначив чотири блоки, розробки керівних принципів внутрішнього контролю для яких найбільше сприятиме реалізації цілей Комітету. Цими блоками є:

- концепції та цілі внутрішнього контролю;
- мінімальний набір стандартів внутрішнього контролю, який використовується усіма країнами як основа для запровадження підрозділів внутрішнього контролю;
- запровадження підрозділів внутрішнього контролю;
- періодичне оцінювання результативності підрозділу внутрішнього контролю.

Комітет прийняв на своєму 35-му засіданні (жовтень 1991 року, Вашингтон, Округ Колумбія) рішення про видання цих стандартів [5].

Згідно керівних принципів стандартів внутрішнього контролю, внутрішній контроль є інструментом управління, що дозволяє керівництву перевірити, наскільки досягнуті поставлені ним цілі. Таким чином, саме керівництво є відповідальним за належну організацію та ефективність підрозділу внутрішнього контролю. Керівник кожного державного органу повинен забезпечити створення, оцінювання та удосконалення адекватної структури внутрішнього контролю, а також гарантувати її ефективність.

У стандартах відмічено, що Вищий орган контролю державних фінансів (ВОКДФ) також повинен приділяти увагу функціонуванню належного внутрішнього контролю. Він повинен сприяти та забезпечувати:

- запровадження інституційних структур внутрішнього контролю у кожному органі державно управлінського апарату;
- здійснення перевірок цих структур, метою яких є оцінка адекватності внутрішнього контролю для реалізації запланованих результатів [5].

На нашу думку участь ВОКДФ в Україні, яким є Рахункова палата є недостатньою. Згідно чинного законодавства, не передбачено здійснення перевірок структур внутрішнього контролю Рахунковою палатою і, як наслідок, вона не приділяє увагу функціонуванню належного внутрішнього контролю.

Регулювання стану внутрішнього контролю проводить Держфінінспекція. Постановою №1001 були змінені повноваження органів Держфінінспекції щодо координації діяльності підрозділів внутрішнього аудиту. На сьогодні органами Держфінінспекції не здійснюється погодження призначення керівників підрозділів внутрішнього аудиту та їх звільнення, зарахування до кадрового резерву на зазначені посади, не проводиться аналіз інформацій про проведення позапланових внутрішніх аудитів.

Згідно постанови №1001 органи Держфінінспекції здійснюють регулювання стану внутрішнього аудиту в системі ЦОВВ шляхом методичного та інформаційного забезпечення, міжгалузевої координації, а також контролю за станом внутрішнього аудиту шляхом оцінки якості внутрішнього аудиту, яка здійснюється у формі дослідження.

Про функції ВОКДФ відмічено і в Лімській декларації керівних принципів аудиту державних фінансів. В ній сказано, що завданням Вищого органу контролю державних фінансів як зовнішнього контролера є перевірка ефективності внутрішнього контролю. Якщо підрозділ внутрішнього контролю визнано ефективним, необхідно, не обмежуючи право Вищого органу контролю державних фінансів на всеохоплюючий контроль, здійснити найбільш адекватний розподіл завдань та визначити засади співробітництва між ВОКДФ та підрозділом внутрішнього контролю [5].

Виходячи із вищенаведеного, на нашу думку, необхідно активізувати роль ВОКДФ України у реформуванні системи державного внутрішнього фінансового контролю.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року // Голос України. – 2010. – №143.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 №158-р. «Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=158-2005-%F0>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади» від 28 вересня 2011 р. №1001 // Офіційний вісник України. – 2011. – №75. – С. 77.
4. Порядок утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, затверджений постановою

Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 р. №1001 // Офіційний вісник України. – 2011. – №75. – С. 77.

5. Збірник базових документів INTOSAI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ua_80742audit.pdf.

6. Наказ Міністерства фінансів України від 04.10.2011 N 1247 «Про затвердження Стандартів внутрішнього аудиту» / Офіційний вісник України. – 2011. – №85. – С. 91.

7. Наказ Міністерства фінансів України від 29.09.2011 N 1217 «Кодекс етики працівників підрозділу внутрішнього аудиту» // Офіційний вісник України. – 2011. – №83. – С. 55.

8. Методичні рекомендації з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 14.09.2012 №995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/89360>.

Іваницька М. П.

аспірант кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ МОБІЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Місцеве самоврядування є однією зі складових частин державної влади і покликане забезпечити розвиток економіки, створення умов для життєдіяльності населення та підвищення добробуту громадян на місцевому рівні. Сьогодні місцеве самоврядування не виконує поставлених завдань повною мірою. Як відомо, ефективність влади може бути досягнута лише за умови збалансування трьох складових: права, відповідальності та спроможності [3, с. 9].

В Україні спостерігається негативна тенденція до зменшення частки власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів, і як результат, збільшення кількості дотаційних бюджетів. Недостатність власних стабільних доходів значно обмежує вплив місцевих органів влади на соціально-економічний розвиток регіонів. Тому розширення та оптимізація джерел наповнення місцевих бюджетів є надзвичайно актуальним завданням, вирішення якого сприятиме підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування.

Завдяки системі фінансових взаємозв'язків державного та місцевих бюджетів забезпечується реалізація державної політики регіонального вирівнювання шляхом використання такого фінансового інструменту, як міжбюджетні трансферти. Серед проблем міжбюджетних відносин найактуальнішими є [4, с. 242]:

– низький рівень обґрунтованості та прогнозованості дохідної частини місцевих бюджетів;

– неврегульованість на рівні район – місто районного значення, селище, село;

– невнесення до місцевих бюджетів коштів на утримання об'єктів соціальної інфраструктури, що переходять до комунальної власності;

– невирішеність питань подолання заборгованості між бюджетами різних рівнів за взаємними розрахунками.

З огляду на це міжбюджетні відносини мають будуватися в напрямі забезпечення єдиної, спрямованої на підвищення збалансованості бюджетів державної бюджетної політики шляхом:

– безумовного дотримання положень законодавства, виконання угод, що укладаються між державою і суб'єктами місцевого самоврядування;

– недопущення нарощування бюджетної кредиторської заборгованості;

– посилення бюджетного адміністрування власних доходів бюджетних установ.

Проте потенційні можливості регіонів сплачувати податки пов'язані з поняттям податкового потенціалу, який є основою для формування бази податкових надходжень до бюджету.

Податковий потенціал можна розглядати як «податкові можливості» окремих регіонів. В економічній літературі поняття «податковий потенціал» усе частіше пов'язують з проблемою реформування міжбюджетних відносин і основ місцевого самоврядування. Зрозуміло, що якщо реально будуть визначені «податкові можливості» регіонів, то завдяки цьому різко зменшиться ймовірність суб'єктивного підходу до оцінки дійсної потреби регіонів у фінансовій допомозі центру. Якщо підвищиться самостійність регіонів у використанні свого податкового потенціалу, зникнуть певним чином суперечності між центром і регіонами щодо розподілу фінансових ресурсів.

Регіони України суттєво відрізняються своїми фінансовими можливостями. Тому органам державної влади та місцевого самоврядування доцільно привернути особливу увагу до питання податкового навантаження регіонів, виходячи зі спроможності податкового потенціалу кожного окремого району. Так, Л. Л. Тарангул вважає, що існування нерівномірності податкового навантаження у регіонах України переконує, що його відносне вирівнювання необхідно віднести до основних напрямів удосконалення економічної політики держави. Цим мотивується особливе значення комплексного аналізу регіональної специфіки формування податкової бази [2, с. 205].

Таким чином, на нашу думку, в Україні необхідно створити багатоканальну систему формування бюджету, на основі якої кожен рівень бюджетної системи повинен мати власні закріплені доходи. Обсяг цих доходів має бути достатнім для забезпечення функцій і обов'язків, які покладаються на той чи інший рівень влади. При вирішенні проблем бюджетного вирівнювання доцільно, в першу чергу, модернізувати правові засади й механізм бюджетного

регулювання в Україні, де зафіксувати стабільні частки різних рівнів влади – центральної, регіональної, місцевої – у розподілі загальнодержавних податків.

Література:

1. Буряченко А. Є. Удосконалення фінансового механізму місцевих бюджетів / А. Є. Буряченко, М. П. Палій // Фінанси України. – 2008. – №8. – С. 13–18.
2. Горленко І. О. Економічні райони України / І. О. Горленко, Л. Л. Тарангул. – К., 1999. – 225 с.
3. Долішній М. І. Актуальні проблеми формування регіональної політики в Україні / М. І. Долішній // Регіональна економіка. – 2009. – №3. – С. 9–17.
4. Єфименко Т. І. Податки в інституційній системі сучасної економіки. / Тетяна Іванівна Єфименко; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 688 с.

Карапетян О. М.

к.е.н., викладач кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ І ПРОТИРІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасна світова фінансово-економічна криза змушує по-новому розглядати проблему державної суверенної і комерційної заборгованості. Напрацьовані механізми залучення коштів сприяли збільшенню темпів зростання провідних економік світу. Однак спочатку іпотечна криза, а потім і глобальна фінансова криза виявила вразливість світової фінансово-економічної системи до різких потрясінь. Застосовувані раніше методи і способи запозичень перестали функціонувати, найбільш постраждалі країни віддавали перевагу вирішенню внутрішніх проблем на противагу загальносвітовим.

Перед світовими фінансовими центрами постала проблема асиметричності глобальних фінансових потоків, що власне підтвердило невідповідність їх діяльності потребам багатополярного світу. В результаті незбалансованих і неузгоджених дій, відсутність механізмів та методів запобігання, мінімізації та ліквідації наслідків фінансово-економічної кризи світова фінансово-економічна система зіткнулася з серйозними економічними потрясіннями, і, як результат, із глобальними дисбалансами.

Особливе місце в контексті проблем і протиріч викликаних в умовах сучасної фінансової кризи, займають проблеми і протиріччя боргової політики, яку реалізують в даний час і розвинені країни. Дана проблема набула особливої гостроти для України, яка з 2004 р. досить успішно вирішувала проблеми суверенного зовнішнього боргу, однак у 2008 р з'явилися нові тенденції, проблеми та протиріччя, які необхідно вирішувати ефективними способами, тобто реалізовувати науково обґрунтовану, цілеспрямовану боргову стратегію.

Досвід країн Південно-Східної Азії та реалії України у перші роки накопичення зовнішнього корпоративного боргу засвідчили неспроможність

корпоративного сектору правильно оцінити ризики зовнішнього кредитування і встановити межі безпечних запозичень.

Наслідки сучасної фінансової кризи виявили масштаби даної глобальної проблеми сучасності. Загроза дефолту Греції, в сукупності з очікуваннями по дефолту таких країн, як Італія, Іспанія, Португалія підсилює нестабільність на ринках суверенних запозичень. Варто звернути увагу на висхідний тренд на ринку credit default swaps (CDS) за суверенними кредитами. Вартість страхової премії від дефолту Греції в окремі періоди становила 300-400 базисних пункти. CDS на держоблігації Японії і Великобританії (як найбільш стабільні) зросли до 100 базисних пунктів, для США – 50 базисних пунктів. Таким чином, події в Греції та ОАЕ призвели до того, що премія за ризик необґрунтовано зросла на 20-30 базисних пункти [2].

Відтак зростання вартості розміщених паперів викликана зовсім не об'єктивними причинами, а більшою мірою пов'язана із зростанням кредитного та інфляційних ризиків.

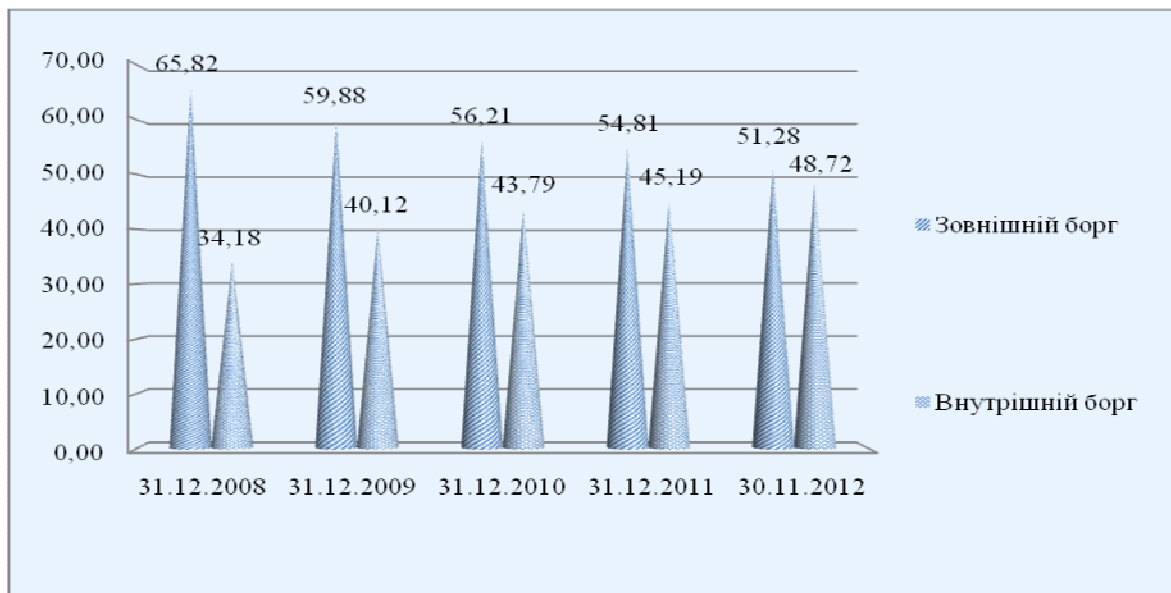
В умовах фінансової кризи надмірна акумуляція державних запозичень може призвести до незворотних наслідків. За умови позитивної динаміки розвитку провідних економік країн світу світова економіка мала можливість справлятися з кризовими явищами локального характеру, а в умовах глобальної світової фінансової кризи, традиційні механізми та способи протистояння кризовим явищам показали свою недієздатність.

До теперішнього часу країни-члени єврозони виявилися не здатні надавати допомогу країнам, які її потребують, – не порушуючи правила Лісабонської угоди.

Боргові проблеми розвинутих економік, уповільнення темпів розвитку світової економіки та суттєве погіршення очікувань щодо її подальшого розвитку зумовили нестабільність на світових фінансових ринках та вплив капіталів із країн, що розвиваються до розвинутих країн посилюючи глобальні дисбаланси.

Обмеженість доступу до фінансових ресурсів на міжнародних ринках капіталу поєднувалось із зростанням вартості запозичень навіть для розвинутих країн Європи. Так, у листопаді 2011 р. Італія розмістила 10-річні держоблігації під 7%, 3-річні – майже 8%. При цьому слід зазначити, що незважаючи на високу нестабільність міжнародних ринків капіталу, Міністерство фінансів України у червні 2011 р. розмістило єврооблігації за достатньо низькою для 5-річного інструменту відсотковою ставкою на суму 1,25 млрд. дол. США з терміном погашення у 2016 р. за відсотковою ставкою 6,25 річних у форматі «144A/Reg S» [3]. Зростання попиту на світових товарних ринках змінилось їх нестабільністю та стагнацією, зростання світових цін на сировину зупинилось та змінилось на їх поступове зниження. Номінальний ВВП за 2011 рік становив 1316 млрд. грн.

Боргова політика України на сучасному етапі свого розвитку поєднує в собі риси як внутрішньої, так і зовнішньої політики (рис.1). Процеси активізації внутрішнього ринку державних цінних паперів є позитивним явищем. Однак в Україні відбулася значна акумуляція внутрішнього боргу за дуже короткий часовий лаг, що може призвести до зростання ризиків пов'язаних з державним боргом, зокрема ризиком рефінансування боргу.

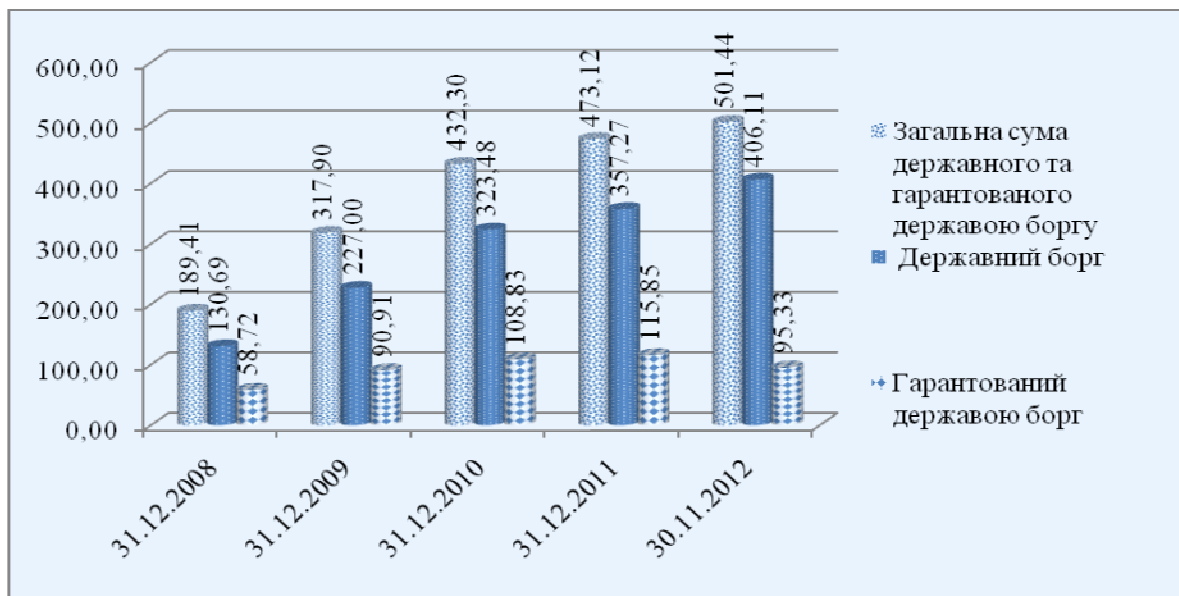

Рис. 1. Питома вага внутрішнього та зовнішнього боргу в структурі державного боргу України [6]

Зниження частки зовнішнього боргу в загальній сумі державного боргу України і зменшення таким чином обсягу закордонних заощаджень, які мобілізуються урядом, не вплине істотним чином на процес нагромадження основного капіталу в Україні. Це зумовлено тим, що за результатами численних емпіричних досліджень, збільшення припливу іноземного капіталу до країн з ринками, що формуються, зазвичай супроводжується збільшенням відпливу капіталу, не впливаючи істотним чином на процес внутрішнього капіталоутворення. Д. Айзенман, Б. Пінто і А. Радзівіл показали, що інтеграція країн з ринками, що формуються, до міжнародних ринків капіталу сприяє диверсифікації активів і зобов'язань суб'єктів їх економік, але не створює підґрунтя для кардинального розширення запасу основного капіталу в цих країнах. Тому країни, які більшою мірою покладаються на внутрішні джерела фінансування інвестицій, зазвичай зростають швидше, ніж країни з високою часткою зовнішніх джерел [5].

Впродовж 2008-2012 рр. умовах кризових явищ у світовій економіці та умовах зростання рівня дефіциту сектору загальнодержавного управління відбулося різке збільшення обсягу державного боргу та обсягу гарантованого державою боргу (рис. 2). У 2011 р. Україна забезпечувала утримання таких обсягів в економічно безпечних межах, однак подальше їх збільшення може

спричинити зростання навантаження на державний бюджет, негативно вплинути на рівень відсоткових ставок та розвиток реального сектору економіки у зв'язку з погіршенням умов запозичень суб'єктів господарювання.

Рис. 2. Державний та гарантований державою борг України за 2008–2012 рр. [6]

На сьогодні, у рамках механізму управління гарантованим боргом, не врегульовано цілу низку питань пов'язаних із наданням державних гарантій: визначення їх граничних обсягів і умов надання урядом; вимог, що висувуються до підприємств – претендентів на отримання державних гарантій; процедури і критерії відбору інвестиційних проектів для отримання державних гарантій, форми надання державних гарантій; підстави для припинення дії державних гарантій; обмеження на використання коштів, отриманих під державні гарантії; процедури обліку державних гарантій та формування системи звітності; становлення системи контролю за використанням запозичених коштів і відповідальності позичальників.

З огляду на зазначене політика управління державним боргом та гарантованим державою боргом повинна бути спрямована на виконання таких завдань:

- збільшення запозичень з фіксованими ставками, тривалими термінами погашення боргу і рівномірним розподілом боргових платежів у часі для зменшення відсоткових ризиків і ризиків рефінансування боргу, властивих структурі боргового портфеля уряду;

- формування інтегрованої і уніфікованої системи стратегічного планування політики державних запозичень та управління зовнішнім боргом, а також оцінки ефективності заходів, які реалізуються у цій сфері;

- запобігання виникненню пікових навантажень на державний бюджет, що пов'язані із здійсненням платежів за державним боргом;

- забезпечення розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів;
- використання державних гарантій виключно як інструмента підтримки реалізації проектів, які відповідають державним завданням і пріоритетам.

Література:

1. Стиглиц Дж. Ю. О реформе международной валютно-финансовой системы уроки глобального кризиса / Дж. Ю. Стиглиц // Доклад Комиссии финансовых экспертов ООН. – М: Международные отношения 2010. – 25 с.
2. РБК Україна: Світова економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/fitch-ponizilo-kreditnyy-reyting-gretsii-do-c-22022012134900>.
3. Звіт про управління державним боргом у 2011 р. / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.
4. Основні макроекономічні показники за 2008–2011 рр. / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Aizenman J. Sources for Financing Domestic Capital – is Foreign Saving a Viable Option for Developing Countries / J. Aizenman, B. Pinto, A. Radziwill // NBER Working Paper. – 2004. – №10624.
6. Довідка щодо державного та гарантованого державою боргу у 2008–2012 рр. / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish>.

Карпшин Н. І.

к. е. н, доцент кафедри фінансів

ВЛАСНІ ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ЇХ РІЛЬ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

В Україні на законодавчому рівні положенням Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі законом загальнодержавними доходами, тобто дохідна база місцевих бюджетів має формуватися із закріплених і власних дохідних джерел. В подальшому, запроваджений Бюджетним кодексом України поділ доходів місцевих бюджетів на ті, що враховуються і не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, дає підстави класифікувати їх на закріплені та власні доходи. І, хоча, в кодексі безпосередньо не вживаються терміни «закріплені доходи» і «власні доходи», однак склад цих груп доходів і напрямки їх витрачання дають підставу для такого поділу.

Доходи, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, тобто закріплені доходи – це доходи, які на довготривалій період передаються до місцевих бюджетів у повному обсязі або у єдино визначеній, для усіх бюджетів відповідного рівня, основі. За рахунок цих доходів здійснюється

фінансування повноважень, делегованих державою органам місцевого самоврядування, а саме: фінансування закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, фізичної культури і спорту, культури. Виконуючи ці повноваження, органи місцевого самоврядування є виконавцями державних функцій і певною мірою уособлюють державну владу на місцях. Якщо сума цих доходів менша за суму видатків, делегованих державою і обрахованих за формулою, то на цю різницю даному місцевому бюджету надається трансферт – дотація вирівнювання [1, с. 123]. Порядок обчислення розміру дотації вирівнювання викладено в Постанові Кабінету Міністрів України «Формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним та місцевими бюджетами» від 8 грудня 2010 р. №1149.

Згідно з Бюджетним кодексом України до складу доходів, що закріплюються за місцевими бюджетами та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, належать: податок на доходи фізичних осіб; реєстраційний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців; державне мито; плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати що видаються виконавчими органами місцевих рад. Найвагомішу частку цих доходів складає податок на доходи фізичних осіб.

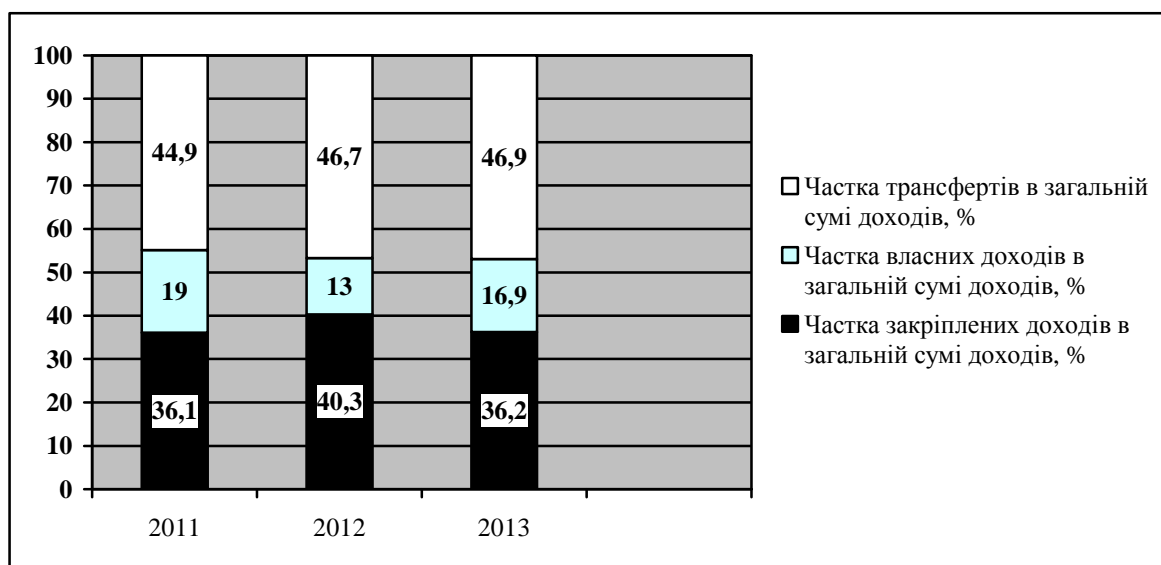
За змістом власними доходами вважаються ті, які є безпосередньо залежними від діяльності місцевої влади, тобто відповідають вимозі територіальної локалізації [2, с. 144]. При їх формуванні має враховуватись принцип зацікавленості, стимулювання місцевих органів влади в нарощуванні власної дохідної бази, можливості їх адміністративного і фіскального впливу. Тому власні доходи є своєрідним індикатором дієвості та ефективності роботи місцевої влади [1, с. 67].

Згідно з Бюджетним кодексом України, до власних доходів, названих доходами, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, відносяться доходи як загального так і спеціального фонду бюджету. Власними доходами загального фонду місцевих бюджетів є: податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності; плата за користування надрами місцевого значення; плата за землю; місцеві податки і збори (крім єдиного податку); фіксований сільськогосподарський податок; надходження від орендної плати за користування комунальним майном та інші. Власними доходами спеціального фонду місцевих бюджетів є: збір за першу реєстрацію транспортного засобу; єдиний податок; збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності; надходження бюджету розвитку; власні надходження бюджетних установ; екологічний податок.

Власні доходи призначені для фінансування власних повноважень органів місцевого самоврядування, тобто забезпечення тих видатків, які в межах

законодавства повністю передані на розгляд місцевих органів влади (передусім – це видатки на фінансування житлово-комунального господарства; на позашкільну освіту; на місцеві програми з охорони здоров'я; розвиток міської інфраструктури, тощо). Власні доходи повністю залишаються в розпорядженні відповідного місцевого бюджету і не враховуються при розрахунку обсягу дотації вирівнювання чи обсягу вилучення.

Якщо проаналізувати доходи окремого місцевого бюджету, зокрема бюджету м. Тернополя, то можна зауважити, що впродовж частка закріплених доходів в загальній сумі доходів місцевого бюджету є нестабільною, оскільки в 2011 р. становила 36,1%, у 2012 р. – 40,3%, а на 2013 р. була запланована на рівні 36,2% (рис. 1). Частка власних доходів в загальній сумі доходів місцевого бюджету також постійно змінювалась і мала тенденцію до зменшення.

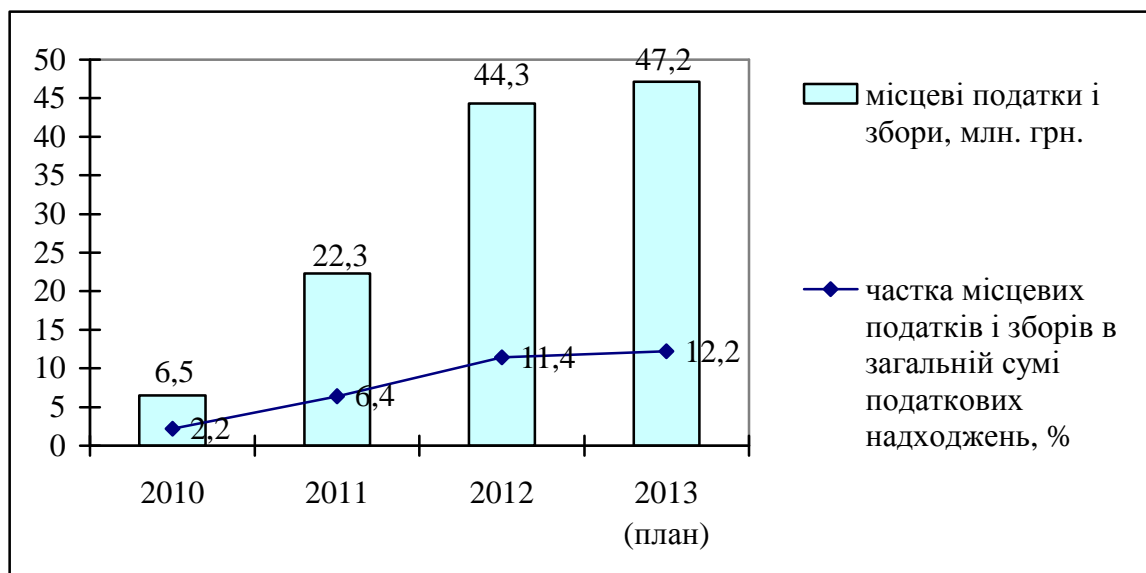

Рис. 1. Динаміка і склад доходів бюджету м. Тернополя*

* *Примітка.* Розраховано автором за даними [3].

Закріплені доходи місцевого бюджету, зростають швидшими темпами ніж власні, а саме з 232,6 млн. грн. у 2011 р. до 294,1 млн. грн. у 2013 р., або майже на 26,4%, тоді, як власні збільшились лише з 121,9 млн. грн. до 137,3 млн. грн., тобто на 12,6%. В структурі власних доходів найвагомішими джерелами надходжень були: єдиний податок, плата за землю та власні надходження бюджетних установ.

Після того, як Податковим кодексом України в 2011 р. було запроваджено нову систему місцевих податків і зборів і включено до її складу два податки і три збори, їх місце в дохідній базі місцевих бюджетів змінилось. Як свідчать дані рис. 2, обсяг місцевих податків бюджету м. Тернополя зріс більше ніж у 7 разів, тобто від 6,5 млн. грн. у 2010 р. до 47,2 млн. грн. плану 2013 р., а їх частка в системі податків відповідно з 2,2% до 12,2%.

Рис. 2. Динаміка місцевих податків і зборів та їх частки у податкових надходженнях бюджету м. Тернополя*

* *Примітка.* Розраховано автором за даними [3].

Однак, незважаючи на законодавчі зміни в системі місцевих податків і зборів, місцеве оподаткування в Україні надалі залишається потенційним джерелом власних доходів місцевих бюджетів. Державі доцільно розширювати перелік і збільшувати кількість місцевих податків за рахунок запровадження податків із цільовим використанням одержаних коштів: наприклад, збори за збирання сміття; за прибирання і освітлення вулиць; за впорядкування парків, кладовищ, зон відпочинку, тощо.

Також, ефективними стануть місцеві екологічні податки, які доцільно стягувати як штрафи за забруднення водоймищ, повітря, лісів та інших природних ресурсів; захоронення і утилізацію шкідливих відходів тощо. Екологічні місцеві податки мають стати дієвим інструментом для збереження і охорони природного середовища і покращення екологічної ситуації в країні.

При обґрунтуванні переліку місцевих податків та зборів слід повернути окремі місцеві податки і збори, які були встановлені Декретом Кабінету міністрів України. Адже, із вступом у дію Податкового кодексу, було скасовано 12 місцевих податків та зборів і серед їх числа опинилися збори, які для більшості регіонів характеризувались незначною їх часткою у загальній сумі доходів місцевих бюджетів, наприклад, збір за право проведення кіно- та телезйомок, збір за використання місцевої символіки. Однак, справляння цих зборів було доцільним та ефективним в окремих населених пунктах, які мають багату історію, пам'ятки архітектури.

Можливим напрямком розширення переліку місцевих податків та зборів є запровадження місцевих акцизів, наприклад, місцевий акциз на тютюнові вироби; місцевий акциз на алкогольні вироби та ін., які обмежували б

споживання шкідливих для здоров'я населення товарів і послуг. Доцільно повернутися до досвіду використання податку з продажу імпортованих товарів, який додатково виконував би ще й протекціоністську функцію. Тобто, потрібно використовувати можливість надання органам місцевого самоврядування прав у оподаткування специфічних видів товарів, робіт та послуг, що допоможе їм впливати на структуру споживання на своїй території і обмежувати попит на продукцію, шкідливу для здоров'я населення.

З метою зміцнення власної доходної бази місцевого самоврядування, можна виділити такі основні напрями удосконалення місцевого оподаткування в Україні:

- необхідність розширення кількості місцевих податків і зборів та підвищення їх фіскальної ролі в доходах місцевих бюджетів;
- надання більшої самостійності органам місцевого самоврядування у місцевому оподаткуванні;
- надання окремим загальнодержавним податкам і зборам статусу місцевих;
- розвиток місцевих податків і зборів, які відображають політику органів місцевого самоврядування в сфері охорони навколишнього природного середовища, зайнятості та соціального захисту населення.

Отже, аналіз складу доходів місцевих бюджетів України, свідчить про їх значну фінансову несамотійність, оскільки показник частки власних доходів у сукупних доходах місцевих бюджетів є низьким (по Україні в середньому 8%). Забезпечення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування для реалізації власних повноважень є однією з найбільш важливих умов їх повноцінної діяльності. Фінансові ресурси, якими самостійно розпоряджається місцева влада, мають відповідати функціям і завданням, що на неї покладаються. Від того, наскільки оптимальним і достатнім буде обсяг власних фінансових ресурсів для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування своїх повноважень, залежить рівень розвитку демократії і економіки в країні.

Література:

1. Сазонець І. Л. Управління місцевими фінансами: Навч. посібник [І. Сазонець, Т. Гринько, Г. Придатко]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 264 с.
2. Сунцова О. О. Місцеві фінанси: Навчальний посібник / О. Сунцова. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 560 с.
3. Звіти про виконання бюджету м. Тернополя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.te.ua>.
4. Бюджетний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

НЕЗАЛЕЖНЕ ФІНАНСОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Важливим критерієм дієвості фінансового ринку будь-якої держави є стан розвитку інституту незалежних фінансових консультантів, який в Україні, на жаль, перебуває лише на стадії становлення і характеризується відсутністю чітко окреслених законодавчих основ діяльності, належного досвіду і сформованої культури та відповідних традицій інвестування, програм підготовки та навчання кваліфікованих фахівців зазначеного напрямку і, зрештою, державної підтримки розвитку такого виду діяльності.

Незалежний фінансовий консультант (*independent financial adviser*) – це особа, яка надає консультаційні послуги у сфері фінансів фізичним і юридичним особам. Тобто, «фінансовий консультант – це посередник, який володіє винятковим рівнем компетентності у сфері фінансів і може допомогти зберегти та примножити заощадження» [1, с. 21].

Загалом незалежні фінансові консультанти надають громадянам широкий спектр консультацій з таких основних питань:

- аналіз особистих доходів і витрат, особисте фінансове планування та планування сімейного бюджету, комплексний аналіз фінансового стану клієнта;
- формування індивідуальних програм накопичення;
- консультації щодо формування пенсійних накопичень;
- податкове планування (мінімізація податкових платежів);
- підбір програм убезпечення життя та захисту майна;
- аналіз та підбір банківських продуктів (депозитні програми, споживчі та іпотечні кредити тощо);
- інші послуги.

Фінансове консультування користується великим попитом в розвинених країнах світу упродовж останніх 30–40 років. Це доволі зручно – обговорювати з приватним експертом власні фінансові потреби та шляхи їхнього задоволення. Хоча, безумовно, розповідати фактично сторонній людині – менеджеру – про свої статки не просто, до цього треба звикнути. Однак досвід запровадження таких програм в різних країнах засвідчує, що клієнти люблять цей тип обслуговування, адже він базується на високому рівні сервісу та можливості спілкування з професіоналом. І не лише спілкування, але й спільного пошуку найкращих фінансових рішень. Не дарма на Заході фінансові радники часто входять в сімейні кола своїх клієнтів подібно до сімейних лікарів або адвокатів.

Практика свідчить, що за кордоном понад 40% усіх фінансових угод фізичних осіб укладається через незалежних радників, а в рейтингу найкращих

професій, підготовленому журналом CNN Money і Salary.com, фінансовий консультант посів «бронзове» місце після програміста і викладача коледжу. За даними цього видання, середньорічна заробітна плата фінансового експерта складає 122,5 тис. дол. США, а ріст заробітної плати у цій професії за останні десять років становив 26% [2, с. 48]. В Європі, США і Австралії практично жоден клієнт не звертається у фінансову інституцію без рекомендації свого фінансового радника. Діяльність консультантів у цих країнах регламентується законом, обов'язково ліцензується і сертифікується (переконані, що з часом це очікує і спеціалістів в Україні).

В Україні інститут незалежних фінансових консультантів лише формується, а послуги, які вони надають, відносять до посередницьких. Так, згідно статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001р. №2664-III (зі змінами і доповненнями), до посередницьких послуг на ринках фінансових послуг в Україні належить «діяльність юридичних осіб чи фізичних осіб – підприємців, що включає консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу з підготовки, укладення та виконання (супроводження) договорів про надання фінансових послуг, інші послуги, визначені законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг» [3].

Світова практика доводить, що професія фінансового консультанта має ряд позитивних моментів та суттєвих переваг. До них, зокрема, належать:

- низькі стартові витрати для започаткування бізнесу. Професія незалежного фінансового консультанта – один з небагатьох видів діяльності на ринку України, що не потребує особливих стартових капіталовкладень. Так, для здійснення консалтингової діяльності необхідними є наявність комп'ютера з доступом до мережі Інтернет та телефону. Витрати на організацію бізнесу (реєстрація фізичної особи – підприємця, створення особистого сайту, оренда офісу) залежать від особистих потреб і бажань консультанта. Залучення одного клієнта в середньому обходиться від 50 до 500 гривень в залежності від набору послуг консультанта і вибору стратегії розвитку;

- вільний графік роботи. Діяльність незалежного фінансового консультанта є аналогом бізнесу адвокатів, нотаріусів, аудиторів, маклерів, ріелторів. Він, зазвичай, працює сам на себе та самостійно формує графік роботи. Дуже важливо для консультанта на початку своєї кар'єри завоювати довіру клієнтів та сформувати потужну клієнтську базу, що в подальшому полегшуватиме його роботу та створюватиме передумови для пристойних заробітків;

- цікава інтелектуальна діяльність. Робота фінансового консультанта полягає у вирішенні нестандартних завдань стандартними інструментами ринку. Кожен клієнт має свою унікальну фінансову ситуацію і визначає особисті фінансові цілі. Відтак, під кожний конкретний випадок консультант

має сформувати індивідуальну фінансову стратегію і тактику для досягнення поставлених клієнтом завдань. Тому консультанти постійно розвиваються, дізнаються більше про ринок і його продукти, постійно тримають руку на пульсі фінансового життя країни. Професія фінансового консультанта забезпечує отримання унікальних знань та формування унікальних навичок, які важливі для успішної діяльності й у багатьох інших сферах. Також діяльність у сфері фінансового консалтингу допомагає розвивати лідерські якості та забезпечує особистісний ріст фахівця;

– пристойний дохід з великим потенціалом зростання. Після першої успішної розмови з клієнтом, консультант забезпечує потік наступних звернень. Як свідчить практика, в середньому один клієнт готовий купувати від 2 до 5 фінансових послуг щорічно;

– перспективи та престижність професії. Як уже зазначалося, на Заході більшість родин співпрацюють з незалежним фінансовим консультантом і купують фінансові послуги, лише проконсультувавшись з ним. В Україні потреба у послугах фінансового консультанта зростатиме пропорційно зростанню матеріального добробуту громадян, збільшенню кількості фінансових послуг та інструментів, а також зменшенню патерналістських настроїв населення і соціальної підтримки з боку держави. До того ж, запровадження другого рівня пенсійної реформи потребуватиме великої кількості консультантів з питань пенсійних накопичень. Отже, відкриватимуться нові можливості для розвитку цієї професії на вітчизняному фінансовому ринку.

Попри те, що професія фінансового консультанта є однією з найперспективніших в Україні (оскільки фінансовий ринок держави, яка є однією з найбільших за чисельністю населення та кількістю фінансових установ в Європі, лише розвивається і є вільним від конкуренції), вона є також і доволі престижною. Адже сумлінні фахівці з бізнес-планування, побудови інвестиційної чи кредитної стратегії для постійного клієнта, розробки плану використання фінансових продуктів (депозитів, вкладів, паїв, іпотеки, лізингу тощо) завжди користувалися особливою повагою серед населення.

Насамкінець зазначимо: українці повинні чітко усвідомити, що планувати особисті фінанси не менш важливо, ніж планувати власний бізнес чи своє майбутнє життя. Досить часто трапляється, що людина надзвичайно ретельно і прискіпливо планує, скажімо, свою відпустку, однак їй і на думку не спадає спланувати особисті фінанси на тривалу перспективу, щоб через деякий час отримати від цього позитивний результат. Між тим, користуючись правилом «заплати спочатку собі» (тобто спершу заощадь частину отриманого доходу, яка збільшить твій майбутній добробут, і лише після цього здійснюй споживчі витрати – плати супермаркету, перукарю, туристичній фірмі тощо), кожна людина може створити фінансовий потік, який приносить відчутні фінансові

результати. Відтак допомогти людині спланувати її особисті фінанси і покликаний інститут незалежних фінансових консультантів.

Зарубіжний досвід доводить, що потреба у послугах незалежних фінансових консультантів виникає тоді, коли з'являється проблема вибору, тобто коли пропозицій різноманітних і якісних послуг є так багато, що споживачу не вистачає ні часу, ні знань, щоб вибрати з усього розмаїття послуг саме те, чого він дійсно потребує. Поки ж що вітчизняний ринок фінансових послуг не може похвалитися такою пишністю і розмаїттям. Зате з питань зарубіжних вкладень заможні українці все частіше прислухаються до порад фінансових консультантів.

Ринок фінансового консалтингу в Україні проходить етап свого становлення. Він буде активно розвиватися у найближчій перспективі, адаптуючи західні технології до вітчизняних умов. Відтак переконані, що в недалекому майбутньому професія фінансового консультанта стане досить популярною і престижною й у нас. Однак це може відбутися лише за умов подальшої стабілізації національної економіки, зростання доходів населення і підвищення фінансової культури громадян.

Література:

1. Шишкин Д. Независимый финансовый советник / Д. Шишкин // Популярные финансы. – 2006. – №11. – С. 21–23.
2. Гуркина Е. Страна советников / Екатерина Гуркина // BusinessWeek. – 2007. – 30 квітня. – №16-17. – С. 48–49.
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001р. №2664-III (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

Клімчик В. В.

викладач кафедри фінансів

НЕОБХІДНІСТЬ АКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ УКРАЇНИ У РЕГІОНАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

*«... чим ширший розмір буде мати обмін, тим тісніше увійдете в суспільство, тим сильніше з ним зв'яжетеся, тому суспільство буде користуватися більшими благами. Таким чином, зрозуміло, що все те, що протидіє обміну, що перешкоджає поширенню його меж, – стримує розвиток суспільства, і повне його скорочення є економічною смертю суспільства»
І. Вернадський 1865 р. [1, с. 112].*

Зовнішньоторговельним відносинам України характерна гостра суперечливість, яка помітно гальмує розвиток економіки через уповільнення

розвитку конструктивних напрямів, розпорошення суспільних сил і сприяє активізації зовнішніх сил, які гальмують соціально-економічні процеси. Як закономірний результат, – збереження старої неефективної структури економіки, низької ефективності участі країни в світовому поділі праці і дезінтеграція на багатьох напрямках.

Проблемні питання інтегрування України у світову економіку, її участь в розвитку міжнародної торгівлі та регулювання цих процесів широко висвітлюють такі українські вчені, як В. Будкін [2], В. Геєць [3], Д. Лук'яненко [4], Ю. Макогон [5], В. Новицький [6], П. Нікіфоров [7], Т. Панфілова [8], О. Плотніков [9], О. Рогач [10], Є. Савельєв [11], В. Сіденко [12], А. Філіпенко [13], С. Юрій [14; 15] та інші. Аналізуючи дані процеси, вони визначають проблемні аспекти зовнішньоторговельних зв'язків України і оцінюють стан включення країни в міжнародний поділ праці як незадовільний.

В міжнародних економічних відносинах кінця ХХ початку ХХІ ст. чітко проявляється два взаємопов'язані процеси – глобалізація і регіоналізація. Причому, все більш «... незаперечним стає визнання регіоналізму як ключового фактору зовнішньої та внутрішньої політики країн світу» [14, с. 125], та визнається «... необхідність розвитку регіональної інтеграції для усунення негативних наслідків глобалізації» [15, с. 74].

Вплив глобалізаційних процесів на економічний розвиток країн є неоднозначним. Для розвинутих країн глобалізація є важливим чинником їх подальшого успішного зростання. В той же час для решти країн і, особливо, країн, які розвиваються, цей вплив має як позитивні, так і негативні наслідки. Як зауважує І. Гладій [16, с. 45–46], з одного боку, глобалізація, через посилення зв'язків із зовнішнім світом, сприяє модернізації їх економіки, прискореному розвитку експортноорієнтованих галузей, поширенню західних стандартів виробництва і управління, а з іншого – відбувається зміна соціально-економічних орієнтирів у напрямі відкритої економіки через інтеграцію у світове господарство, зростання споживання та зниження норм нагромадження. Як наслідок, загальнонаціональні завдання не знаходять свого вирішення, швидко розвивається індивідуалізм, а соціальні проблеми загострюються.

Вихід з даного становища переважна більшість країн, що розвиваються, вбачає в активізації їх участі у регіональних інтеграційних об'єднаннях. Реалізацію схеми більш глибокої інтеграції в межах регіону вони здійснюють через регіональні торгові угоди. За даними СОТ, із 243 діючих регіональних торгових угод 30–40% укладено між країнами, які розвиваються [17, с. 6]. Для даних країн, що входять в регіональні союзи, це [16, с. 46]:

- спосіб більш швидкого трансформування господарства на основі використання переваг міжнародного співробітництва;
- можливість для спільного протистояння сильнішим суб'єктам світової економіки та мінімізації негативних наслідків глобалізації;

– формування додаткових конкурентних переваг, а також спільних механізмів узгодження і гармонізації інтересів країн.

Тому, в сучасних умовах, найефективнішою формою інтернаціоналізації виробництва виступає міжнародна регіональна інтеграція, яка дозволяє створити умови для прогресивного розвитку великих регіонів і підвищує захищеність країн, які входять в інтегровані у групування.

Визначення місця України в світовому господарстві в цілому та у взаємовідносинах з сусідніми регіональними економічними об'єднаннями, зокрема, є особливо актуальним питанням на сучасному етапі. Враховуючи геополітичне та географічне становище України у світовому економічному просторі, реально існуючі зв'язки її господарства з інтеграційним угрупованням ЄС та торгово-економічним об'єднанням ЄП, на які припадає понад 2/3 вітчизняної зовнішньої торгівлі, та небажаністю їх абсолютного послаблення, особливої гостроти набирає питання щодо визначення головного вектору інтеграції і пошуку нетривіальних підходів її здійснення. На думку провідних науковців, «Україна опинилась на роздоріжжі між двома різними геополітично, але важливими для неї торговельно-економічними блоками: країнами євроінтеграційного та євразійського просторів», що «... значно ускладнює для нашої держави процес швидкої трансформації її традиційної парадигми міжнародної торгівлі та економічного розвитку в якісно іншу, яка ґрунтується на положеннях нової теорії торгівлі» [14, с. 80].

На думку автора, в основі формування стратегії регіональної інтеграції України повинні лежати основні постулати теорії міжнародної інтеграції, а саме: критерій оцінки готовності до певних форм інтеграції з врахуванням національної специфіки, етапи інтегрування, оцінка можливих ефектів, принципи регулювання тощо. Але головним критерієм економічної інтеграції «...є абсолютне переважання позитивних наслідків над негативними результатами» [18, с. 281].

Література:

1. Українська економічна думка: Хрестоматія / Упоряд. С.М. Злупко – К.: Знання, 2007. – 694 с.
2. Будкін В.С Сучасні тенденції регіональних змін в міжнародній торгівлі // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №1. – 2006. – С. 104–110.
3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: Моногр. / В. М. Геєць, В. П. Александрова, Т. І. Артёмова, Ю. М. Бажал, О. І. Барановський, В. В. Близнюк, О. Ю. Болховітінова, Є. В. Бридун, Т. П. Вахненко, В. І. Голоків; НАН України. Інститут економічного прогнозування. – К.: Фенікс, 2003. – 1006 с.
4. Лук'яненко Д. Глобальні фінансові дисбаланси та їх макроекономічні наслідки / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Я. Столярчук // Журнал європейської економіки. – 2010. – березень [№1]. – С. 73–92.

5. Международная экономическая деятельность Украины: учебник / Ю. В. Макогон, С. В. Громенкова, В. А. Кравченко, Е. А. Медведкина, Т. С. Медведкин; Донецкий нац. ун-т. – Донецк, 2009. – 570 с.
6. Міжнародна економічна діяльність України [Текст]: навч.-метод. Посібник для самост. вивчення дисципліни / В. Є. Новицький, О. В. Мартинюк, Ю. М. Руденко; Київськ. нац. екон. Ун-т. – К.: КНЕУ, 2003. – 260 с.
7. Нікіфоров П. О., Чемісова Н. А. Соціально-економічна сутність міжнародної регіональної інтеграції та методологічні засади інтеграційної стратегії України // Економічна теорія, 2006. – №2. – С. 74–86.
8. Панфілова Т. Україна в глобальному торговельному та інвестиційному середовищі // Економіка України. – 2009. – №6. – С. 75–84.
9. Плотніков О. Проблеми гео економічного розвитку України в умовах глобалізації / О. Плотніков // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2004. – №1. – с. 23-28.
10. Міжнародні фінанси: Підручник / О. І. Рогач, А. С. Філіпенко, Т. С Шемет та ін. За ред. О. І. Рогача. К.: Либідь, 2003. – 784 с.
11. Міжнародна економіка: підручник / Є. В. Савельєв. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 622 с.
12. Україна в процесах міжнародної інтеграції. (За ред. В. Р. Сіденка) – Х.: вид-во «Форт», 2003. – 83 с.
13. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, М. А. Дутченко, Р. О. Заблоцька, О. К. Єременко, Є. Є. Камінський, В. П. Кириченко. – К.: Либідь, 2002. – 470 с.
14. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595 с.
15. Юрій С. І., Крисоватий А. І, Кошук Т. В. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні: Монограф. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 292 с.
16. Гладій І. Новий регіоналізм і державний механізм управління ринком. // Економіка України. – 2004. – №6. – С. 45–50.
17. WTO Secretariat. Regional Trade integration Under Transformation. Seminar of Regionalism and the WTO. Geneva, 26 April 2002. – 6 p.
18. Международные стратегии экономического развития: Учеб. Пособие / Под ред. Ю. В. Макогона. – К.: Знання, 2007. – 461 с. – (Высшее образование ХХІ века).

Коваль С. Л.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

ДОХОДИ БЮДЖЕТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗРОСТАННЯ

Проблеми формування доходів бюджетів та виявлення резервів їх зростання набувають особливої актуальності в умовах ринкової трансформації української економіки. Саме тому, в умовах обмеженості фінансових ресурсів триває пошук джерел наповнення бюджетів для забезпечення життєдіяльності та добробуту суспільства.

Важливим кроком у розв'язанні фінансових проблем є ґрунтовне дослідження теоретичних засад доходів бюджетів та обґрунтування шляхів зростання доходів бюджету. За даних умов, важливого значення набуває визначення сутності поняття «доходи бюджету», що дасть змогу більш повно дослідити його багатогранність.

В економічній літературі поняття «доходи бюджету» визначається по-різному. Разом з тим, аналіз існуючих трактувань доходів бюджету дозволяє згрупувати їх за підходами:

– надходження, що використовуються державою для виконання своїх функцій [1; 2];

– частина валового внутрішнього продукту та національного доходу [3; 4];

– економічні відносини між державою та іншими суб'єктами [5; 6];

– кошти, що надходять до органів влади на безповоротній основі [6].

Так, М. Карлін наголошує на необхідності держави володіти коштами для виконання її функцій: як «...сукупність грошових надходжень до централізованого фонду фінансових ресурсів держави, що використовуються нею для виконання її основних завдань і функцій» [1, с. 28]. Близьке за змістом тлумачення пропонує Ю. Пасічник, який під доходами державного бюджету розуміє частину централізованих фінансових ресурсів держави, які врегульовані відповідними нормативними актами і необхідні для виконання її функцій [2, с. 355]. У цьому визначенні доходи бюджетів тісно пов'язані як з функціями держави, так і з їх нормативним регламентуванням.

А. М. Бабич та Л. Н. Павлова вважають, що доходи бюджету – це частина національного доходу, яка підлягає централізації до бюджетів різних рівнів [3, с. 87]. На думку К. В. Павлюк, доходи бюджету – це частина фінансових ресурсів держави, що створюються у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються у бюджетному фонді дія забезпечення соціальних і економічних потреб держави [4, с. 83].

О. Романенко доходи бюджету розуміє як економічну категорію, яка виражає «...економічні відносини, що виникають у держави з юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду країни» [5, с. 164]. Як економічні відносини, що виникають у держави з підприємствами, організаціями і громадянами в процесі формування бюджетного фонду країни визначає доходи бюджету В. М. Родіонова. Формою прояву цих економічних відносин є різні види платежів підприємств, організацій, населення до бюджету, а їхнім матеріально-речовим втіленням – кошти, що мобілізуються до бюджетного фонду [6, с. 239].

На безповоротній характер формування доходів бюджету вказує В. Федосов. Він вважає, що доходами бюджету є ті кошти, що надходять

державі у постійне користування на безповоротній основі та забезпечують стабільність формування бюджету і фінансування його видатків [7, с. 56].

Всі вище наведені підходи мають право на існування, оскільки вони дають змогу глибше дослідити внутрішній зміст та зовнішню форму доходів бюджетів як унікального, складного економічного явища. Разом з тим, найбільш обґрунтованим, на нашу думку, є визначення, яке дає В. Г. Дем'янишин: доходи бюджетів є об'єктивним економічним явищем, пов'язаним зі сукупністю економічних відносин щодо розподілу і перерозподілу ВВП із метою формування централізованого фонду грошових коштів держави. За сутністю доходи бюджетів, з одного боку, є результатом розподільчих процесів, а з іншого – об'єктом подальшого розподілу коштів централізованого грошового фонду на окремі цільові фонди відповідно до функцій держави. Отже, обсяг доходів бюджету безпосередньо залежить від обсягу функцій та повноважень держави в особі органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування, визначених Конституцією та законами України [8, с. 70].

У Бюджетному кодексі визначено доходи бюджету як усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України [9, с. 5]. Проаналізуємо доходи Державного бюджету України (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка та структура доходів Державного бюджету України
за 2008–2011 рр.***

Група доходів	2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	Млн. грн.	Питома вага,%	Млн. грн.	Питома вага,%	Млн. грн.	Питома вага,%	Млн. грн.	Питома вага,%
Податкові надходження	167883,4	72,5	148915,6	71,0	166872,2	69,4	261605,0	83,2
Неподаткові надходження	52817,6	22,8	50676,8	24,2	65067,7	27,0	49087,8	15,6
Доходи від операцій з капіталом	2125,3	0,9	1060,1	0,5	587	0,2	517,7	0,2
Трансферти	77702	33,5	7769	3,7	6624,8	2,8	2718,6	0,9
Всього	231686,3	100,0	209700,4	100,0	240615,2	100,0	314616,9	100,0

* Примітка. Складено та розраховано за [10].

Як видно із показників табл. 1, основним джерелом доходів державного бюджету є податкові надходження. Саме тому, вважаємо за необхідне дослідити доцільність пільгового оподаткування, так як пільги безпосередньо впливають на обсяги податків і зборів.

Наявна система надання податкових пільг не дає змоги об'єктивно оцінити їх ефективність і доцільність для окремих галузей і економічного зростання в цілому. Наприклад, незважаючи на звільнення від сплати більшості

податків і зборів, виробництво окремої пільгової продукції та ефективність окремих видів діяльності, що користуються податковими пільгами, з кожним роком зменшуються [11, с. 87].

Для сприяння економічного зростання в Україні та пошуку додаткових резервів для наповнення бюджету необхідні кардинальні зміни в наданні податкових пільг. Перш за все необхідно встановити мораторій щодо надання нових податкових пільг і ретельно проаналізувати існуючі з позицій їх доцільності. Податкові витрати мають надаватися за рахунок коштів державного бюджету, виходячи з його можливостей на конкретний рік. Тобто обсяги здійснення податкових пільг мають визначатися, як і видатки, при складанні проекту державного бюджету на відповідний рік та обговорюватися під час його прийняття й затвердження. При цьому податкові витрати повинні проводитися за тими самими правилами та вимогами, що й інші видатки.

Також з метою забезпечення цільового використання отриманих внаслідок податкової пільги коштів можна надавати пільги на основі конкретної угоди між уповноваженим державним органом та платником податку. Таким чином, ефективне регулювання економічних та соціальних процесів за допомогою податкових пільг потребує серйозного наукового обґрунтування з позиції системного підходу доцільності їх застосування в кожному конкретному випадку, а також оцінки порівняльної ефективності досягнення поставлених цілей за допомогою різних варіантів надання податкових.

Література:

1. Державні фінанси в транзитивній економіці: Навч. посібник / За ред. Карліна. – К.: Кондор, 2007. – 220 с.
2. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 495 с.
3. Бабич А. М. Государственные и муниципальные финансы: учебник для вузов / Бабич А. М., Павлова Л. Н. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 2000. – 687 с.
4. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: Монографія / Павлюк К. В. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.
5. Романенко О. Р. Фінанси: Підруч. / О. Р. Романенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
6. Финансы / В. М. Родионова, Ю. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др. Под ред. В. М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 400 с.
7. Федосов В. Бюджетний менеджмент: Підручник / Київський національний економічний ун-т / Віктор Федосов (заг. ред.). – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
8. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія / Дем'янишин В. Г. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
9. Бюджетний Кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 10 лютого 2011 р.: (Відповідає офіційному текстові). – К.: Вид. Паливода А. В., 2011. – 140 с.
10. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2008–2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.budget.rada.gov.ua/kombjudjet/>.

11. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду [Текст]: [Моногр.] / А. М. Соколовська, Т. І. Єфименко, І. О. Луніна та ін.; Наук.-дослід. фін. ін-т при Мінфіні України. – К., 2006. – 316 с.

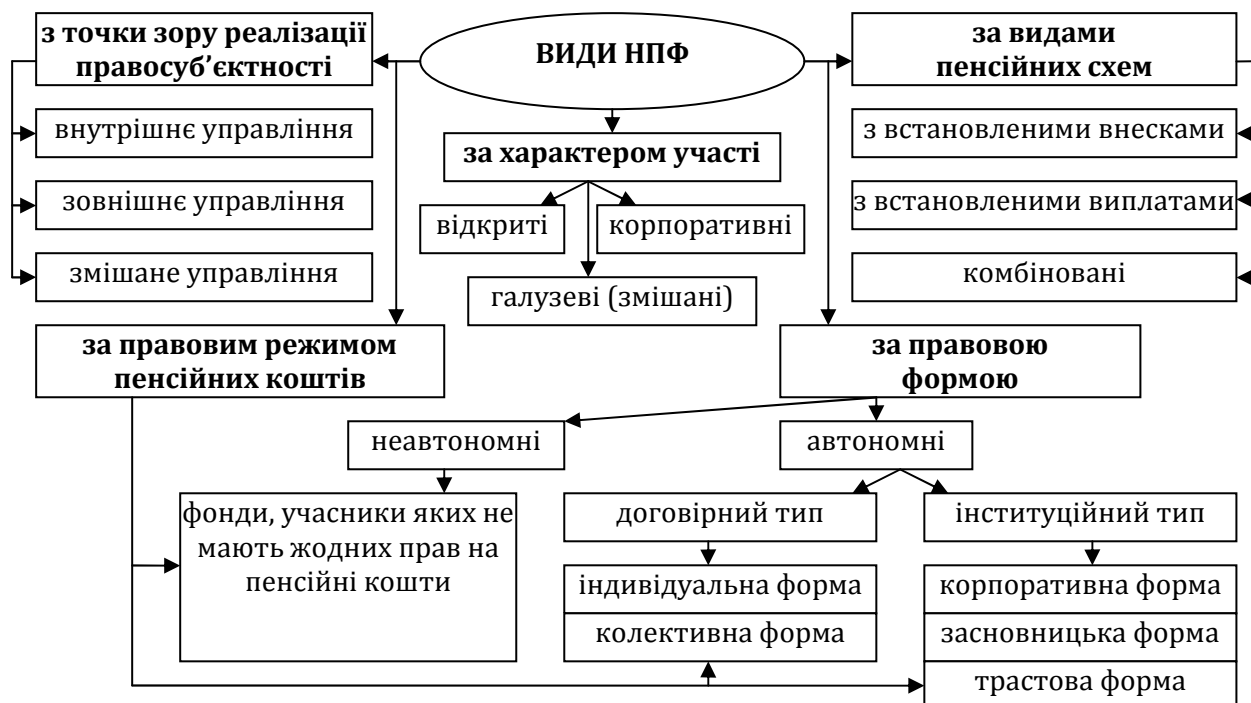
Козак Г. І.

аспірант кафедри фінансів

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

В сучасних умовах недержавне пенсійне забезпечення виступає необхідним елементом пенсійної системи держави, а розширення його масштабів є одним з головних пріоритетів політики багатьох країн. Однак в Україні, незважаючи на кризові тенденції у солідарній пенсійній системі, недержавне пенсійне забезпечення як альтернативний напрям соціального захисту громадян популярності не набуло. Становлення та розвиток НПФ відбувається досить повільними темпами. Враховуючи це, відповідною точкою до усвідомлення переваг НПФ і, відповідно, активізації їх діяльності стане аналіз зарубіжного досвіду роботи НПФ.

НПФ зарубіжних країн характеризуються різноманітними формами функціонування, що обумовлює їх багату видову структуру (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація видів НПФ у зарубіжній практиці

* Примітка. Побудовано на основі [1, с. 21–25].

За ознакою правового статусу, НПФ класифікують за такими критеріями: правова форма, правовий режим пенсійних коштів, особливості реалізації правосуб'єктності, природа участі в пенсійних фондах, види пенсійних схем.

Характеризуючи види НПФ, варто зазначити, що в даний час на пенсійні схеми з визначеними внесками (DC) припадає 45% пенсійних активів, з визначеними виплатами (DB) – 55% [2, с. 5]. Співвідношення DC та DB схем значно відрізняється в різних країнах. Наприклад, у Чилі, Чехії, Угорщині, Польщі та Словаччині всі пенсійні фонди класифікуються як фонди з DC схемами, в той час як DB схеми домінують в Канаді, Фінляндії, Німеччині, Кореї, Японії та Норвегії. Протягом останніх років прискорилися тенденції переходу до планів з встановленими внесками. Однак, незважаючи на більшу ризикованість, плани з встановленими виплатами як і раніше являють собою дуже важливий компонент пенсійних фондів, а в окремих країнах (Швейцарія, Норвегія, Фінляндія, Німеччина) – основний.

Аналізуючи недержавне пенсійне забезпечення за типом фінансового посередника, слід сказати, що автономні пенсійні фонди є основними суб'єктами фінансування приватних пенсій в Ізраїлі і складають більше 90% від загального обсягу активів у таких країнах як Австралія, Австрія, Фінляндія, Ісландія, Мексика та Португалія. З іншого боку, в Данії, Франції, Кореї і Швеції найбільша частка сукупного обсягу пенсійних активів припадає на пенсійні страхові контракти [3, с. 6].

Як свідчить зарубіжний досвід, система недержавного пенсійного забезпечення є вагомим джерелом фінансування пенсійних виплат сьогоденних і майбутніх пенсіонерів. За рахунок приватної пенсії сумарні виплати пенсіонерам збільшуються і коливаються від 34% (Мексика) до понад 90% (Італія) доходу працівника, а в окремих країнах вони становлять левову частку коефіцієнта заміщення (США, Нідерланди, Велика Британія, Ісландія, Данія, Австралія) [4, с. 42].

Станом на кінець 2012 року пенсійні активи 13 найбільших пенсійних ринків оцінюються в 29754 млрд дол (78,8% ВВП), що на 8,9% перевищує показник попереднього року. До числа таких ринків належать пенсійні системи тринадцяти країн, зокрема Австралії, Бразилії, Великобританії, Гонконгу, Ірландії, Канади, Нідерландів, Німеччини, ПАР, США, Франції, Швейцарії, Японії [2, с. 3].

З точки зору географічного розподілу активів пенсійних фондів беззаперечним лідером залишаються США (53,2%), обсяг пенсійних активів яких становить 56,6% від загального обсягу активів вказаних країн. Слідом за США ідуть Японія – 12,5% та Великобританія – 9,2% [2, с. 13].

Структура інвестицій пенсійних фондів на кінець 2012 року мала наступний вигляд: акції – 47,3%, облігації – 32,9%, готівка – 1,2%, інші активи – 18,6%. При цьому схема розподілу активів за останні 18 років зазнала деяких

змін: частка активів, інвестованих в акції, облігації та готівку продемонструвала тенденцію щодо зменшення (на 2%, 7% та 5% відповідно), натомість частка активів, інвестованих в інші фінансові інструменти, зросла з 5% до 19%. На думку експертів, така ситуація пояснюється тим, що в умовах невизначеності та значної волатильності ринків акції та облігації вважаються більш ризикованими напрямками вкладення активів [2, с. 28]. Окреслюючи перспективи розвитку світових пенсійних ринків, зарубіжні експерти зазначають, що вони ще відчують певний вплив світової фінансової кризи, однак сьогодні пенсійні системи краще підготовлені до боротьби з ризиками.

Таким чином, недержавне пенсійне забезпечення в даний час виступає невід'ємною частиною національних пенсійних систем різних країн. Опіраючись на світовий досвід, в цілях стабілізації вітчизняної пенсійної системи та стимулювання економічного розвитку використання потенціалу НПФ є вкрай необхідним.

Література:

1. Вітка Ю. В. НПФ: особливості цивільно-правового статусу: монографія / Ю. В. Вітка. – К.: Експрес-Поліграф, 2010. – 220 с.
2. Global Pension Asset Study 2013 [Електронний ресурс] // Towers Watson. – 2013. – Режим доступу: <http://www.towerswatson.com>.
3. Pension Markets in Focus September. – 2012. – Issue 9. – 28 p.
4. Вдовенко А. В. Роль приватного пенсійного забезпечення у пенсійному доході: світовий досвід і українські реалії / А. В. Вдовенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – №7. – С. 41–48.

Коломийчук Н. М.
викладач кафедри фінансів

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасна ситуація, що склалася у сфері державних фінансів, є результатом системних недоліків законодавчого регулювання, бюджетного планування, використання бюджетних ресурсів, контролю за цим використанням тощо. В свою чергу, фінансова дисципліна і відповідальність знаходиться на досить низькому рівні, що, безперечно, посилює ефект незаконного та неефективного використання бюджетних коштів [1]. У даних умовах виникає необхідність виявити можливі напрями підвищення результативності державного внутрішнього фінансового контролю з метою його подальшого удосконалення.

Найбільш поширеними правопорушеннями у бюджетному процесі є: порушення норм Бюджетного кодексу та іншого бюджетного законодавства в

частині нецільового використання бюджетних коштів, взяття до сплати зобов'язань понад затвержені асигнування, відволікання бюджетних коштів у довготривалу дебіторську заборгованість тощо; зайве витрачання бюджетних коштів унаслідок оплати завищених обсягів та вартості виконаних робіт і наданих послуг; порушення порядку розмежування доходів між бюджетами різного рівня, між загальним і спеціальним фондами бюджету; витрачання бюджетних коштів на придбання матеріальних цінностей з перевищенням граничних нормативів; незаконна передача державного та комунального майна суб'єктам недержавної форми власності; порушення порядку та процедур державних закупівель; бюджетні правопорушення, пов'язані з розміщенням та виконанням державного замовлення тощо; витрати бюджетних ресурсів внаслідок прийняття незаконних управлінських рішень; здійснення видатків на фінансування бюджетних установ одночасно з різних бюджетів; бюджетні правопорушення, пов'язані з розміщенням та виконанням державного замовлення тощо.

Основними причинами таких бюджетних правопорушень є недосконалість державного внутрішнього фінансового контролю в бюджетній сфері, відсутність нормативно-правового забезпечення, єдиної інформаційної, методологічної і методичної бази, системи базових принципів і основних процедур контролю, і саме це знижує результативність його діяльності, що призводить до низької якості внутрішнього контролю та безвідповідального ставлення з боку багатьох розпорядників бюджетних коштів до бюджетного процесу. Одною з головних проблем являється відсутність системного характеру державного внутрішнього фінансового контролю в Україні, що призводить до невиконання тих завдань, які повинні виконуватись як на мікро-, так і на макрорівні [2].

На нашу думку, слід виділити пріоритетні напрями підвищення результативності функціонування державного внутрішнього фінансового контролю, а саме:

– використання міжнародного досвіду при розробці організаційних, методологічних засад функціонування державного внутрішнього фінансового контролю із врахуванням специфічних особливостей фінансової системи України, що надасть можливість побудови дієвої системи органів державного внутрішнього фінансового контролю;

– створення нормативно-правового забезпечення державного внутрішнього фінансового контролю із на основі принципів, зазначених у Лімській декларації керівних принципів аудиту державних фінансів: розробка проекту і прийняття Закону України «Про державний внутрішній фінансовий контроль», необхідних інструкцій і методичних вказівок щодо проведення контрольних заходів на всіх рівнях використання бюджетних ресурсів;

– формування порядку і джерел періодичного опублікування системою державного внутрішнього фінансового контролю своєчасної і достовірної інформації щодо напрямів використання бюджетних коштів, виявлених правопорушень і прийнятих заходів щодо їх усунення;

– узгодження основних положень нормативно-правових актів державного внутрішнього фінансового контролю та інших сфер фінансової системи;

– розподіл функцій і контрольних повноважень на всіх рівнях проведення державного внутрішнього фінансового контролю для уникнення дублювання функцій, що сприятиме оптимізації структури органів державного внутрішнього фінансового контролю і, як наслідок, зростання результативності їх діяльності;

– формування системи підготовки кваліфікованих спеціалістів для проведення державного внутрішнього фінансового контролю.

Дієвий державний внутрішній фінансовий контроль забезпечить як виявлення випадків незаконного і неефективного використання бюджетних ресурсів, так і розробку рекомендацій по усуненню причин, які їх спричинили.

Література:

1. Басанцов І. В. Державний фінансовий контроль як дійовий інструмент підвищення ефективності державних цільових програм / І. В. Басанцов // Механізм регулювання економіки. – 2005. – №4. – С. 238–243.

2. Дмитренко Г. В. Проблеми удосконалення державного фінансового контролю в контексті зарубіжного досвіду / Г. В. Дмитренко // Економіка та держава. – 2009. – №7. – С. 76–79.

Крупка А. Я.

аспірант кафедри фінансів

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Фінансова політика держави відіграє важливу роль забезпечуючи функціонування фінансової системи країни в цілому, сприяє ефективній реалізації державних функцій, налагоджує умови для здійснення міжнародного співробітництва.

Існує ціла низка тлумачень фінансової політики держави. Зарубіжні вчені найчастіше розглядають це поняття з двох сторін – з одного боку фінансова політика ототожнюється з втручанням держави в процеси формування, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів, з іншого боку це лише засіб правової регламентації діяльності процесів господарювання. Деякі вчені взагалі не виділяють фінансову політику як самостійну економічну категорію, пов'язуючи її з фіскальною або ж бюджетною політикою.

Запропоновані в науковому середовищі визначення фінансової політики держави в тій чи іншій мірі висвітлюють суть поняття, а їх різноманіття пояснюється складністю та багатогранністю даної категорії та підходами вчених до їх інтерпретації в залежності від напрямку досліджень. Виокремивши найважливіші аспекти та взявши до уваги найвдаліші і найпоширеніші трактування фінансової політики держави, на нашу думку, під цим поняттям слід розуміти цілеспрямовану, формально-визначену систему заходів держави щодо планування, організації, використання та контролю фінансових відносин в розподільчих та перерозподільних процесах, які здійснюються через фінансову систему, задля досягнення поставленої мети.

Особливість фінансової політики як науково-практичного поняття або як організаційно-економічної категорії полягає в тому, що в ній одночасно рівноправно співіснують об'єктивне (незалежне від волі і свідомості людей) і суб'єктивне (імперативне, державно-вольове, організаційно-управлінське). За допомогою фінансової політики здійснюється багатосторонній регулювальний вплив на ринкові відносини і процес розширеного відтворення [1, с. 177].

Основною метою фінансової політики держави є оптимальний розподіл та перерозподіл внутрішнього валового продукту та національного багатства між суб'єктами фінансових відносин задля досягнення соціально-економічної рівноваги у суспільстві.

Завдання та напрями фінансової політики держави відображаються у фінансово-правовому законодавстві інших офіційних ділових програмних документах та в першу чергу полягають у забезпеченні ефективної системи управління фінансам, формуванню оптимальних форм та методів мобілізації та використання фінансових ресурсів, стимулюванні та регулюванні соціально-економічного розвитку суспільства, створення дієвого фінансового механізму тощо.

Важливими є принципи побудови фінансової політики держави. З урахуванням наукової практики можна виділити декілька найважливіших принципів:

- системності – оскільки фінансова політика явище системи, потрібно передбачати можливий вплив фінансових рішень на усі складові економічної політики та соціально-економічні відносини в цілому;

- комплексності – така політика повинна бути гнучкою, проводитися одночасно в багатьох напрямках;

- публічності – інформація про здійснення тих чи інших дій повинна бути загальнодоступною і зрозумілою, що як показує досвід, є запорукою їх ефективного здійснення;

- справедливості – політика повинна ґрунтуватися на неупередженому ставленні в процесі розподілу і перерозподілу внутрішньо валового продукту між громадянами та іншими суб'єктами фінансових відносин;

– обґрунтованості – план реалізації політики повинен базуватися на науково-обґрунтованих положеннях, підкріплених реальними макроекономічними показниками економічного і соціального розвитку суспільства;

– ефективності – результатом проведеної роботи повинно бути досягнення цілей, які відповідають потребам суспільства;

– сталості – зміни повинні відбуватися поступово, відповідно до умов зовнішнього і внутрішнього середовища, не спричиняючи при цьому значних коливань фінансово-грошової системи.

На практиці фінансова політика реалізується в комплексі заходів, які держава здійснює через фінансову систему, її проведення нерозривно пов'язане від балансування між зростаючими потребами та реальним потенціалом для їх здійснення.

Визначення напрямків та засобів здійснення фінансової політики в галузі на пряму залежить від вибору функцій на основі яких вона здійснюватиметься та відповідного механізму реалізації. З теоретичної точки зору існує низка запропонованих функцій фінансової політики, серед яких найпоширенішим є варіант із виділенням трьох їх видів: стимулюючої, обмежувальної та стабілізаційної. Функції фінансової політики відображають напрями її реалізації, специфіку, цілі та характеризують суспільне призначення.

Зважаючи на часові проміжки здійснення фінансової політики та враховуючи характер заходів виділяють фінансову стратегію та фінансову тактику. Фінансова стратегія спрямована на вирішення важливих структурних проблем функціонування фінансової системи та розрахована на тривалу перспективу. В свою чергу, фінансова тактика передбачає вирішення завдань шляхом зміни способів організації фінансових відносин певного етапу розвитку суспільства.

Визначившись із завданнями здійснення фінансової політики, відповідно до визначених пріоритетів, підбираються необхідні фінансові методи і форми, важелі та інструменти впливу на соціально-економічні процеси, які в сукупності складають фінансовий механізм.

Фінансова політика держави може проводитися у двох режимах: ручному і автоматичному. Фінансова політика, яка проводиться у ручному режимі отримала назву дискреційної політики. Її використання означає, що уряд свідомо маніпулює податками та державними витратами для прискорення економічного зростання, збільшення зайнятості, посилення контролю за інфляцією. Фінансова політика держави, яка проводиться в автоматичному режимі, отримала назву недискреційної політики. Вона ґрунтується на дії вмонтованих стабілізаторів, які забезпечують природне пристосування економіки до фаз ділової кон'юнктури. Вмонтовані стабілізатори – це такі

механізми в економіці, дія яких зменшує реакцію валового внутрішнього продукту на зміни сукупного попиту [2, с. 98–99].

Фінансова політика держави насправді є потужним важелем управління фінансовими відносинами поєднуючи в собі складові, які відповідають за найважливіші напрямки їх реалізації. Проте зважаючи на ускладнення фінансово-господарських відносин, постійне збільшення та урізноманітнення нормативно-правової бази, появою більшої кількості суб'єктів фінансових відносин об'єктивно виникає ситуація, коли галузі народного господарства мають певні особливості і загальнодержавна політика не завжди може адекватно реагувати на нові виклики. Саме тому окремі галузі економіки, які мають важливе суспільне значення також доцільно розглядати в контексті фінансової політики як важливу складову частину.

Література:

1. Салтикова Г. В. Фінансова політика держави: сутність, напрями та інструменти реалізації / Г. В. Салтикова // Вісник МСУ. – 2011. – №1. – С. 170–180.
2. Кириленко В. До питання про суть і функції фінансової політики держави / В. Кириленко // Світ фінансів. – 2007. – №4. – С. 94–99.

Лободіна З. М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів

РОЛЬ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

Реформування бюджетної системи України, розпочате ще на початку ХХ століття, не можна назвати логічно завершеним. Поряд із вагомими здобутками бюджетної реформи виявлено проблеми, що потребують невідкладного розв'язання, оскільки є невід'ємною умовою зміцнення економіки демократичного суспільства. Більшість із них пов'язані з необхідністю внесення змін до чинного порядку формування доходів та здійснення видатків бюджетів різних рівнів, організації системи міжбюджетних відносин, пошуку джерел фінансування бюджету тощо.

В умовах децентралізації бюджетної системи практика наповнення місцевих бюджетів України свідчить про недостатність обсягу доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, та доходів місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, для адекватного фінансування виконання делегованих та власних повноважень органів місцевого самоврядування. А тому при розробці та реалізації бюджетної політики виникає необхідність використання такого важелю бюджетного механізму як міжбюджетні трансферти.

Згідно з Бюджетним кодексом України [1], міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Вони поділяються на дотацію вирівнювання, субвенції, кошти, що передаються до державного та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів, додаткові дотації.

С. Слухай та Н. Здерка пов'язують запровадження міжбюджетних трансфертів із необхідністю вирішення таких завдань:

– вирівнювання здатності місцевих колективів фінансувати надання локальних суспільних благ, зважаючи на об'єктивні відмінності їх можливостей акумулювати доходи з місцевих джерел;

– стимулювання центральною владою місцевих видатків на виробництво суспільних благ, які створюють корисний ефект на міжрегіональному та національному рівнях;

– забезпечення місцевих урядів необхідними коштами на виконання їх функцій, якщо місцевих джерел доходів для цього недостатньо [4, с. 17].

Погоджуючись із наведеними вище поглядами про багатогранність завдань міжбюджетних трансфертів, вважаємо за необхідне уточнити, що вони не стосуються такого виду міжбюджетних трансфертів, як кошти, що передаються до Державного бюджету України з місцевих бюджетів. Таким чином, головне призначення трансфертів, які надходять до місцевих бюджетів – розв'язувати проблеми вертикальної і горизонтальної незбалансованості бюджетів, що виникають внаслідок невідповідності між повноваженнями на здійснення видатків та спроможністю наповнювати дохідну частину місцевого бюджету за рахунок податкових і неподаткових надходжень.

Слід підкреслити, що за рахунок трансфертів формується значна частина доходів місцевих бюджетів не тільки України, але й зарубіжних країн. Так, наприкінці минулого століття питома вага трансфертів у доходах бюджетів органів місцевого самоврядування окремих економічно розвинених країн складала: у Швеції та Австрії – 19–20%; Фінляндії – 21%; Франції, Німеччині та Іспанії – 34–35%; США і Норвегії – 37–38%; Данії – 44%; Італії – 49%; Великобританії – більше 70%. Частка трансфертів в доходах місцевих бюджетів постсоціалістичних країн була ще більшою і складала, як правило, 50–80% [3, с. 48].

Міжбюджетні трансферти, які надійшли до місцевих бюджетів, їх динаміка та роль у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів України в 2007–2011 рр. показані в табл. 1.

Як свідчать дані табл. 1, обсяг міжбюджетних трансфертів, отриманих місцевими бюджетами, як і доходів місцевих бюджетів, з року в рік зростає. Так у 2011 р обсяг міжбюджетних трансфертів зріс на 46,18 млрд. грн. або 94,8% порівняно із 2007 р., доходів місцевих бюджетів – на 28,3 млрд. грн. або 48,5%.

Динаміка міжбюджетних трансфертів та частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України у 2007–2011 рр.*

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	Абсолютний приріст	Темп приросту, %
Міжбюджетні трансферти, млрд. грн.	48,7	63,58	63,52	78,88	94,88	46,18	94,8
Темп приросту міжбюджетних трансфертів, у% до попереднього року	–	30,55	-0,09	24,18	20,28	-10,27	–
Доходи місцевих бюджетів, млрд. грн.	58,35	73,88	71,04	80,51	86,65	28,3	48,5
Темп приросту доходів місцевих бюджетів, у% до попереднього року	–	26,62	-3,84	13,33	7,63	-18,99	–
Доходи місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів, млрд. грн.	107,05	137,46	134,56	159,39	181,53	74,48	69,6
Частка міжбюджетних трансфертів в доходах місцевих бюджетів, %	45,49	46,25	47,21	49,49	52,26	6,77	–

* *Примітка.* Розраховано та побудовано на основі [2].

Порівнюючи темпи приросту доходів місцевих бюджетів та міжбюджетних трансфертів, встановлено, що упродовж 2007–2011 рр. доходи місцевих бюджетів зростали повільніше, ніж міжбюджетні трансферти, отримані місцевими бюджетами. Середній темп приросту доходів становив 13,94%, у той час, як міжбюджетних трансфертів – 24,65%.

У 2007–2011 рр. спостерігалася негативна тенденція зростання частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів на 6,77% до 52,26% у 2011 р., що є свідченням зростання ролі трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів та виникнення передумов до зниження мотивації органів місцевої влади до мобілізації податкових та інших надходжень. Позитивне, на перший погляд, збільшення обсягу дохідної частини місцевих бюджетів насправді означає посилення фінансової залежності органів місцевого самоврядування від центральних органів державної влади та їхню неспроможність за рахунок доходів місцевих бюджетів, що враховуються при

визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, та доходів місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, здійснювати видатки на виконання делегованих та власних повноважень.

Найбільшу частку у структурі міжбюджетних трансфертів займала дотація вирівнювання – у 2011 р. – 46%. Основне призначення зазначеного виду міжбюджетних трансфертів полягає у фінансовому вирівнюванні розрахункового обсягу видатків місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, обрахованого із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості і коригуючих коефіцієнтів та доходів, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Зважаючи на те, що найбільша питома вага в загальному обсязі видатків місцевих бюджетів припадає саме на реалізацію соціальних програм (соціальний захист і соціальне забезпечення, освіту та охорону здоров'я і т.д.), суттєвого значення з кожним роком набувають і субвенції соціального значення. Так, у 2011 р. частка субвенцій соціального призначення у обсязі субвенцій, які надані з Державного бюджету України місцевим становила близько 83%. Це позитивно впливає на соціальне становище регіонів та громад.

Отже, результати проведеного дослідження, дають підстави констатувати зростаючу роль міжбюджетних трансфертів (зокрема, дотацій) у формуванні доходів місцевих бюджетів, що супроводжується одночасним зниженням фінансової самостійності органів місцевого самоврядування і збільшенням рівня дотаційності місцевих бюджетів. Підтвердженням цього служить те, що у 2011 р. до місцевих бюджетів з Державного бюджету України надійшло 94,88 млрд. грн. міжбюджетних трансфертів (52,26% від доходів місцевих бюджетів), у той час, як з місцевих бюджетів до державного – 2,72 млрд. грн. (0,86% від доходів державного бюджету). Обсяг коштів, що передаються з місцевих бюджетів до державного, у 2011 р. на 59% зменшився порівняно із 2010 р. Це частково можна пояснити змінами, внесеними до Бюджетного кодексу України, згідно з якими 50% податку на доходи фізичних осіб, що перераховується податковими агентами, зареєстрованими на території міста Києва, зараховується до Державного бюджету України.

Що стосується самого порядку планування та перерахування міжбюджетних трансфертів, перспективними напрямками удосконалення зазначеного процесу мають стати: детальніше врахування при розрахунку дотацій, субвенцій відмінностей соціально-економічного розвитку територій; підвищення прозорості їх планування та розподілу між місцевим бюджетам; посилення контролю за цільовим та ефективним використанням субвенцій тощо.

Література:

1. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Звітність про виконання Державного та місцевих бюджетів України за 2007–2011 рр. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>.
3. Слухай С. В. Особливості фінансової підтримки місцевих бюджетів / Слухай С. В. // Фінанси України. – 2002. – №9. – С.48–55.
4. Слухай С. В. Формування доходів місцевих бюджетів у контексті трансформації податкової реформи / Слухай С. В., Здерка Н. Я. // Фінанси України. – 2006. – №5. – С. 12–19.

Лубкей Н. П.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ

Сьогодні проблема забезпечення високої ефективності управління державним боргом гостро стоїть майже в усіх країнах світу. Україна не є виключенням у даному випадку. Для розв'язання вказаної проблеми необхідно відповідним чином налагодити механізм управління державним боргом у державі, а також навчитись вміло застосовувати інструменти та важелі регулювання державного боргу.

Проблеми функціонування механізму управління державним боргом в Україні досліджували у своїх наукових працях такі вітчизняні вчені, як Ж. В. Гарбар, Л. І. Губанова, Н. В. Зражевська, І. О. Лютий, О. О. Прутська, О. Д. Рожко, В. В. Руденко, О. А. Сьомченков та багато інших. Віддаючи належне високому рівню наукових робіт перелічених дослідників, варто зазначити, що у вітчизняній спеціалізованій літературі відсутня чітка та повна характеристика складу механізму управління державним боргом, не розкрито достатньою мірою особливості та проблеми його функціонування в Україні.

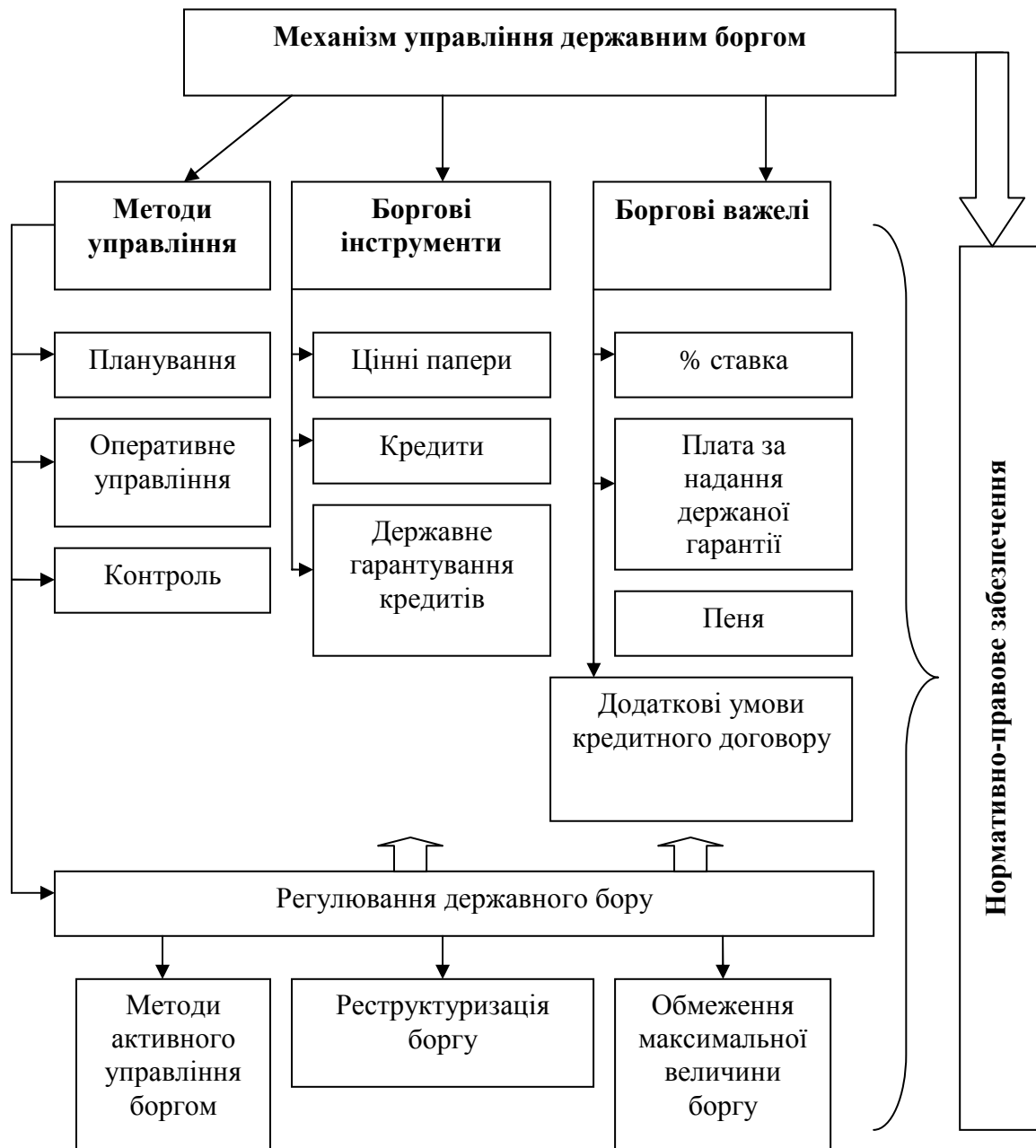
Управління державним боргом – це комплекс заходів, що приймаються державою в особі її уповноважених органів щодо визначення місця та умов здійснення запозичень, розміщення і погашення державних позик, а також забезпечення платоспроможності держави і гармонізації інтересів позичальників, інвесторів і кредиторів [1, с. 74].

Управління державним боргом здійснює, насамперед, система державних органів (суб'єкт управління державним боргом) шляхом впливу на об'єкт управління (боргові зобов'язання) через відповідний механізм – механізм управління державним боргом.

Пропонуємо наступне авторське визначення даного поняття: механізм управління державним боргом – це сукупність організаційно-правових,

економічних й технологічних форм та методів; боргових інструментів і важелів, що є у розпорядженні уряду та можуть застосовуватись ним з метою управління державним боргом.

Складові механізму управління державним боргом та їх взаємозв'язок відображено на рис. 1.

Рис. 1. Склад механізму управління державним боргом

Механізм управління державним боргом являє собою принципову схему впливу уряду на процеси формування, обслуговування та погашення державного боргу, динаміку його обсягів та структури, а відтак – на рівень боргової безпеки держави, суверенний кредитний рейтинг.

Механізм управління державним боргом функціонує у межах правового поля. Варто зазначити, що нормативна база, котра регламентує порядок

управління державним боргом може передбачати методи, інструменти та важелі управління боргом, які не використовуються державою, але потенційно можуть бути застосовані.

В Україні до основних нормативно-правових актів, котрі регламентують порядок управління державним боргом відносяться: Конституція України, Бюджетний кодекс, щорічні Закони України «Про Державний бюджет України». Крім цього управління державним боргом здійснює система державних органів (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Національний банк України тощо) шляхом видання відповідних законодавчих та підзаконних актів.

Таким чином, нормативно-правова база, що регламентує управління державним боргом в Україні є досить громіздкою. Попри це відсутній спеціалізований закон про державний борг та управління ним, а також не затверджена довгострокова стратегія управління державним боргом України. На необхідність розробки ефективної довгострокової стратегії управління державним боргом в Україні вказують практично усі дослідники, які вивчають проблеми формування і обслуговування державного боргу [2, с. 184; 3].

На даному етапі в Україні на належному рівні здійснюється планування та прогнозування державного боргу. Застосування новітніх комп'ютерних технологій та дієздатного програмного забезпечення дозволяє розробляти Міністерству фінансів України сценарії запозичень за різних макроекономічних умов та обирати найбільш сприятливі з них для відповідного історичного етапу розвитку країни. Зміна кон'юнктури світових ринків, різкі коливання курсу національної валюти, посилення негативних явищ соціально-економічного розвитку держави та деякі інші чинники потребують корегування обраних сценаріїв запозичень, тобто здійснення оперативного управління державним боргом.

Особливе значення серед методів управління державним боргом займає контроль, який здійснюється на усіх етапах управлінського циклу: на етапі залучення позик, їх розміщення, а також на етапах обслуговування та погашення боргу. В Україні зазначений контроль здійснює система державних органів, основними із яких є: Верховна Рада України, Міністерство фінансів, Державна казначейська служба, Національний банк України. На даному етапі розвитку, зважаючи на стрімке збільшення обсягів державного боргу України останніми роками, необхідно підвищити ефективність контролю у сфері державного боргу.

Державні органи влади та управління здійснюють регулювання державного боргу із дотриманням відповідних принципів за допомогою цілого арсеналу засобів, методів та інструментів.

Боргові інструменти можна класифікувати за рядом критеріїв. Подана на рис. 1 класифікація відповідає критерію поділу боргових інструментів за

організаційно-правовою формою запозичення. З позиції позичальника інструменти державних запозичень можна також класифікувати за наступними основними ознаками:

– за кредитором (кредити, надані комерційним кредитором; кредити, надані урядом іноземної держави; кредити, надані міжнародною фінансово-кредитною організацією);

– за терміном запозичення (короткострокові, середньострокові та довгострокові запозичення) [4, с. 216].

На сучасному етапі в Україні активно застосовуються різноманітні боргові інструменти. Серед них: кредити міжнародних фінансових організацій, облігації внутрішньої державної позики, облігації зовнішньої державної позики, казначейські зобов'язання, кредити урядів зарубіжних країн, кредити іноземних банків.

Можна також констатувати завершення становлення вітчизняного ринку державних боргових цінних паперів, хоча, безперечно, його розвиток триває. Переваги боргових державних цінних паперів перед кредитами пов'язані, насамперед, із можливістю диверсифікації боргових зобов'язань держави шляхом розповсюдження таких цінних паперів серед широкого кола кредиторів. Окрім збільшення обсягу кредитних ресурсів, це попереджує ризик встановлення надмірного контролю за боржником з боку одного чи декількох великих кредиторів.

В Україні діє практика урядового гарантування повернення кредитів, що передбачає надання урядом гарантії кредитору у разі неплатоспроможності боржника виконати його боргові зобов'язання. Зазначений факт пов'язаний із вимогою окремих міжнародних фінансово-кредитних організацій, з якими співпрацює Україна, надавати державні гарантії щодо їхніх кредитів, а також із недовірою іноземних кредиторів до вітчизняних позичальників.

Регулювання державного боргу в Україні здійснюється також із застосуванням методів активного управління боргом; методів реструктуризації державного боргу (продлонгації, конверсії, сек'юритизації, рефінансування, консолідації тощо); адміністративних методів (обмеження максимальної величини державного та гарантованого державою боргу).

Загалом сьогодні в Україні механізм управління державним боргом потребує удосконалення та приведення його до такого стану, що дозволяє за умови реальної оцінки боргової ситуації ефективно управляти боргом держави.

Література:

1. Державний кредит: навчально-методичні матеріали до вивчення курсу / [Лубкей Н. П., Тулай О. І., Карпишин Н. І. та ін.]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 106 с.
2. Управління державним боргом: навч. посіб. / За ред. Прутської О. О. – К.: ЦУЛ, 2010. – 216 с.

3. Вовк М. М. Особливості та структура боргового механізму держави / М. М. Вовк // Економічні наукові інтернет-конференції. – 16.02.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1128>.

4. Лютий І. О. Державний кредит та боргова політика України: Монографія / Лютий І. О., Зражевська Н. В., Рожко О. Д. – К.: ЦУЛ, 2008. – 352 с.

Малиняк Б. С.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

В останні роки в Україні відбувається зростання обсягів фінансових ресурсів, які акумулюються в місцевих бюджетах. В умовах економічної кризи, яка спостерігається в нашій державі, забезпечувати подальше зростання доходів місцевих бюджетів стає все важче. Крім цього, далеко не завжди бюджетні видатки забезпечують очікуваного результату, внаслідок чого суспільство зазвичай незадоволене розподілом коштів бюджету та отриманими від цього благами. Це відбувається, насамперед, через те, що до цих пір не запроваджено механізму оцінювання ефективності бюджетних видатків.

Забезпечення об'єктивного оцінювання впливу місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток регіонів дасть змогу робити раціональний вибір стосовно спрямування обмежених бюджетних ресурсів на реалізацію найбільш ефективних заходів. Слід зазначити, що комплекс заходів щодо визначення ефективності видатків бюджету на основі формалізованих методик застосовують чи не в усіх у розвинених демократичних країнах. На їхньому прикладі варто вести мову про доцільність запровадження схожих методик з урахуванням особливостей економічних і соціальних трансформацій в Україні.

Документи щодо розподілу суспільних коштів у демократичній країні ухвалюються у процесі затвердження бюджету представницькими органами влади. Тому проблему забезпечення умов для позитивного впливу системи формування місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць необхідно розв'язувати з урахуванням специфіки ухвалення таких рішень. На відміну від ринкового господарства, функціонування якого на засадах вільної конкуренції зумовлює зростання економічної ефективності та раціональний розподіл фінансових ресурсів, у бюджетній сфері існує чимало як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, які часто призводять до протилежного.

Враховуючи ці особливості, на нашу думку, доцільно виокремити дві групи факторів, які впливають на розподіл бюджетних ресурсів. До першої належать специфічні риси функціонування політичних інститутів та мотиви їх

поведінки в ухваленні рішень, до другої – інформаційне та аналітичне забезпечення осіб, що впливають на прийняття рішень у бюджетному процесі.

Домінуючого значення у цьому випадку набуває діяльність політичних інститутів, які отримали перемогу на виборах і визначальною мірою впливають на прийняття нормативно-правових актів у представницьких органах влади. Тому стратегічним завданням для забезпечення спрямування бюджетних коштів на фінансування тих видатків, що найбільше відповідають критеріям соціальної справедливості й економічної ефективності, повинно бути створення середовища, в якому основним мотивом для прийняття політичних рішень депутатами були б інтереси виборців, крім того мінімізувалися б ризики для громадян, інтереси яких представлені депутатською меншістю. Для цього вчені пропонують сформувати ефективні процедури прийняття та виконання бюджетних рішень, що дозволило б створити жорсткі регламентуючі норми для бюджетних видатків та дотримання бюджетної політики, а також забезпечити прозорість бюджетного процесу [1, с. 114].

Різноманітні розрахунки, які проводяться фахівцями для обґрунтування доцільності або недоцільності певних видатків у процедурі ухвалення бюджетних рішень, мають допоміжний характер. Незважаючи на це, саме за допомогою аналітичних досліджень можна детально з'ясувати наслідки від здійснення бюджетних витрат і залучених коштів. В умовах прозорості бюджетного процесу наявність об'єктивних висновків про такі дії відіграє важливу роль у забезпеченні бажаного впливу місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток регіонів.

Найуніверсальнішим методом, який застосовують для детальної оцінки наслідків бюджетних рішень для соціально-економічного розвитку в багатьох розвинених країнах, є аналіз «вигоди-витрати». Він ґрунтується на застосуванні критерію Калдора-Гікса, відповідно до якого стратегію можна прийняти тільки тоді, якщо ті, хто виграє від такої стратегії, можуть компенсувати збитки тим, хто їх зазнав, без погіршення свого початкового рівня добробуту [2, с. 32]. Суть методу зводиться до порівняння грошової оцінки усіх позитивних та негативних наслідків від акумулювання в бюджеті фінансових ресурсів і їх витрачання з урахуванням зміни їх вартості в часі.

Позитивний вплив від застосування методик оцінки впливу системи формування місцевих бюджетів на економічну систему спостерігатиметься тоді, коли будуть сформовані умови для забезпечення об'єктивності та неупередженості при її проведенні. Як зазначалося вище, в основі поведінки політиків, які приймають найважливіші рішення про спрямування бюджетних ресурсів, часто лежать мотиви, які не завжди співпадають з результатами об'єктивного аналізу. Через це вони часто зацікавлені в тому, щоби при проведенні аналізу доцільності бюджетних рішень були одержані результати, які відповідали б їхнім власним цілям [3, с. 483]. Для мінімізації такого впливу

повинно бути сформоване відповідне інституційне середовище, в якому відбувається ухвалення рішень про формуванні і використання суспільних ресурсів. Основними принципами його забезпечення мають стати досягнення прозорості бюджетного процесу, наукова обґрунтованість та активне залучення громадського контролю.

Заходи щодо підвищення ефективності бюджетних видатків неодмінно мають включати запровадження об'єктивних методик визначення ефективності альтернативних видатків бюджету. Методики визначення результативності витрат місцевих бюджету мають забезпечувати диференційований підхід залежно як від обсягів видатків, так і сфер у яких вони здійснюються. Отже, в подальших наукових розвідках варто удосконалювати наукові підходи до визначення доцільності видатків місцевих бюджетів, які враховують особливості видатків, а також особливості інституційного середовища в якому вони застосовуються.

Література:

1. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: У 6 т. / Редкол.: М. Я. Азаров (голова) та ін. – Т. 1: Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, В. М. Геєць (кер. авт. кол.) та ін. К.: НДФІ, 2004. – 640 с.
2. Аналіз вигід і витрат. Концепції і практика: Пер. з англ. / Ентоні Е. Боардмен, Девід Х. Грінберг, Ейдан Р. Вайнінг, Девід Л. Веймар. – К.: Видавництво «АртЕк», 2003. – 568 с.
3. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт: Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.

Машко А. І.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

ДЕФІЦИТ БЮДЖЕТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Проблема бюджетного дефіциту одна з найважливіших у фінансовій науці. Підсилена негативними наслідками неконтрольованого зростання інфляційного тиску й обсягів державного боргу, вона може розглядатися у контексті гарантування економічної безпеки будь-якої держави.

Коли йдеться про бюджетний дефіцит потрібно брати до уваги, насамперед, джерела його фінансування, які, власне кажучи, визначають характер впливу бюджетного дефіциту на економіку країни.

Прикладом може стати український досвід фінансування дефіциту бюджету. До джерел фінансування дефіциту Державного бюджету України, які були використані у вітчизняній практиці, належать:

а) внутрішнє фінансування:

- емісія грошей;
- доходи від приватизації державного майна;
- пряме внутрішнє банківське кредитування;
- внутрішнє ринкове фінансування;

б) зовнішнє фінансування.

Емісія грошей є незабезпеченим джерелом покриття бюджетного дефіциту, що безпосередньо впливає на грошову базу та розмір грошової маси. При монетизації дефіциту держава отримує сеньйораж – дохід від друкування грошей, який виникає в умовах перевищення приросту грошової маси над приростом реального ВВП, внаслідок чого відбувається швидке зростання рівня цін. Через це суб'єкти економічних відносин змушені сплачувати інфляційний податок, який в результаті підвищення цін перерозподіляє частину їхніх доходів на користь держави [1].

Що стосується доходів від приватизації державного майна, то вони активно використовуються в нашій країні для фінансування дефіциту бюджету. Однак, беручи до уваги те, що приватизаційним процесам в Україні властиві такі риси як непослідовність і безсистемність, а адміністративно-бюрократичний метод став нормою роздержавлення, та, враховуючи специфіку реформування власності в нашій країні й неконкурентні форми її реалізації, відсутність очікуваних масштабних позитивних ефектів від її проведення, вважаємо за доцільне відмовитися від такого джерела фінансування бюджетного дефіциту.

Внутрішнє фінансування також охоплює:

1. Пряме внутрішнє банківське кредитування.

Аналіз такого джерела фінансування дефіциту бюджету вказує на те, що тут не завжди мали місце кредитні розрахунки, оскільки відносини між державою й комерційними банками зазнавали адміністративного тиску і відображали перерозподіл коштів, вилучення частини кредитних ресурсів до дохідної частини бюджету та спрямовувалися на вирішення поточних проблем.

Оцінюючи кредити, видані центральним банком уряду, вчені Р. Дорнбуш та С. Фішер звертають увагу на особливість монетарного боргового фінансування дефіциту бюджету, оскільки центральний банк, купуючи урядові цінні папери, створює «високо потужні» гроші, що є макроекономічна змінною, яка за своєю природою відрізняється від коштів, залучених шляхом продажу боргових зобов'язань [2]. Таку думку поділяють також вітчизняні науковці. Зокрема, А. Гальчинський, аналізуючи проблеми стабілізації гривні, зазначає, що кредити Національного банку стимулювали гіперінфляцію [3].

Загалом, такий спосіб фінансування дефіциту може застосовуватися лише протягом незначного строку й за умови стійкого зростання ВВП. До основних причин використання внутрішнього банківського кредитування належать:

- критичний стан державного боргу;
- значне зростання внутрішнього боргу та неможливість його реструктуризації;
- неможливість залучення зовнішніх позик;
- зниження золотовалютних ресурсів до мінімального рівня.

2. Внутрішнє ринкове фінансування. На противагу прямому кредитуванню уряду Національним банком України й комерційними банками із середини 1995 р. було запроваджено систему внутрішнього державного запозичення та здійснено спроби одержати перші кредити. Передбачалося, що борговий метод фінансування бюджетного дефіциту сприятиме зниженню інфляції, становленню фінансового ринку й розширенню спектра банківських послуг, а також стимулюватиме зростання заощаджень економічних агентів (юридичних і фізичних осіб).

У процесі дослідження впливу внутрішніх запозичень на економіку можна виокремити короткострокові та довгострокові ефекти, які залежать від певних чинників, а саме від: стану й умов функціонування економіки, особливо з урахуванням стадій економічного циклу; причин дефіциту бюджету; характеру грошово-кредитної політики і поширення інфляційних тенденцій; структури видатків уряду (співвідношення інвестиційних та споживчих видатків); стану платіжного і торговельного балансів та ін.

Зважаючи на наведені чинники при оцінюванні впливу державних запозичень на розвиток економіки, вважаємо, що потрібно враховувати конкретні умови здійснення позик. До того ж важливе значення має відокремлення економічних наслідків внутрішньої та зовнішньої державної заборгованості, а також здійснення диференційованого аналізу руху грошових потоків у разі залучення коштів і сплати боргу.

Аналізуючи вплив внутрішніх державних позик як джерела фінансування дефіциту на економіку та бюджет держави, доцільно враховувати, які саме кошти і в якому обсязі залучаються державою, звертаючи особливу увагу на грошові ресурси, що можуть бути запозичені урядом без обмеження поточних інтересів реального сектору, – економічно нейтральні капітали.

У процесі аналізу взаємозв'язку внутрішньої державної заборгованості з економічними процесами важливо виокремити вплив урядових запозичень на сферу розподілу. Взагалі розподільчий ефект державного боргу доцільно розглядати у таких аспектах: перерозподіл капіталів між різними сферами діяльності; розподіл та перерозподіл доходів в економіці; міжчасовий розподіл фінансових ресурсів держави.

Характеризуючи зовнішні запозичення як джерело фінансування дефіциту бюджету, наголосимо, що в економічній літературі поширеною є теза про те, що вони є безінфляційним та доволі безболісним механізмом фінансування дефіциту, але ми не можемо повністю погодитися з цим

твердженням. За умов соціально-політичної нестабільності, несприятливої економічної кон'юнктури та неефективної політики у сфері державних фінансів, а також з огляду на здійснення хаотичної та не завжди обґрунтованої політики владними структурами щодо залучення зовнішніх позик, таке джерело фінансування дефіциту бюджету може спричинити доволі неоднозначні наслідки. До позитивних короткострокових ефектів можемо віднести:

- можливість, не вдаючись до грошової емісії, фінансування поточних і капітальних бюджетних видатків, які з певних причин не були забезпечені доходами бюджету;

- часткове вирівнювання сальдо платіжного балансу;

- зменшення інфляційного тиску та стабілізацію валютного курсу національної грошової одиниці;

- оптимізацію інвестиційного клімату і скорочення ефекту «витіснення»;

- відкладення на певний період потенційного зростання податкового навантаження;

- можливість продовження структурних економічних змін та забезпечення пропозиції платоспроможним попитом;

- дисциплінуючий вплив на країну-позичальника тощо [4].

Однак, світова практика боргової політики свідчить, що зовнішні запозичення за умови застосування неефективного механізму їх залучення та неврахування об'єктивних закономірностей управління державним зовнішнім боргом мають також й широкий спектр довгострокових негативних ефектів, а саме:

- некероване зростання обсягів державного боргу;

- розкручування інфляційної спіралі;

- загострення фінансової дестабілізації й побудова «фінансових пірамід»;

- перекладання боргового тягаря на майбутні покоління;

- зростання імпорту та зниження обсягу експорту;

- економічна, а іноді й політична залежність від іноземних кредиторів;

- «втеча» капіталів за кордон;

- збільшення величини бюджетного дефіциту;

- загроза економічній безпеці держави та небезпека оголошення дефолту

й ін.

Зважаючи на вказані наслідки і механізми впливу зовнішньої та внутрішньої складових державного кредиту на державні фінанси й економіку загалом, а також на результати аналізу вітчизняного досвіду урядових запозичень, вважаємо, що довгострокова боргова політика має орієнтуватися на розвиток внутрішніх джерел фінансування бюджетного дефіциту.

Література:

1. Семенюк В. Процес приватизації в Україні та економічна безпека держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=17953958](http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=17953958).
2. Дорнбуш Р., Фішер С. Макроекономіка: Пер. з англ. / Дорнбуш Р., Фішер С. – К.: Основи, 1996. – 814с.
3. Гальчинський А. Стабілізація гривні: проблеми і перспективи / Гальчинський А. // Вісник Національного Банку України. – 2002. – №7. – С. 9.
4. Машко А. І. Теоретико-практичні проблеми управління бюджетном дефіцитом / А. І. Машко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Спецвипуск 22. – Ужгород, 2007, С. 155–159.
5. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3 т. / За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. Т.2: Механізми грошового та фондового ринків і їх вплив на розвиток економіки України / За ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка. – К.: Фенікс, 2008. – 442 с.

Мокрицька А. Б.

викладач кафедри фінансів

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Діюча система управління та фінансування медичних установ базується на роздільній оплаті кожного виду допомоги: поліклінічної, стаціонарної, станцій швидкої медичної допомоги, параклінічної і ін. В результаті установи, що надають різні види медичних послуг, роз'єднані і, по суті, не є єдиною системою надання медичної допомоги. Кожен з них переслідує лише власний економічний інтерес, який не завжди відповідає цілям раціонального використання обмежених фінансових ресурсів. Наприклад, установи, які надають стаціонарну допомогу, зацікавлені в лікуванні захворювань, з якими можна справитися амбулаторно; поліклініки, у свою чергу, – в тому, щоб частіше направляти своїх пацієнтів в стаціонари. Окрім іншого, лікарі, що надають первинну медико-санітарну допомогу, втрачають інтерес до запобігання захворюванням, до зменшення кількості викликів станцій швидкої медичної допомоги. Практично вся система надання медичної допомоги орієнтована на хвору людину, і носить затратний характер. Тому, ми вважаємо, що об'єктом фінансування повинна бути не окрема установа охорони здоров'я, а комплекс медичних установ, що надає весь необхідний обсяг медичної допомоги для прикріпленого населення і який обслуговується фінансуючою стороною.

Реформування механізму управління фінансами охорони здоров'я передбачає необхідність проведення структурної реорганізації медичної допомоги. Одним з варіантів вирішення проблеми оптимізації структури

медичного забезпечення на регіональному рівні є створення «територіальної інтегрованої системи» охорони здоров'я.

Основними складовими інтегрованої системи є медичні комплекси, які є об'єднанням основних ланок надання медичних послуг (автономних закладів первинної медико-санітарної допомоги, консультативно-діагностичної ланок, стаціонарної ланки, ланки швидкої медичної допомоги).

Найоптимальнішим варіантом забезпечення автономізації комунальних медичних закладів, які сьогодні функціонують у статусі бюджетних установ і мають пов'язані з цим недоліки, є їх реорганізація в комунальні некомерційні підприємства [3, с. 56]. Така реорганізація може забезпечити медичним закладам більший, ніж у бюджетної установи, рівень господарської та адміністративної автономії; можливість запровадження економічних стимулів для підвищення якості та ефективності діяльності; запобігання конфлікту між соціальною функцією державного чи комунального медичного закладу та підприємницьким інстинктом (тобто пріоритетом отримання прибутку).

На первинному рівні доцільно провести чітке розмежування первинної та вторинної медичної допомоги та створення мережі закладів первинного рівня, переважно у вигляді амбулаторій загальної практики/сімейної медицини (ЗП/СМ) та їх устаткування відповідно до табелів оснащення з різними моделями для міської та сільської місцевості (згідно з наказом МОЗ України від 22.05.2006 р. №308 «Про затвердження табеля оснащення фельдшерсько-акушерських пунктів, лікарських амбулаторій (у т.ч. амбулаторій загальної практики–сімейної медицини) та підрозділів первинної медико-санітарної допомоги лікувально-профілактичних закладів»): в сільській місцевості – шляхом реорганізації сільських лікарських амбулаторій, амбулаторних відділень сільських дільничних лікарень та частини поліклінічних відділень центральних районних та районних лікарень, великих фельдшерсько-акушерських пунктів (ФАП), в міській місцевості – шляхом реорганізації та перепрофілювання частини поліклінік та поліклінічних відділень багатопрофільних дорослих та дитячих лікарень, відкриття нових закладів, наближених до місця проживання населення.

З метою оптимізації керованості закладів первинної ланки, використання фінансових ресурсів, що виділяються на первинну допомогу, фінансової стабільності закладів первинної медико-санітарної допомоги (ПМСД) планується створення Центрів первинної медико-санітарної допомоги. До складу Центрів – закладів з правами юридичної особи – входять амбулаторії загальної практики сімейної медицини (ЗП/СМ) та ФАПи, що забезпечують надання первинної лікарської та долікарської допомоги населенню окремого комплексу. До функцій Центру входить: укладання договорів із замовником на надання послуг первинної допомоги, планування, координація діяльності закладів ПМСД, що входять до складу Центру, забезпечення якості медичної

допомоги, облік та звітність, фінансовий менеджмент, визначення і розподіл стимулюючих виплат для працівників. В амбулаторії можуть здійснювати свою діяльність лікарі – приватні підприємці, які мають відповідну ліцензію на здійснення медичної практики із ЗП/СМ.

Виходячи з даних доказового менеджменту та найкращого світового досвіду з метою покращання якості вторинної медичної допомоги з одночасним підвищенням ефективності використання наявних ресурсів, усунення невиправданого дублювання медичних послуг пропонується диференціація лікарень, виходячи з інтенсивності медичної допомоги, що надається, на:

- лікарні інтенсивної допомоги – для надання цілодобової медичної допомоги хворим з гострими станами, що потребують високої інтенсивності лікування та догляду. Ресурсне забезпечення лікарень цього типу потребує інтенсивних технологій, спеціалізованого, високовартісного діагностичного та лікувального обладнання, наявності служби реанімації та інтенсивної терапії, служби екстреної діагностики;

- лікарні планового лікування – для проведення повторних курсів протирецидивної терапії або долікування з використанням стандартних схем лікування;

- для відновлювального лікування – для відновлення функцій, порушених в результаті захворювання чи травми, з метою або попередження інвалідності, або реабілітації інвалідів, потребують спеціального обладнання;

- хоспіси – надання паліативної допомоги та психологічної підтримки термінальним (безнадійно) хворим, потребують спеціального оснащення для надання допомоги і догляду, а також спеціально підготовленого, переважно сестринського персоналу та широке залучення волонтерів.

Головна роль надається багатопрофільним лікарням для надання інтенсивної допомоги, передусім екстреної медичної допомоги, оскільки саме від їх діяльності залежить життя та здоров'я пацієнтів. Саме ці лікарні в розвинених країнах світу складають близько 90% всіх стаціонарних закладів. Для ефективною діяльності такі лікарні мають обслуговувати не менше ніж 100–200 тис. населення і виконувати не менш, ніж 3000 оперативних втручань та приймати не менш ніж 400 пологів на рік [2, с. 67].

Проведення зазначених перетворень може бути здійснено при існуючому адміністративно-територіальному розподілі шляхом створення госпітальних округів, що об'єднують заклади декількох сільських районів або міст та районів залежно від щільності та характеру розселення населення, з урахуванням стану транспортних комунікацій, матеріально-технічного та кадрового потенціалу стаціонарів, профілів їх діяльності та структури медичних послуг.

З метою наближення і покращення медичної допомоги пропонується створення консультативно-діагностичного центру, який забезпечить надання спеціалізованої та діагностичної медичної допомоги прикріпленому населенню.

Спрямовувати сюди пацієнтів можуть сімейні (дільничі) лікарі. Діагностичні відділення будуть використовуватися також і для обстеження пацієнтів стаціонарної ланки.

Існує багато проблем у функціонуванні швидкої та невідкладної допомоги, основними з яких є значна частка роботи, що не властива функціям швидкої допомоги, зокрема виїзди до хронічних хворих, виїзди з метою введення знеболювальних препаратів онкологічним хворим, велика тривалість доїзду, непрофільність виїздів спеціалізованих бригад. Саме в умовах територіально-інтегрованої системи в первинній ланки виникають стимули для зменшення виїздів бригад швидкої допомоги шляхом перебирання на себе функцій невідкладної допомоги, які зараз здійснюються швидкою допомогою.

В рамках медичного комплексу при інтегрованій системі також створюються умови для управління структурою витрат на надання медичних послуг (найбільш ефективним органом управління в такій моделі є лікарсько-адміністративна група [1, с. 88] або організація управління ресурсами), при цьому переваги мають такі види медичної допомоги і медичних технологій, які володіють найбільшою ефективністю (з точки зору надання населенню максимального об'єму якісної медичної допомоги на одиницю витрачених ресурсів (за умови, якщо нормативи якості задані). Крім того, в умовах інтегрованої системи стають актуальними такі обов'язкові компоненти будь-якої системи управління, як моніторинг стану здоров'я населення і оцінка діяльності установ охорони здоров'я. Інтеграція зусиль медичних установ в рамках єдиного медичного, фінансового і інформаційного простору істотно розширює варіанти їх співпраці зі страховими компаніями.

На Заході описуваний підхід знайшов відображення в діяльності Організацій підтримки здоров'я (ОПЗ). ОПЗ об'єднують функції страхування і планування надання медичної допомоги. У найзагальнішому вигляді – це медико-страхові об'єднання з загальною структурою управління, що включають керівників медичної страхової організації і інтегрованої мережі медичних установ. Досвід функціонування ОПЗ є цікавим для української охорони здоров'я, проте повністю застосовні в Україні вони бути не можуть, оскільки орієнтовані на приватнопрактикуючого лікаря та існування системи страхової медицини.

Моделі ОПЗ не враховують в повній мірі особливості організації вітчизняної охорони здоров'я та перш за все ролі і місця амбулаторно-поліклінічної ланки. Тому запропонована територіально інтегрована система організації і фінансування медичного забезпечення враховує як особливості вітчизняної охорони здоров'я, так і певні аспекти організації ОПЗ, які можуть бути використані у вітчизняній практиці організації охорони здоров'я.

Література:

1. Голунов А. І. Структура і організація роботи територіальних медичних установ на засадах сімейної медицини. / А. І. Голунов, І. І. Фуртак // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). – 2008. – Вип. 1. – С. 80–88.
2. Лехан В. Стратегічні напрямки розвитку охорони здоров'я в Україні / В. Лехан, Н. Лакіза-Савчук, В. Войцехівський. – К.: Сфера, 2001. – 176 с.
3. Рудий В. Законодавче забезпечення реформи системи охорони здоров'я в Україні / В. М. Рудий. – К.: Сфера, 2005. – 272 с.

Перевознюк В. В.

викладач кафедри фінансів

АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ВОДОПОСТАЧАННЯ

Низка реформ галузі водопостачання та водовідведення не приводять до поліпшення фінансового стану підприємств та покращення якості послуг, а традиційні методи фінансування суб'єктів господарювання водопровідно-каналізаційного господарства неспроможні забезпечити їм рентабельність діяльності, яка щороку зменшується. Відтак, особливої актуальності набуває проблема пошуку альтернативних джерел фінансування підприємств водопостачання.

Питання фінансового забезпечення водопровідно-каналізаційних підприємств глибоко досліджені в працях таких вітчизняних учених як: Г. Агаджанов, О. Бабак, А. Базилюк, П. Бубенко, С. Дзезик, І. Запатріна, М. Забаштанський, В. Зимовець, О. Кириленко та ін. Проте, потребує наукового обґрунтування доцільність використання саме додаткових джерел фінансових ресурсів з метою модернізації вкрай зношеної інфраструктури водопостачання.

На нашу думку, одним із таких джерел є кредити Світового Банку, які, як свідчить досвід, на цю галузь надаються за пільговою процентною ставкою. Так, у 2005 р. за результатами оцінки роботи 175 водопровідно-каналізаційних підприємств України в рамках проекту «Розвиток міської інфраструктури», експертами Світового банку для кредитування були вибрані водоканали м. Одеси, Івано-Франківська і Чернігова. Відбір претендентів на кредит Світового Банку здійснювався на основі таких умов використання кредитних коштів: поступове покриття експлуатаційних витрат, витрат на технічне обслуговування і ремонт протягом терміну реалізації проекту, висока кваліфікація персоналу.

Проект передбачав отримання комунальним підприємством «Чернігівводоканал» у 2009–2012 рр. 22,8 млн. дол. США. на термін 20 років. Впродовж перших п'яти років підприємство мало б сплачувати лише відсотки,

а протягом наступних 15 років – суму кредиту. Процентна ставка склала 4,5%. Освоєння коштів кредитів заплановано здійснювати до 2013 р. 200 тис. дол. передбачалося спрямувати на розробку проектно-кошторисної документації у 2010–2011 рр. Понад 8 млн. дол. США планувалось витратити на заміну аварійних ділянок водопровідно-каналізаційних мереж у 2009–2010 роках. Ще 1,65 млн. дол. – на заміну та реабілітацію аварійних ділянок водопроводу у 2011–2012 роках. Крім того, 3,5 млн. дол. підприємство планувало спрямувати на закупівлю транспортних засобів, у тому числі сучасної землерийної техніки, спецтехніки, автокранів, аварійних машин; 800 тис. дол. – на придбання систем дистанційного контролю для підвищення якості води, 100 тис. дол. – для оновлення лабораторного обладнання. Встановлення ж нового обладнання дозволить економити споживання електроенергії, а за рахунок зекономлених коштів планувалося сплачувати кредит. Очевидно, що отримання кредиту Світового Банку «Чернігівводоканалом» свідчить про відмінну роботу керівництва підприємства по залученню інвестора [1].

Ще одним, альтернативним джерелом фінансування підприємств водопостачання може бути запровадження збору на розвиток водопостачання, надходження від якого будуть повністю спрямовуватися на заміщення або реконструкцію водопровідно-каналізаційної інфраструктури відповідної території. Розміри цього збору мають встановлюватися відповідною місцевою радою диференційовано у відсотках від тарифу в залежності від рівня економічного розвитку регіону. Тобто об'єктом оподаткування буде величина тарифу, ставка (визначена органом місцевого самоврядування) диференційована (наприклад, від 5 до 10%), а його сплата має здійснюватися при оплаті послуг водопостачання та водовідведення. Запровадження такого збору суттєво не вплине на вартість послуг для конкретного споживача з огляду на величину допустимих ставок, проте в цілому, для водопровідно-каналізаційних підприємств такі додаткові кошти стануть реальним джерелом інвестицій. Проблему ж опору населення, яка може виникнути при запровадженні зазначеного збору, потрібно вирішити заздалегідь шляхом психологічної підготовки громадян через роз'яснення користі від введення збору за допомогою усіх можливих засобів масової інформації.

Вагомим джерелом фінансування підприємств можуть стати також надходження в результаті оподаткування їх податком на додану вартість за нульовою ставкою, а також розміщення муніципальних облігацій. Що стосується оподаткування, то проблема подвійного оподаткування споживачів послуг водопостачання та водовідведення через тариф, залишається поза увагою науковців взагалі або розкрита лише опосередковано.

Так, до виробничої собівартості підприємств вводяться витрати щодо сплати прямих податків і зборів, що цілком виправдано. В суму витрат з капітальних інвестицій, окрім запланованого прибутку, вводять також витрати

зі сплати податку на прибуток, що також економічно правильно з огляду на необхідність здійснення заходів з фінансування розвитку підприємств за умов браку власних фінансових ресурсів. Однак, недопустимо з точки зору економічної доцільності та соціальної справедливості збільшувати величину тарифу на суму податку на додану вартість. В такому випадку порушується оптимальне співвідношення між фіскальною й стимулюючою функцією податків і виникає подвійне оподаткування, тягар якого несуть споживачі.

З одного боку, з метою викорінення вітчизняної практики подвійного оподаткування в галузі водопостачання та водовідведення необхідно було б виключити з тарифу суму податку на додану вартість, а відтак звільнити підприємства від сплати згаданого податку (у протилежному випадку джерело сплати відсутнє). З іншого боку, потрібно пам'ятати, що підприємства водопостачання створюють додаткову вартість, а тому мають сплачувати ПДВ. Тому, вважаємо, що виходом із такої ситуації буде пониження ставки податку до 0%. Таким чином, ми вирішимо одразу проблеми подвійного оподаткування (практично його не буде) та зниження величини тарифу (на 1/6 частину), що, на сьогодні, в середньому становить зменшення його розміру приблизно на 35 коп.

У разі сплати ПДВ за нульовою ставкою, досліджувані підприємства матимуть право на податковий кредит, суму якого буде відшкодовувати держава шляхом безготівкового перерахування коштів на спеціальні рахунки, відкриті в установах банків.

Щодо муніципальних облігацій, то незважаючи на нерозвиненість згаданого виду фінансових інструментів через невтішну історію, що склалася на вітчизняному фондовому ринку в 1997 р., практика доводить, що такий вид акумуляції додаткових коштів протягом останніх років досить динамічно розвивається, що свідчить про певний прогрес у розвитку ринку облігацій місцевих позик України та вдосконалення фінансового менеджменту бюджетних установ. Тому вважаємо, що облігації місцевих позик є потенційним джерелом фінансування підприємств водопостачання та водовідведення. Щоправда, процедура їх випуску потребує вдосконалення. Зокрема, потрібно спростити порядок погодження місцевих позик у Міністерстві фінансів України, а в разі погіршення фінансового стану органів місцевого самоврядування відсотки по облігаціях варто виплачувати у формі безкоштовного надання певного обсягу послуг водопостачання та/або водовідведення позикодавцям. Надходження грошових коштів від облігацій місцевих позик варто спрямовувати на спеціальні рахунки водопровідно-каналізаційних підприємств, а не до бюджету розвитку місцевого бюджету для підвищення надійності їх використання та спрощення руху грошових коштів. Натомість, відсотки по облігаціях мають сплачуватися з відповідного місцевого бюджету за умовами, що передбачені Бюджетним кодексом України.

Таким чином, альтернативними джерелами фінансування підприємств можуть бути кошти Світового банку, надходження цільового збору на розвиток водопостачання конкретної території та податковий кредит внаслідок оподаткування підприємств податком на додану вартість за нульовою ставкою, а також облігації місцевих позик. Щоправда, такий перелік джерел не є вичерпним, а напрями удосконалення фінансового забезпечення підприємств водопостачання та водовідведення потребують ретельних наукових пошуків.

Література:

1. Як позика Світового банку дозволить покращити послуги водопостачання у Чернігові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gorod.cn.ua/news_7939.html.

Петрушка О. В.

молодший науковий співробітник НДЧ ТНЕУ

КЛЮЧОВІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Функціонування систем життєзабезпечення населення у похилому віці в останній період часу привертає до себе все більше уваги різних прошарків суспільства. Причиною цього насамперед є велика чисельність осіб, які через фізіологічні особливості свого організму вже не можуть вести активну трудову діяльність. До того ж, впродовж останніх десятиліть частка цієї групи населення постійно зростає порівняно з часткою осіб молодшого віку. Це створює додаткові проблеми належного фінансового забезпечення необхідних для осіб похилого віку заходів. Крім цього, гострота проблеми ефективного забезпечення комфортних умов проживання осіб старшого віку зумовлюється ще й загальним низьким життєвим рівнем населення України, в тому числі пенсіонерів та високим показником бідності серед цієї групи населення. В умовах суттєвого погіршення економічної ситуації в нашій державі та загострення проблем фінансової системи зростають і до того високі ризики стабільного фінансового забезпечення важливих потреб людей похилого віку. Все це формує потребу в розробці ефективних заходів щодо оптимізації пенсійної системи країни та вдосконалення її найважливішої складової – державного пенсійного страхування.

Вихідним положенням у концепції реформування державного пенсійного страхування має бути оптимізація його функцій у країні з ринковою економікою та демократичними відносинами у суспільстві. Перебуваючи у безперервних взаємовідносинах з іншими складовими економічної та соціальної системи державне пенсійне страхування не може розвиватися

відірвано від розвитку національної економіки та трансформаційних процесів у соціальній сфері країни. З огляду на це, заходи щодо реформування пенсійної системи мають, по перше, передбачати об'єктивні тенденції розвитку країни; по друге, враховувати основні вектори соціально-економічного прогресу країни, визначені в інших програмних документах, на котрі спрямована діяльність владних інституцій; по третє, містити положення, що передбачають наявність позитивного впливу пенсійної реформи на забезпечення стійкого розвитку нашої держави.

Вихідними пунктами пенсійної реформи є визначення прийняттого рівня пенсійних виплат, що базується на внеску кожної людини в економіку країни у працездатному періоді її життя. При цьому принципового значення набуває необхідність досягнення принципу справедливості перерозподілу фінансових ресурсів. В умовах демократичних відносин у суспільстві, застосування зазначеного критерію реформування пенсійної системи дуже часто виходить за її межі та доречне щонайменше для усієї сфери суспільних фінансів. На наше переконання, відхилення від критерію справедливості розподілу суспільних фінансових ресурсів негативно впливає на перспективи реформування пенсійної системи та досягнення намічених при цьому цілей.

В Україні склалася ситуація, коли суспільство критично оцінює діяльність держави у сфері суспільних фінансів. У процесі соціологічних опитувань переважна більшість респондентів заявляють, що сплачені у державну казну кошти розкрадають чиновники або ж розподіляють не так якби хотілося людям, а також вони зізнавалися, що в них відбирають чесно зароблені гроші [1]. Беручи до уваги те, що громадськість часто не схильна чітко відмежовувати внески на державне пенсійне страхування від інших загальнообов'язкових платежів до бюджету, можна зробити висновок про те, що в нашій державі існує загалом дуже негативний фон для розвитку державного пенсійного страхування як важливого інституту соціального страхування демократичної країни. Крім цього, варто відзначити, що в Україні спостерігається вкрай низький рівень довіри населення до державних інституцій. На наше переконання, від вирішення зазначених проблем безпосередньо залежать можливості ефективного реформування пенсійної системи. Адже, в демократичній державі без зміцнення сприйняття громадськістю пенсійної політики не можна досягнути успіхів у реформуванні пенсійної системи.

З огляду на це, пріоритетним завданням реформування пенсійної системи України та вдосконалення державного пенсійного страхування вважаємо заходи, спрямовані на розвиток фінансової грамотності населення та розширення суспільного схвалення діяльності владних інституцій щодо управління суспільними фінансами загалом та державного пенсійного страхування зокрема. Це створить необхідні умови для вирішення не лише

локальних завдань удосконалення державного пенсійного страхування, а й для досягнення стратегічних цілей розвитку пенсійної системи.

Література:

1. Що Ви відчуваєте, коли сплачуєте податки? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=440.

Письменний В. В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІНАНСУВАННЯ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ І ЗАКЛАДІВ У ФОРМІ БЛАГОДІЙНИХ ВНЕСКІВ

В умовах обмеженості бюджетних коштів державні та комунальні установи і заклади освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання перебувають у важкому становищі, спричиненим недофінансуванням їх діяльності. Відтак вони змушені шукати альтернативні способи покриття витрат з організації та надання послуг, ведення господарської діяльності, утримання, облаштування, ремонту і придбання майна. Однією з форм фінансування видатків цих установ та закладів є благодійні внески, питання залучення яких, використання й виявлення нових джерел часто пов'язані з протиправною діяльністю та зловживаннями зі сторони набувачів благодійної допомоги, тому мають великий суспільний резонанс і потребують законодавчого вирішення.

Надання добровільної, безповоротної та безоплатної допомоги у формі благодійних внесків регламентується низкою нормативно-правових документів (табл. 1). Вони визначають загальні засади благодійництва, забезпечують правове регулювання відносин в суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, гарантують державну підтримку її учасникам. Однак нечітке лексичне формулювання їх положень, вільне трактування законів у підзаконних актах, нелогічне, з юридичної точки зору, коригування нормативно-правової бази сприяє здійсненню злочинів набувачами благодійної допомоги, призводить до зловживань працівників бюджетних установ та закладів, атрофує морально-етичні норми поведінки громадян під час здійснення благодійних внесків.

Відповідно до Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування благодійні внески можуть здійснюватися благодійниками набувачам у грошовій формі. Якщо благодійниками конкретну мету їх використання не встановлено, вона визначається

керівниками бюджетних установ і закладів відповідно до першочергових потреб, пов'язаних з веденням основної діяльності. Важливим положенням є те, що при отриманні цього виду допомоги розпорядники бюджетних коштів у межах року зобов'язані внести відповідні зміни до спеціального фонду кошторису за іншими джерелами власних надходжень.

Таблиця 1

Нормативно-правові документи, які регламентують питання залучення і використання благодійних внесків

Нормативно-правовий документ	Характеристика
Закон України «Про благодійництво та благодійні організації»	Визначає загальні засади благодійництва, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, гарантує державну підтримку її учасникам
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розподілу товарів, отриманих як благодійна допомога, та контролю за цільовим розподілом благодійної допомоги у вигляді наданих послуг або виконаних робіт»	Визначає механізм розподілу товарів, отриманих як благодійна допомога юридичними особами – її набувачами, та контролю за цільовим розподілом благодійної допомоги у вигляді наданих послуг або виконаних робіт
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування»	Визначає вимоги до отримання, використання та обліку благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб – резидентів і нерезидентів бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, культури, науки, спорту та фізичного виховання
Бюджетний кодекс України	Визначає склад власних надходжень бюджетних установ і напрями використання благодійних внесків, грантів та дарунків

Законодавство дозволяє частину коштів, які надійшли у формі благодійних внесків, спрямовувати на виплату заробітної плати працівникам державних та комунальних установ і закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання [1]. У 2009 р. Конституційний Суд визнав неконституційним це положення, оскільки воно трансформувало засади здійснення благодійної діяльності, згідно з якими її конкретні напрями визначаються благодійниками і статутами благодійних організацій [2]. Давши можливість керівникам бюджетних установ та закладів спрямовувати благодійні внески на виплату заробітної плати, Кабінет Міністрів України не тільки допустив обмеження права благодійника розпоряджатися майном, а й певною мірою змінив правовий режим власності.

Внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від

юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування» дало змогу з 2010 р. фактично «легалізувати» цей вид допомоги. Зважаючи на те, що питання використання благодійних внесків на вказані цілі пов'язані з корупцією, вони можуть бути залишені в переліку інших джерел власних надходжень бюджетних установ за умови забезпечення громадського контролю, який реалізується на основі суспільних інститутів і законів, що зобов'язують бюджетні установи та заклади надавати всю інформацію зацікавленим особам.

Вирішення цієї проблеми знайшло часткове відображення в Листі Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України «Щодо оприлюднення інформації про використання благодійних та спонсорських внесків». У ньому зазначено, що з метою уникнення безсистемних та неконтрольованих зборів благодійних внесків необхідно: систематично проводити звітування перед батьківською і педагогічною громадськістю про використання цього виду добровільної, безповоротної та безоплатної допомоги; забезпечити постійне інформування про їх надходження і використання шляхом розміщення відповідних матеріалів на сайтах та у місцевих засобах масової інформації; здійснювати роз'яснювальну роботу щодо заборони примусового стягнення коштів під виглядом «благодійної допомоги» [3].

Як уже зазначалося, власні надходження бюджетних установ, до яких належать благодійні внески, гранти та дарунки, є бюджетними коштами й зараховуються до спеціального фонду бюджету. Відповідно до положень Бюджетного кодексу України платежі за рахунок спеціального фонду бюджету здійснюються в межах коштів, що фактично надійшли до цього фонду на відповідну мету [4]. Для благодійних внесків цільовим призначенням є організація основної діяльності установ і закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання. Щоправда, в 2011 р. цього виду добровільної, безповоротної та безоплатної допомоги було мобілізовано близько 10,4 млн. грн., або тільки 0,1% інших джерел власних надходжень бюджетних установ.

Цих коштів виявилось не достатньо для організації діяльності бюджетних установ та закладів. Зрештою, не можна зневажати тим фактом, що бюджетні внески виконують доповнюючу функцію по відношенню до бюджетних асигнувань і мають забезпечувати виконання основних завдань в частині не покритій доходами загального фонду бюджету. Іншими словами, вони відіграють роль альтернативного джерела фінансового забезпечення функцій та завдань, покладених на установи і заклади освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання. За умови посилення девіантної поведінки керівників цих установ і закладів, благодійна

допомога не буде спрямовуватися на конкретно визначені цілі та враховувати потреби, які пов'язані із основною діяльністю.

Вплив «людського фактора» є головною причиною малого обсягу надходження благодійних внесків. Натомість посилення фінансового контролю зі сторони державної фінансової інспекції не забезпечить до суттєвих змін, оскільки ці кошти можуть не обліковуватися у звітних документах й не зараховуватися на рахунки. Зважаючи на те, що основними надавачами благодійної допомоги в державних та комунальних установах і закладах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту і фізичного виховання є отримувачі послуг, потребує проведення широкомасштабна просвітницька робота. Кожен громадянин через інформаційні стенди, засоби масової інформації, сайти тощо має бачити, на які цілі будуть витрачатися, надані ним кошти у формі благодійних внесків.

Література:

1. Постанова «Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами і закладами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування»: станом на 04.07.2000 р. №1222 / Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1222-2000-%D0%BF>.

2. Рішення у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2000 р. №1222»: станом на 28.10.2009 р. №28-рп/2009 / Конституційний Суд України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v028p710-09>.

3. Лист «Щодо оприлюднення інформації про використання благодійних та спонсорських внесків»: станом на 01.04.2011 р. №1/9-289 / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17398/.

4. Бюджетний кодекс України: станом на 08.07.2010 р. №2456-VI / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

Русін В. М.

викладач кафедри фінансів

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

В сучасних умовах в Україні гостро стоїть необхідність реформування органів місцевого самоврядування, а, особливо, фінансового забезпечення реалізації їх повноважень. В процесі здійснення реформ теоретичного та практичного значення набуває вивчення особливостей фінансового

забезпечення органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах. Варто погодитись з Т. Бондарук, що певною мірою тривала системна економічна криза є наслідком перенесення західних моделей ринкових реформ без урахування власної специфіки [1, с. 481]. Тому в процесі реформування місцевого самоврядування ми повинні спиратися на досвід країн з розвинутою ринковою і з перехідною економікою, і, при цьому враховувати стан вітчизняної економіки. Вивчення закордонного досвіду та можливостей його застосування в нашій державі є досить важливим, оскільки це сприятиме більш успішному проведенню реформ та запобіганню поширенню негативних явищ.

Розміри території та чисельність населення, що входять до локального рівня органів місцевого самоврядування в зарубіжних країнах досить різні. В результаті цього за кордоном сформувались держави з різною кількістю органів місцевого самоврядування. Середня чисельність населення у найменшій територіальній одиниці в розвинених зарубіжних країнах світу значно більша, ніж в Україні.

У переважній більшості зарубіжних країн за недостатності фінансових ресурсів у місцевих органів влади для належного рівня надання публічних послуг та утримання територіальних громад здійснювались численні реформи, які в основному були спрямовані на децентралізацією управління, а саме: перерозподілялися функції (завдання, повноваження) між органами влади різного територіального рівня, в результаті чого на місцевий рівень передавався все більший обсяг повноважень; розширювались територіальні межі та збільшувалась чисельність населення, що охоплював один орган місцевого самоврядування; вдосконалювався механізм надання публічних послуг.

В першу чергу реформи стосувались укрупнення адміністративно-територіальних утворень. У більшості країн Західної Європи проводились адміністративні реформи у другій половині ХХ століття, а зокрема Норвегія скоротила число своїх муніципалітетів на 40%, Німеччина – на 41%, Швеція – 74%, Данія – 75%, Об'єднане Королівство – на 79%. Особливістю реформ в країнах Центральної та Східної Європи було те, що на початку 1970 років відбувалися масові процеси укрупнення громад: у Польщі майже в 2 рази, Угорщині – 2,2 рази, Чехословачії – 2,8 рази, однак вже на початку 1990-их у більшості цих країн відбулася зворотні процеси – подрібнення територіальних одиниць, як запорука демократизації. В Угорщині кількість муніципалітетів різко зросла в 2,3 рази, в Чехії – майже на 50%, а кількість словацьких муніципалітетів зросла більше ніж на 20%. Процес подрібнення в Польщі не був так яскраво вираженим [2]. В ряді країн, зокрема у Фінляндії та Чехії в ході реформ примусових об'єднань не відбувалось, а політика укрупнення ґрунтувалась на фінансовому заохоченні.

Відповідно до проекту «Agenda – 2000» (у відповідності з яким здійснювалась реалізація регіональної політики ЄС за період 2000–2006 рр.)

регіони ЄС були приведені у відповідність до системи NUTS, що дозволило систематизувати розвиток всіх регіонів країн Європейського Союзу, представити їх чітку ієрархію [3].

Отже, адміністративно-територіальні реформи здійснювались не тільки у напрямку укрупнення адміністративно-територіальних утворень, але й у бік формування більш дрібних одиниць. Впродовж останніх років об'єднання муніципалітетів сприяло віддаленню адміністрацій від населення, що обумовило необхідність демократизації та децентралізації механізму муніципальної влади на рівні окремих поселень, структурних одиниць територіальної організації великих міст. Подрібнення адміністративно-територіальних утворень пов'язано у першу чергу з забезпеченням представництва інтересів окремих поселень в об'єднаному муніципалітеті, а також забезпеченням субсидіарності у механізмі управління, наближенням системи надання публічних послуг до пересічного жителя.

Головну роль у фінансовому забезпеченні реалізації повноважень органів місцевого самоврядування в розвинених зарубіжних країнах відіграють податкові надходження, а зокрема місцеві податки і збори. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в основному формуються за рахунок оподаткування майна та доходів громадян. Досить розповсюдженими є податки та збори екологічного призначення, зокрема: за забруднення довкілля, збирання, вивезення та переробку побутових відходів, прибирання громадських місць, на озеленення території, з мисливців і рибалок тощо. В ряді країн органи місцевого самоврядування мають право встановлювати ставки або надбавки до місцевих податків. На загальнодержавному рівні встановлюється максимальний розмір податкових ставок чи надбавок, в межах яких ці органи можуть приймати самостійні рішення щодо їх визначення.

В переважній більшості країн ЄС, органи місцевого самоврядування розглядають земельний податок як один з найбільш ефективних, оскільки надходження якого можливе по всій території держави. В різних країнах земельний податок забезпечує різну питому вагу в місцевих податках. Так в Бельгії він забезпечує 17% місцевих податків, в Іспанії та Італії – 14%, в Франції – 10%, в Португалії – 8%, в Данії 4% [4, с.188]. У ряді європейських країн значна частина бюджетів формується за рахунок податків на майно. В постсоціалістичних країнах, таких як Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина податок на майно складає 10-20% усіх податкових надходжень місцевих бюджетів, у Франції та Іспанії – 30–40%. В Данії, Швеції за рахунок податків на доходи фізичних осіб, податків на прибуток та податків на збільшення ринкової вартості капіталу в структурі податкових надходжень забезпечується переважна більшість доходів місцевих бюджетів.

Одним із засобів фінансового забезпечення реалізації повноважень органів місцевого самоврядування у розвинених країнах є місцеві запозичення.

Здатність їх здійснювати посилює незалежність муніципалітетів від органів державної влади в питаннях фінансового забезпечення бюджетних витрат. У державах Європейського Союзу частка місцевих запозичень у валовому внутрішньому продукті впродовж минулих років становила, в середньому, 5%, а в Україні не перевищує 0,2% ВВП. Найбільш розповсюдженими за кордоном формами місцевих запозичень є облігаційні позики, кредити фінансово-банківських установ та міжбюджетні.

В зарубіжній практиці мають місце випадки, коли значна частина доходів бюджетів органів місцевого самоврядування все ж таки формується за рахунок надходження трансфертів з державного бюджету. В таких випадках запроваджуються сучасні, прозорі моделі фінансового вирівнювання, які стабілізували систему фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Останнім часом досить часто за кордоном використовуються зовнішні джерела фінансування повноважень органів місцевого самоврядування, до яких крім різного роду запозичень включаються європейські програми та гранти.

Заслуговують на увагу співвідношення видатків на виконання власних повноважень та видатків на виконання делегованих центральним урядом повноважень. Для прикладу, в Польщі в структурі місцевих видатків переважають видатки на виконання власних повноважень (91,8%). Особливо чітко це відстежується в гмінах – 93%, тоді як у повітах – 79,4%. Видатки на реалізацію делегованих повноважень сягають 8% видатків [5, с. 96].

Не менш важливим є вивчення досвіду розподілу видатків між рівнями органів місцевого самоврядування. За польським законодавством найбільше ресурсів на адміністративну діяльність закріплено за громадами, тоді як соціальне забезпечення – за повітами. Загалом за кожним рівнем місцевого самоврядування закріплено окремі завдання, що і обумовлює різні видаткові повноваження. Так, з гмін фінансується комунальне господарство, житлове господарство, охорона навколишнього середовища. З повітів забезпечується реалізація повноважень пов'язаних з громадською безпекою, пожежною охороною, охороною здоров'я. На рівні воєводства фінансуються транспорт і зв'язок, сільське господарство, мисливство, культура й охорона культурної спадщини народу.

Аналіз закордонного досвіду, безперечно, дуже важливий при проведенні реформи місцевого самоврядування. Він покликаний допомогти уникнути типових помилок, яких допускалися інші країни. Тому вивчення зарубіжного досвіду з врахуваннями вітчизняних факторів впливу буде корисним для здійснення реформ в галузі місцевого самоврядування. Вважаємо за доцільне, з врахуванням зарубіжного досвіду в Україні здійснити в першу чергу такі заходи:

– прискорити проведення адміністративно-територіальної реформи з метою укрупнення територіальних утворень;

– змінити співвідношення між власними і делегованими повноваженнями в сторону переважання власних;

– здійснити заходи щодо збільшення фіскального значення місцевих податків і зборів;

– спростити доступ органів місцевого самоврядування до ринку фінансових послуг, тощо.

Література:

1. Бондарук Т. Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні / Т. Г. Бондарук – НАН України; Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2009 – 608 с.

2. Бодрова І. І. Європейський досвід удосконалення адміністративно-територіального устрою [Електронний ресурс] / І. Бодрова // Конституційна Асамблея – Режим доступу: <http://cau.in.ua/ua/activities/analytics/id/jevropijskij-dosvid-udoskonalennja-administrativno-teritorialnog-481/>.

3. Інституційне забезпечення державної регіональної політики (досвід країн ЄС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/31.htm>.

4. Шевцов А. Н. Экономические ресурсы муниципального развития: финансы, имущество, земля. / А. Н. Шевцов. – Изд. 3-е, испр. и существ. доп. – М.: Едиториал УРСС, 2004, – 224 с.

5. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін.]; Швейцарсько-український проект Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К.: ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.

Савчук С. В.

к.е.н., викладач кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

На етапі реалізації бюджетної реформи в Україні гостро постають питання посилення децентралізації державних фінансів. Адже бюджетна децентралізація є важливим чинником, що визначає рівень автономії, фінансової самодостатності та функціонування органів місцевого самоврядування. Саме децентралізація прийняття управлінських рішень сприяє підвищенню ефективності вирішення завдань, покладених на місцеві органи влади, зростанню їхньої ролі у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій.

Визначальним аспектом у здійсненні бюджетної децентралізації виступає встановлення повноважень місцевих органів влади, відповідно до яких вони можуть визначати власні дохідні джерела та видатки, а також їхній розподіл між різними рівнями бюджетної системи держави. Велике значення при цьому мають особливості забезпечення локальними суспільними благами і послугами відносно потреб окремих адміністративно-територіальних одиниць щодо можливості їх використання даними регіонами. Види та обсяги наданих

суспільних послуг, а також ефективність діяльності суб'єктів місцевого господарства повинні відповідати попиту на них громадян. Тому розподіл повноважень між органами державної та місцевої влади необхідно здійснювати таким чином, щоб оптимально та максимально ефективно здійснити перерозподіл бюджетних ресурсів держави. Відповідно, у компетенції місцевих органів повинно бути вирішення тих завдань, що обмежені певною територією.

Вагомими чинниками, що впливають на реалізацію повноважень місцевих органів влади є: відповідність дохідних джерел місцевих бюджетів видатковим зобов'язанням місцевих органів влади, перелік суспільних послуг, які вони надають, самостійний вибір пріоритетних напрямків використання бюджетних ресурсів для задоволення потреб населення.

Незважаючи на значні зміни, що відбулися у бюджетному законодавстві в Україні спостерігається досить повільний процес бюджетної децентралізації [1]. Не виключається надмірна заполітизованість та застосування централізованих важелів впливу стосовно бюджетного процесу та перерозподілу фінансових ресурсів держави. Хоча за рахунок окремих законодавчих змін і вдалося збільшити обсяги надходжень до місцевих бюджетів, однак наявні джерела не забезпечують в повній мірі фінансування навіть поточних видатків. Крім того, нерівномірним є співвідношення обсягів доходів місцевих бюджетів, що враховуються і не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, а також значною є залежність дохідної бази місцевих бюджетів від обсягів наданих міжбюджетних трансфертів. Нормативно неврегульованим залишається здійснення видатків на соціальну сферу тощо[2].

Тому необхідною умовою, що забезпечить ефективний процес бюджетного реформування, є подальша бюджетна децентралізація, що посилить роль місцевого самоврядування, в першу чергу, за рахунок функціонування стабільної та прозорої системи взаємовідносин між державним і місцевими бюджетами в Україні. Центральними органами влади повинні враховуватися економічні можливості регіонів, що зумовлює доцільність формування місцевих бюджетів із врахуванням результатів діяльності суб'єктів-платників податків відповідного регіону. Децентралізація бюджетної системи вимагає чіткого розмежування функцій та повноважень між органами державної та місцевої влади, забезпечення механізму фінансування цих повноважень, зміцнення власної дохідної бази місцевих органів влади, удосконалення системи фінансового вирівнювання та надання міжбюджетних трансфертів.

Важливими заходами щодо оптимізації взаємовідносин між центром і регіонами в Україні мають стати:

– створення необхідних умов для забезпечення економічної самостійності регіонів та стимулювання діяльності суб'єктів місцевого господарства;

- підтримка за рахунок міжбюджетних трансфертів недостатньо економічно розвинутих регіонів;
- посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів, що забезпечить підвищення рівня конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіонів;
- підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів за рахунок запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів;
- здійснення розрахунку видатків, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів виходячи із державних соціальних стандартів та нормативів;
- узгодження пріоритетів та завдань органів державної та місцевої влади щодо розвитку адміністративно-територіальних одиниць;
- збільшення питомої ваги місцевих бюджетів у зведеному бюджеті з урахуванням підвищення основних соціальних стандартів, перерозподілу функціональних повноважень між центром та регіонами і проведення структурних реформ [3].

Література:

1. Бюджетний кодекс України №2456-17 від 05.01.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Аналітична записка «Щодо основних напрямів бюджетної політики України на 2013 рік» [Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України]. – Режим доступу до док.: <http://www.niss.gov.ua/articles/802/>.
3. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями бюджетної політики на 2013 рік» від 22.05.2012 №4824-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4824-17>.

Сидор І. П.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ У СИСТЕМІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Місцеві бюджети є фінансовою базою органів місцевого самоврядування, фондом грошових коштів, необхідним для фінансування виконання органами місцевого самоврядування власних та делегованих повноважень, що формуються на основі бюджетного законодавства. Наявність місцевих бюджетів закріплює економічну самостійність місцевих органів самоврядування, що передбачена Конституцією України та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», активізує господарську діяльність, дозволяє їм розвивати інфраструктуру на підвідомчій території, розширювати

економічний потенціал регіону, виявляти та використовувати резерви фінансових ресурсів.

Останніми роками проблема нестачі фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та нестабільності дохідних джерел місцевих бюджетів набула загальнодержавного значення. За таких умов вагомим чинником стабілізації економічної ситуації в країні має стати ефективне формування місцевих бюджетів за рахунок провідних джерел, якими є податкові надходження, зокрема загальнодержавні податки і збори.

Згідно бюджетної класифікації доходів, визначеної Бюджетним кодексом України, податковими надходженнями визнаються передбачені податковим законодавством загальнодержавні та місцеві податки, збори і інші обов'язкові платежі. А відтак, як загальнодержавні податки і збори, так і місцеві податки і збори виступають податковими надходженнями місцевих бюджетів.

Слід відмітити, що до 01.01.2011р. провідним законодавчим актом, який визначав особливості функціонування системи оподаткування в Україні був Закон України «Про систему оподаткування». Починаючи з 01.01.2011 р. вступив в дію Податковий кодекс України [50], який за своїм змістом суттєво відрізняється від свого попередника як механізмами справляння окремих видів податкових платежів, так і складом загальнодержавних і місцевих податків і зборів. Відповідно до Податкового кодексу України до загальнодержавних належать податки та збори, що встановлені Податковим кодексом і є обов'язковими до сплати на усій території України.

Важливим кроком стало скорочення кількості загальнодержавних та місцевих податків і зборів. Замість 28 загальнодержавних і 14 місцевих обов'язкових платежів, закріплених Законом України «Про систему оподаткування» [2], Податковий кодекс України [3] встановлює 18 і 5 платежів відповідно. Водночас необхідно підкреслити, що видалені платежі не створювали додаткового тиску на економіку, а лише перерозподіляли кошти для підтримки окремих сфер. Перевагою податкової реформи експерти назвали також зниження ставок деяких ключових податків.

Загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) встановлюються Верховною Радою України і справляються на всій території України [1]. Слід зазначити, що не всі загальнодержавні податки і збори, визначені Податковим кодексом України, виступають джерелом наповнення державного бюджету, окремі з них використовуються у якості закріплених доходів місцевих бюджетів, зокрема: податок на доходи фізичних осіб (окрім 50% податку на доходи фізичних осіб, який справляється у місті Києві); плата за землю; збір за першу реєстрацію транспортного засобу; фіксований сільськогосподарський податок; податок на прибуток підприємств комунальної власності; акцизний податок з товарів, вироблених в Україні, що сплачується платниками в АР Крим до бюджету АР Крим; 35% екологічного податку; збір за спеціальне

використання лісових ресурсів, води, за користування надрами з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення (рис. 1).

Загальнодержавні податки і збори, які поступають до місцевих бюджетів, поділяться на такі, які враховуються і не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, тобто формують власні і закріплені доходи. Аналіз вітчизняної практики мобілізації загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів вказує на те, що близько 77% цих податкових платежів формують закріплені доходи і лише 23% – власні доходи місцевих бюджетів. Провідним джерелом формування закріплених доходів є податок на доходи фізичних осіб, а власних доходів – плата за землю.

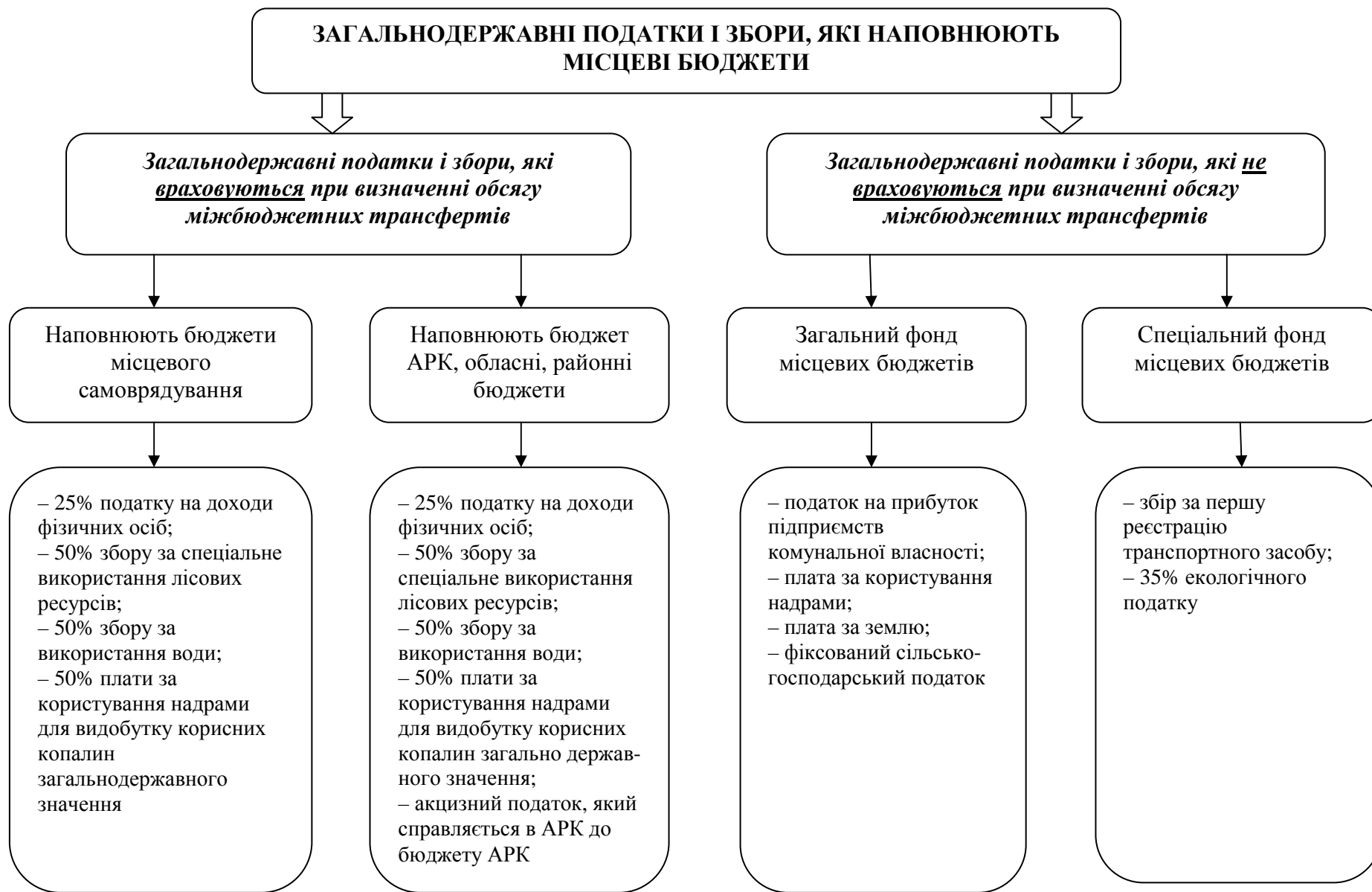
На нашу думку, в умовах постійної нестачі фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, удосконалення потребує механізм справляння податкових надходжень до місцевих бюджетів по окремих із обов'язкових платежів. Зокрема, ми вважаємо за необхідне:

– удосконалення адміністрування плати за землю, забезпечивши завершення процесу інвентаризації земель та проведення грошової оцінки земельних ділянок; поліпшення міжвідомчого обміну інформацією про об'єкти оподаткування (земельні ділянки) та суб'єктів оподаткування (власники землі, землекористувачі та орендарі); запровадження механізму набуття на конкурсних засадах права на оренду земельних ділянок; визначення дієвих заходів, які мають прискорити у часі оформлення майбутнім власником або землекористувачем проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та державної реєстрації прав на таку земельну ділянку та не допустити використання землі без правовстановлюючих документів; розширення прав органів місцевого самоврядування встановлювати ставки податку на землю в межах, визначених законом – потребує внесення змін до Податкового кодексу України та інших відповідних нормативно-правових актів;

– прискорення затвердження порядку надання додаткової дотації на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок наданих державою податкових пільг зі сплати земельного податку;

– прискорення прийняття порядку перерахування до загального фонду місцевих бюджетів 50 відсотків надходжень податку на прибуток підприємств та акцизного податку понад річні розрахункові обсяги, визначені у законі про державний бюджет, відповідно до частини п'ятої статті 108 Бюджетного кодексу України;

– внести зміни до Бюджетного кодексу України щодо розмежування податкових надходжень, зокрема загальнодержавних податків і зборів за загальним фондом місцевих бюджетів на такі, що враховуються та не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, що сприятиме обґрунтованому їх використанню на власні на делеговані повноваження;

Рис. 1. Склад загальнодержавних податків і зборів, які наповнюють місцеві бюджети України

– зарахувати до складу місцевих податків ті загальнодержавні податки і збори, які у повному обсязі наповнюють місцеві бюджети, що дозволить збільшити інтерес владних структур щодо їх мобілізації на певній території;
підвищити рівень самодостатності місцевих бюджетів шляхом удосконалення податкового законодавства в частині механізму здійснення зарахування податку на доходи фізичних осіб за місцем податкової адреси фізичної особи, тобто здебільшого за місцем проживання платника.

Література:

1. Бюджетний кодекс України Затверджений ВРУ 8 липня 2010 р. №2456-IV. – К., 2010.
2. Закон України «Про систему оподаткування в Україні» №1251-XII, 25.06.1991.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2756-VI // Голос України. – 04.12.2010. – №229–230.

Сидорчук А. А.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

СУЧАСНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ ДОМОГОСПОДАРСТВА

Інвестиційний портфель домогосподарства – це сформована домогосподарством сукупність об'єктів реального та (або) фінансового інвестування для реалізації його інвестиційних цілей. Для забезпечення прийняттого рівня системного ризику і прибутковості досить часто потрібно інвестувати кошти у кілька видів цінних паперів. За таких умов управління інвестиційним портфелем полягає у формуванні і підтриманні такої структури цінних паперів, що дозволить реалізувати інвестиційні цілі.

У процесі еволюції методів управління фінансовими інвестиціями виникла сучасна портфельна теорія, що базується на статистичних методах оптимізації інвестиційного портфеля за заданими критеріями (співвідношення рівня його прибутковості і ризику). Поряд з цим, майже незмінними залишились цілі аналізу цінних паперів, зокрема:

- визначення їх реальної вартості;
- визначення ступеня їх ризику;
- прогнозування очікуваного прибутку цінних паперів.

Виникнення сучасної портфельної теорії (МРТ – Modern Portfoto Theory) було зумовлене розвитком обчислювальної техніки та появою можливостей обміну інформацією за допомогою комп'ютерної мережі. Завдяки цим технічним інноваціям з'явилися можливості формування статистичних баз даних, що, в свою чергу, стало стимулом розвитку аналітичних моделей

обґрунтування вибору цінних паперів, які стали основою сучасної портфельної теорії.

Одним із найпростіших засобів МРТ є метод урізноманітнення, за допомогою якого інвестор зменшує ризики та забезпечити собі отримання очікуваних доходів.

МРТ базується на припущенні, що ринок є ефективний, тобто всі учасники ринку мають доступ до інформації, одержують однакову інформацію, мають вільний доступ і вихід з ринку. Фундаментальний підхід припускає, що ринок є неефективним і більший дохід можна отримати, купуючи недооцінені цінні папери. Крім цього, МРТ припускає, що інвестори:

- неохоче сприймають ризик, що визначається несталістю норми доходу або основного капіталу;
- надають перевагу вищій нормі доходу над нижчою;
- намагаються максимізувати доходи і мінімізувати ризики,
- тобто одержати найвищі доходи на одиницю ризику;
- приймають рішення на основі очікуваної норми доходу та ризикові цінні папери можуть додаватися, вилучатися з портфеля на будь-яку суму.

Відповідно до МРТ, цілі інвестора стосовно ризику і доходу можна реалізувати шляхом формування певного співвідношення цінних паперів у портфелі. Знаючи коефіцієнт кореляції цінних паперів, можна визначити таку їх комбінацію, що забезпечуватиме найнижчий ризик для певного рівня доходу.

Згідно з МРТ для зменшення ризику інвестор повинен додати інші цінні папери до свого портфеля. Тобто ризик зменшується при збільшенні кількості цінних паперів у портфелі. На даний час існує кілька теорій ефективності інвестиційного портфеля. Найбільш поширеними серед них є:

- теорія портфеля Г. Марковіца;
- оцінка ефективності портфеля цінних паперів за критерієм Трейнора;
- портфельна теорія Шарпа;
- портфельна теорія Дженсена.

Найбільш відомою серед розглянутих теорій є, безумовно, портфельна теорія лауреата Нобелівської премії Г. Марковіца, яка ґрунтується на тому, що інвестори, формуючи портфель, намагаються максимізувати очікувану дохідність своїх інвестицій за умов прийняттого для них ризику. Портфель, який відповідає даним критеріям називається ефективним портфелем. Для побудови ефективного портфеля необхідно зробити ряд припущень про принципи прийняття інвестиційних рішень. Перш за все будемо вважати, що інвестор уникає ризику, тобто із двох варіантів інвестування з однаковою очікуваною дохідністю, але з різними рівнями ризику він вибере той варіант, ризик в якому менший. Якщо інвестор стоїть перед вибором одного із ефективних портфелів, то оптимальним портфелем буде найбільш переважний з них.

Література:

1. Фабоцци Ф. Управление инвестициями / Фабоцци Ф.: Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, – 2000. – XXVIII, 932 с.
2. Кухар В. Б. Стратегія і методи управління інвестиційним портфелем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=1023>.

Стоян В. І.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄДИНОГО КАЗНАЧЕЙСЬКОГО РАХУНКУ

Реалізація функції управління бюджетними потоками держави стала можливою через консолідацію фінансових ресурсів на єдиному казначейському рахунку. Запровадження єдиного казначейського рахунку, на який зараховуються державні доходи і з якого здійснюються видатки, дозволяє органам казначейства мати вичерпну інформацію про стан державних фінансів, а отже, володіти фінансовими важелями макроекономічного регулювання.

ЄКР консолідує кошти державного та місцевих бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, кошти інших клієнтів, обслуговування яких здійснюється органами казначейства. Консолідація коштів бюджетів та фондів соціального страхування на єдиному рахунку казначейства підвищила оперативність управління фінансовими ресурсами держави.

Упродовж бюджетного періоду співвідношення між надходженнями до бюджетів та здійсненими виплатами може відрізнятись. Внаслідок часового розриву (лагу) між термінами зарахування коштів на ЄКР та виплатами з нього відбувається накопичення або зменшення його залишків. Обсяг залишків ЄКР складається з коштів загального та спеціального фондів державного та місцевих бюджетів, залишків коштів розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, а також коштів на рахунках інших клієнтів, відкритих в органах казначейства.

Основні вимоги до оперативного управління бюджетними коштами передбачають не просто визначення залишків коштів на єдиному казначейському рахунку, але й зіставлення виявлених тенденцій з прогнозами динаміки грошових ресурсів, відстеження причин значних відхилень від мінімально допустимого значення. Як показує практика, динаміка наявності бюджетних коштів на єдиному казначейському рахунку (ЄКР) упродовж бюджетного періоду піддається значним коливанням. Про це свідчить інформація про залишки коштів на ЄКР від 2003 до 2012 рр., наведена у табл. 1 та на рис. 1.

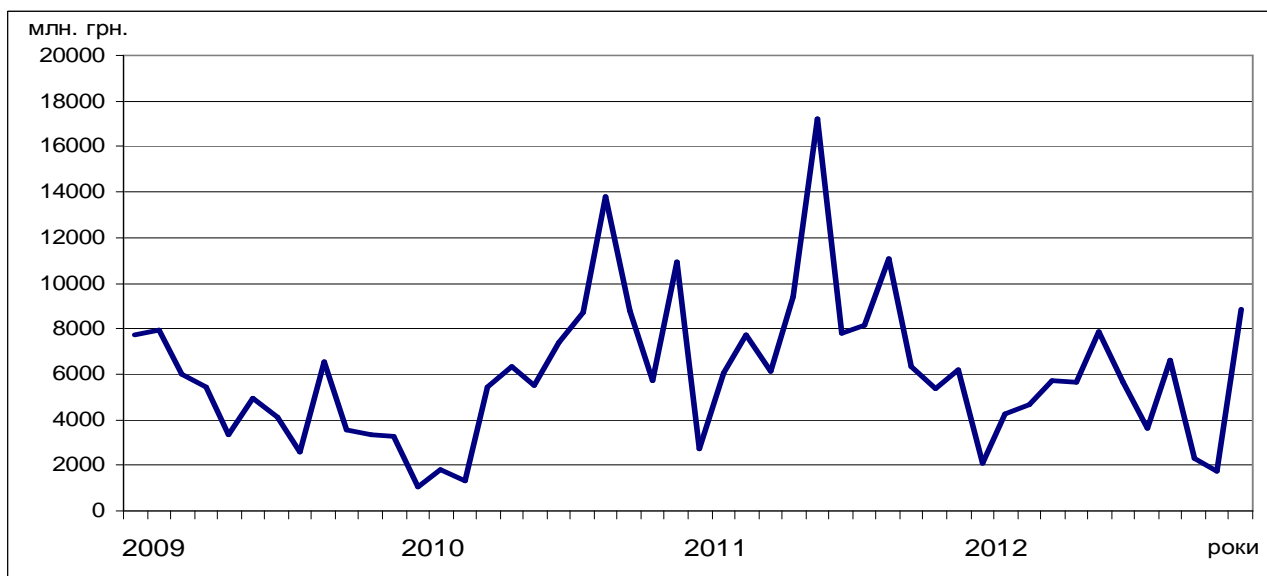
Як видно з наведених даних упродовж досліджуваного періоду має місце тенденція до накопичення грошових коштів на ЄКР в перші місяці року з подальшим їх вивільненням в економіку наприкінці року. Скорочення позитивного сальдо ЄКР на початку кожного року пов'язане з незначними податковими надходженнями, необхідністю узгодження кошторисних призначень розпорядників бюджетних коштів, а також низькою діловою активністю у зв'язку з зтяжними процедурами державних закупівель, що вимагають значних затрат часу: затвержені бюджетні асигнування розпорядникам коштів, залишаються на ЄКР упродовж певного періоду.

Таблиця 1

Вхідне сальдо ЄКР у 2003–2012 роках (станом на початок місяця) [1]

(млн. грн.)

Місяці	Роки									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Січень	452	2205	4950	17015	9084	4378	7715	1055	2724	2062
Лютий	1811	4005	6750	19480	11220	10015	7946	1835	6036	4255
Березень	1637	5433	6957	19357	13834	14141	5988	1334	7755	4703
Квітень	903	5652	6866	16323	14865	15571	5453	5412	6158	5726
Травень	740	4749	5342	15053	14539	12361	3363	6312	9441	5640
Червень	1180	5573	7685	16415	16557	18085	4966	5478	17182	7878
Липень	594	9651	5549	13767	13680	14376	4134	7352	7797	5632
Серпень	341	13194	7797	13338	15508	14212	2583	8713	8180	3644
Вересень	752	15242	10270	16121	17121	19165	6576	13806	11053	6608
Жовтень	2508	12883	8267	15091	13217	15857	3544	8751	6307	2311
Листопад	3092	9603	7148	13840	13340	11430	3311	5749	5332	1762
Грудень	4475	8703	27350	15149	15229	16995	3291	10926	6217	8834

Рис. 1. Динаміка залишків коштів на єдиному казначейському рахунку

* Примітка. Складено за даними сайту Державної казначейської служби України.

Найбільший приріст залишків на єдиному казначейському рахунку спостерігається у літні місяці. Саме в цей період здійснюється оцінка відхилень основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку та надходжень бюджету від прогнозу, врахованого при затвердженні державного бюджету. За результатами оцінки відповідності показників, вносяться зміни до бюджетних розписів та кошторисних призначень, що відповідно впливає на оперативність розподілу і використання коштів. Найбільший відтік грошей з ЄКР уже кілька років поспіль характерний для останнього кварталу року, що пояснюється завершенням бюджетного періоду і бажанням розпорядників бюджетних коштів максимально освоїти затвердені їм асигнування.

Динаміка наявності бюджетних коштів на єдиному казначейському рахунку значною мірою визначається надходженнями від приватизації, і залежить від складених Фондом державного майна графіків роздержавлення. За рахунок коштів ЄКР надаються позики Пенсійному фонду для проведення пенсійних виплат, що є вагомим фактором впливу на формування його залишків. Через незбалансованість місцевих бюджетів виникає постійна необхідність надання їм протягом бюджетного періоду за рахунок ЄКР позик на покриття тимчасових касових розривів у великих обсягах.

Залишок коштів ЄКР змінюють також операції з погашення й обслуговування внутрішнього боргу та операції із закупівлі іноземної валюти за рахунок коштів загального фонду державного бюджету з метою погашення та обслуговування зовнішнього боргу держави. Значний вплив на обсяг залишків ЄКР спричиняє розміщення тимчасово вільних залишків коштів на депозитних рахунках в установах банків або придбання цінних паперів та їх повернення, зростання витрат на соціальні програми тощо [2].

Наявність значних залишків бюджетних коштів на єдиному казначейському рахунку підвищує платоспроможність Казначейства, з одного боку, та засвідчує про фактичне вилучення коштів з економіки, – з іншого [3, с. 16]. Накопичення надмірних залишків, за інших рівних умов, призводить до відповідного зменшення ліквідності на грошовому ринку, що негативно впливає на функціонування банківської системи.

Тому фахівцями на основі постійної статистики й аналізу прогнозу майбутніх видатків здійснюється розрахунок частки грошових активів, яка має бути в розпорядженні Казначейства, з урахуванням оборотного залишку бюджетних коштів. Так, відповідно до ст. 14 Бюджетного кодексу оборотний залишок бюджетних коштів встановлюється у розмірі не більше двох відсотків планових видатків загального фонду бюджету і затверджується в законі про державний бюджет (рішенні про місцевий бюджет). Перевищення залишку коштів загального фонду бюджету над оборотним залишком бюджетних коштів на кінець бюджетного періоду становить вільний залишок бюджетних коштів, який використовується на здійснення витрат бюджету.

Згідно з європейськими стандартами, сума залишків коштів на рахунку казначейства повинна підтримуватися на найбільш ефективному мінімальному рівні, достатньому для підтримання платоспроможності Казначейства щодо забезпечення безперервного фінансування бюджетної сфери, обслуговування зовнішнього та внутрішнього державного боргу, своєчасної оплати рахунків суб'єктам господарювання, які виконали роботи, поставили товари чи надали послуги розпорядникам та одержувачам бюджетних коштів, стимулюючи таким чином споживання й створення доданої вартості.

Практика успішного управління грошовими активами ЄКР в зарубіжних країнах показує, що необхідним є досягнення ситуації, коли моменти надходження і витрачання коштів є максимально наближеними в часі. У деяких країнах залишок коштів на ЄКР на початку і наприкінці робочого дня є близьким до нуля, хоча упродовж дня здійснюються платежі та операції з розміщення коштів на значні суми.

В умовах складного фінансового стану економіки, зниження надходжень до бюджетів й обмеженості бюджетних коштів держава вимушена шукати нові альтернативні методи мобілізації й перерозподілу фінансових ресурсів. Вагомим джерелом державних доходів є тимчасово вільні кошти державного та місцевих бюджетів і цільових фондів, закумульовані на єдиному казначейському рахунку (ЄКР). Зважаючи на короткостроковий характер коливань залишків коштів на єдиному казначейському рахунку вони мають стати дієвим інструментом оперативного втручання в економіку держави.

Відповідно до статті 16 Бюджетного кодексу Міністр фінансів за погодженням з Національним банком України (керівник місцевого фінансового органу за рішенням Верховної Ради АРК, відповідної місцевої ради) має право в межах поточного бюджетного періоду здійснювати на конкурсних засадах або шляхом проведення аукціонів розміщення тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунку та коштів валютних рахунків державного бюджету (тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів) на депозитах або шляхом придбання державних цінних паперів (цінних паперів, емітованих АР Крим, відповідною міською радою) з подальшим поверненням таких коштів до кінця поточного бюджетного періоду.

З метою поліпшення ефективності управління фінансовими ресурсами Державна казначейська служба проводить регулювання субрахунків єдиного казначейського рахунку головних управлінь шляхом встановлення лімітів, тобто визначає мінімальний залишок коштів на технічному рахунку. Ліміт субрахунків єдиного казначейського рахунку головним управлінням казначейства встановлюється Казначейством у лімітній довідці з урахуванням їх платіжного календаря. Головні управління казначейства щоденно після завершення операційного дня перераховують залишки коштів, які обліковуються ними за балансовим рахунком №1711 «Субрахунки єдиного

казначейського рахунку» та перевищують встановлений ліміт, на рахунки, визначені Казначейством.

У щоденному режимі Управління фінансових ресурсів здійснює моніторинг фінансового стану головних управлінь казначейства та вносить пропозиції керівництву Казначейства щодо сум та джерел підкріплення субрахунків єдиного казначейського рахунку.

Головні управління казначейства для своєчасного підкріплення субрахунку єдиного казначейського рахунку щоденно надають електронною поштою Управлінню фінансових ресурсів за встановленою формою касовий план, складений на 25 робочих днів наперед. Касовий план складається на підставі даних про зобов'язання, прийняті розпорядниками бюджетних коштів, та термінів виплат за окремими напрямками видатків, які погоджуються з розпорядниками бюджетних коштів, або визначені нормативними актами.

На підставі інформації про залишки коштів на рахунках, відкритих у відповідних органах казначейства, та касового плану головних управлінь Казначейством приймається рішення про підкріплення коштами. Порядок підкріплення коштами реєстрів під відкриті бюджетні асигнування встановлюється в кожному конкретному випадку окремим нормативним документом, а сам механізм підкріплення залежить від моделі функціонування єдиного казначейського рахунку.

У разі виникнення ризиків втрати платіжної спроможності протягом дня головні управління казначейства надсилають заявку про підкріплення субрахунків єдиного казначейського рахунку Управлінню фінансових ресурсів Казначейства за встановленою ним формою. Загальна сума заявки не може перевищувати суми зобов'язань Казначейства перед відповідним головним управлінням.

Узагальнюючи вищесказане, хочемо зазначити, що залишки коштів на єдиному казначейському рахунку піддаються коливанням упродовж незначних періодів часу і спричиняють, таким чином, короткостроковий вплив на стан фінансової системи. Така особливість функціонування єдиного казначейського рахунку робить його особливо привабливим інструментом для оперативного втручання в економіку держави. З огляду на це, зусилля фахівців і надалі мають бути зосереджені на постійному моніторингу, детальному аналізі та оперативному управлінні залишками коштів на єдиному казначейському рахунку.

Література:

1. Вхідне сальдо ЄКР у 2008–2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>.
2. Дейкало Л. Є., Чубак А. Ю. Фактори впливу на стан залишків єдиного казначейського рахунку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2011_1/Deikalo.pdf.

Ткачук Н. М.

к.е.н. доцент кафедри фінансів

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ВЕЛИЧИНИ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Діяльність банків безпосередньо і об'єктивно пов'язана з концентрацією ризиків, тому дуже важливим завданням стає отримання достовірної оцінки величини власного капіталу, в чому зацікавлені як самі банки, так і кредитори, інвестори, акціонери, біржі, рейтингові агентства й державні органи. Отримання неадекватної оцінки величини власного капіталу банку може призвести до негативних наслідків. З одного боку, завищений розмір власного капіталу банку спричиняє викривлення інформації щодо розміру та достатності капіталу банку як для наглядових органів, так і для вкладників, акціонерів, інвесторів. З іншого боку, якщо власний капітал банку визначено із заниженням його розміру, то, відповідно, це призводить до звуження активних операцій банку та зменшення його прибутків. Відтак цілком очевидно, що питання оцінювання величини власного капіталу банку є особливо актуальним для вітчизняних банків за потреби ефективного управління та планування їхньої діяльності в ринкових умовах.

У світовій банківській практиці існує декілька методів визначення величини власного банківського капіталу. Основою положим слід вважати підхід, за яким власний капітал банку визначається на основі балансового методу, коли активи й зобов'язання банку оцінюються згідно з даними балансу за тією вартістю, яку вони мали на момент придбання або випуску. За основу цього підходу взято відому бухгалтерську модель (accounting model), яка базується на даних фінансової звітності банківської установи на відповідну дату:

$$BV_k = BV_a - BV_l, \quad (1)$$

BV_k – балансова вартість власного капіталу;

BV_a – балансова вартість активів банку,

BV_l – балансова вартість зобов'язань банку.

Очевидно, що метод балансового оцінювання вартості капіталу банку дуже простий, оскільки він не потребує додаткових фінансових витрат та спеціальних знань, що можна вважати позитивним аспектом у його застосуванні, враховуючи всеохопний, узагальнюючий характер ведення

бухгалтерського обліку в банках і обов'язковість складання ними фінансової звітності згідно із встановленими правилами. Проте, незважаючи на простоту використання, оцінювання величини власного капіталу банку за даними балансу може успішно здійснюватися доти, доки дійсна та балансова вартість банківських активів і зобов'язань несуттєво відрізняються. Такий стан, як відомо, переважно є недовго, оскільки з часом відбуваються зміни процентних ставок та не виконуються позичальниками зобов'язання за деякими наданими банком кредитами, що, відповідно, змінює вартість банківських зобов'язань і призводить до певного відхилення дійсної вартості активів та зобов'язань банку від їхньої балансової вартості, що в кінцевому підсумку призводить до отримання неадекватної оцінки величини власного капіталу банку й ненадійних результатів у визначенні ступеня захисту вкладників і акціонерів банку від ризику.

Адекватність балансового оцінювання величини власного капіталу банку залежить значною мірою від того, наскільки точно бухгалтерська інформація відображає його реальну дохідність та рівень ризику в ринковому середовищі. Тому основним недоліком методу балансового оцінювання капіталу є неврахування можливостей змін ситуацій на фінансовому ринку, зумовлених коливаннями: процентних ставок, котирувань фінансових інструментів, цін і валютних курсів, неповерненням виданих кредитів та ін.

Для задоволення потреб поточної діяльності найчастіше використовується як у вітчизняній, так і в міжнародній практиці підхід до власного капіталу банку як до розрахункового показника, який можна отримати в результаті проведення певних дій з його складовими елементами. Вчені Заходу називають це методом «регулюючих бухгалтерських процедур», що за своєю сутністю мало чим відрізняється від попереднього підходу і базується на визначенні розміру власного капіталу банку згідно з вимогами регулюючих органів, які часто намагаються створити для сторонніх спостерігачів враження високої надійності банку. За методом регулюючих бухгалтерських процедур власний капітал банку визначається як сума таких складових: акціонерного капіталу, нерозподіленого прибутку, резервів, безстрокових привілейованих акцій та субординованих зобов'язань, а також резервів на покриття втрат від неповернених кредитів, оренди, частки банку в дочірніх компаніях й ін. [1]. Виникає сумнів щодо реальності отриманої за таким методом величини власного капіталу банку, оскільки в розрахунок беруться резерви під сумнівні кредити і боргові зобов'язання, що може призвести до викривлення результату. У цьому й полягає головний недолік методу регулюючих бухгалтерських процедур, що зазнає критики з боку іноземних економістів.

Звернемо увагу на те, що цей підхід до розрахунку величини власного капіталу банку відображає методику, запропоновану положеннями Базеля I, та взяту за основу Національним банком України. На нашу думку, визначення

величини власного капіталу на базі обчислення регулятивного капіталу як сукупності основних його складових слід вважати другим підходом, який також не дає достовірної оцінки величини власного капіталу, оскільки він неповною мірою враховує банківські ризики.

Третій підхід до визначення величини власного капіталу банку полягає у використанні економічної моделі, що базується на методі ринкової вартості, який можна вважати найбільш ефективним як для власників та керівників банку, так і для його акціонерів й інвесторів. Ринкова вартість банківських акцій має дорівнювати поточній оцінці очікуваних грошових потоків, дисконтованих за процентною ставкою, що відображає прийнятну для інвесторів норму прибутку для вкладень з відповідним рівнем ризику. Таким чином, при застосуванні економічної моделі ринкового оцінювання активів і пасивів банку стає можливим аналіз головних складових фінансових відносин: грошових ресурсів (потоки грошових коштів банку), часу (процес дисконтування) та ризику (процентна ставка). Отримана величина власного капіталу банку за таким підходом з урахуванням коливань і змін процентних ставок, валютних курсів, котирувань цінних паперів та інших факторів фінансового ринку є значно більш достовірною порівняно з бухгалтерською моделлю.

Особливої ваги питання застосування ринкового оцінювання набуває через поглиблення євроінтеграційних процесів України та виникнення необхідності переходу фінансових установ до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), які передбачають визначення справедливої вартості фінансових інструментів, що стане основою для дохідного підходу при розрахунках вартості банку, і, відповідно, основного його стандарту – ринкової вартості власного капіталу [2]. Використання ринкового методу оцінювання при визначенні вартості власного капіталу дасть змогу банкам, з одного боку, швидше адаптуватися до нових вимог МСФЗ, а з іншого, – адекватно реагувати на зміни кон'юнктури ринку, а також проводити аналіз усіх напрямків діяльності: тих, які сприяють нарощенню власного капіталу банку, і тих, які можуть призвести до його знецінення.

Визначення власного капіталу банку на основі ринкового підходу сприяє реальному відображенню рівня ризику дисконтованих грошових потоків банку (як надходжень за виданими кредитами, так і виплат за отриманими позиками). В загальному розумінні ринкову вартість власного капіталу можна визначити як очікуваний чистий грошовий потік від поточної (балансової) вартості власного капіталу банку, що розраховується шляхом сумування очікуваних грошових потоків за активами банку з вирахуванням очікуваних грошових потоків за пасивами з урахуванням чистих грошових потоків, очікуваних із позабалансових статей. У формалізованому вигляді це можна подати так:

$$MV_k = ECF_a - ECF_l + NCF_{obi} \quad (2)$$

MV_k – ринкова вартість власного капіталу банку;

ECF_a – очікувані грошові потоки за активами банку;

ECF_l – очікувані грошові потоки за пасивами банку;

NCF_{obi} – чисті грошові потоки, очікувані з позабалансових статей банку.

Застосування формули ринкової вартості власного капіталу банку (2) відображає один із підходів до питання оцінки чутливості вартості позицій банку до коливань процентних ставок на фінансовому ринку. Тому для визначення реальної величини власного капіталу банку на конкретний момент часу основну увагу слід зосередити саме на чутливості як активів та зобов'язань, так і власного капіталу банку до можливих змін процентних ставок на ринку. Крім цього, вважаємо за потрібне вказати, що формула ринкової вартості власного капіталу дає значно більше можливостей для моделювання структури балансових та позабалансових вимог і зобов'язань банку, а також прогнозування в майбутньому операцій із залучення й розміщення додаткових коштів.

Таким чином об'єктивному оцінюванню величини власного капіталу банку найбільше сприяє ринковий метод, результат використання якого дасть змогу визначити ринкову вартість активів і пасивів банку та розрахувати величину розриву середньозважених строків погашення грошових потоків, що може бути використано керівництвом для довгострокового планування діяльності банку. Вибір вірного методу оцінювання величини власного капіталу банку до певної міри зумовлюється особливостями його формування та структурною будовою. Визначення величини власного капіталу банку з врахуванням ринкового методу вимагає від вітчизняних банків запровадження положень Базеля II, особливо які стосуються оцінки кредитного, процентного та операційного ризиків; розробки таблиць ймовірностей дефолту для різних видів банківських активів; встановлення системи коефіцієнтів та умов їх зміни залежно від економічної ситуації в країні та характеристик груп кредитів; запровадження систем внутрішньобанківського рейтингування.

Література:

1. Роуз П. С. Банковский менеджмент / П. С. Роуз [пер. с англ. со 2-го изд.] – М.: Дело Лтд, 1995. – 750 с.
2. Международные стандарты финансовой отчетности 2005: издание на русском языке, (International Accounting Standards). Перевод полного официального текста МСФО действующих в ЕС по состоянию на 1 января 2005 года, М.: Аскери-АССА, 2005. – 1064 с.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Охорона здоров'я – це сфера діяльності держави, метою якої є організація та забезпечення доступного медичного обслуговування населення. У будь-якій державі світу пріоритетом соціальної політики є здоров'я та життя громадян.

Право на медичну допомогу та охорону здоров'я є базовим у системі соціальних прав людини. Здоров'я населення в цілому і кожної людини зокрема як члена суспільства має визначальне значення для існування і розвитку держави. Відповідно до загальної декларації прав людини обов'язком держави є піклування про здоров'я людини і забезпечення її охорони [1, с. 111–112].

Держава, як основний суб'єкт відносин із своїми громадянами, повинна забезпечити: попередження захворювань, епідеміологічну безпеку, зниження ризиків, пов'язаних із забрудненням та шкідливим впливом довкілля і способом життя, доступну і якісну медичну допомогу, соціальний захист медичних працівників. Тому державна політика у сфері охорони здоров'я спрямовується на підвищення рівня здоров'я громадян країни, покращення якості життя і збереження генофонду народу [2, с. 359].

Держава є учасником ринку медичних послуг і самостійним суб'єктом економічної діяльності у цій сфері; її участь є обов'язковою умовою розвитку і функціонування будь-якої системи медичного обслуговування, оскільки саме держава фінансово та організаційно забезпечує право кожного громадянина на отримання базових медичних послуг [3].

Стратегія Всесвітньої організації охорони здоров'я у XXI сторіччі окреслює основні вектори фінансування здоров'яохоронної діяльності, яке повинно бути спрямоване на забезпечення рівноправності, справедливості і стабільності. Відповідно до Люблінської хартії з реформування системи охорони здоров'я (1996 р.), схваленої представниками усіх європейських країн, у питаннях фінансування або надання такого суспільного блага, яким є охорона здоров'я, немає і не може бути місця необмеженому і безконтрольному пануванню ринкових принципів.

Міністерство охорони здоров'я України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. У своїй діяльності воно керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, дорученнями Президента України

У Програмі економічних реформ Президента України на 2010–2014 роки йдеться про те, що метою реформування системи охорони здоров'я є

поліпшення здоров'я населення та забезпечення рівного і справедливого доступу усіх громадян до медичних послуг належної якості. З метою досягнення цієї мети було виділено декілька основних завдань реформування, а саме: підвищення якості медичних послуг; підвищення доступності медичних послуг; впровадження соціального медичного страхування; поліпшення ефективності державного фінансування і створення стимулів для здорового способу життя населення та здорових умов праці [4].

7 липня 2011 року, Верховна Рада України ухвалила два законодавчі акти, які дали старт медичній реформі в Україні:

1) Закон України «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги», в якому було визначено, що мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я формується з урахуванням потреб населення у медичному обслуговуванні, необхідності забезпечення належної його якості, своєчасності, доступності, ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів;

2) Закон України «Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві», яким передбачено відпрацювання на базі пілотних регіонів основних підходів до реформування системи охорони здоров'я, їх моніторинг та оцінку для подальшого поширення на території всієї країни.

Однак представники органів місцевого самоврядування зазначають, що проблемними аспектами реалізації пілотних проектів з реформування охорони здоров'я в окремих областях України сьогодні є:

– відсутність чітких критеріїв утворення госпітальних округів. Адже не змінить суті просте перейменування дільничних лікарів на сімейних або створення госпітальних округів замість районних лікарень, якщо це не буде підкріплено комплексом конкретних заходів щодо забезпечення закладів охорони здоров'я відповідними приміщеннями, новітнім обладнанням, соціальним забезпеченням медичних працівників тощо;

– обмеженість фінансових ресурсів, у т.ч. через скорочення на 25% обсягів відрахувань до бюджетів місцевого самоврядування податку на доходи фізичних осіб, який сплачується на територіях міст обласного значення пілотних регіонів, внаслідок чого з міських бюджетів вилучається значний відсоток основного бюджетоутворюючого податку, кошти з якого спрямовуються на фінансування не лише галузі охорони здоров'я, а всіх сфер делегованих державою повноважень.

Відповідно до доручення Президента України щодо реалізації зазначеної вище програми економічних реформ з метою підвищення якості медичної допомоги та ефективності використання бюджетних коштів було заплановано підготувати нову модель бюджетного фінансування, в основі якої лежить

визначення вартості медичної допомоги, і забезпечити початок її апробації у 2013 році в окремих багатопрофільних лікарнях інтенсивного лікування у відповідних пілотних регіонах [5].

Передбачається здійснити переведення закладів охорони здоров'я на систему контрактних відносин між замовником і постачальником медичних послуг, запровадити єдину методику розрахунків вартості медичних послуг, що оплачуються державою. Але які ж критерії закупівлі державою послуг у закладів охорони здоров'я на контрактній основі? На первинному рівні – це оплата за кількість осіб, які мешкають у межах певної території; на вторинному, третинному – залежно від обсягів, структури і якості наданої медичної допомоги.

Чи можна погодитися із тими заходами щодо реформування фінансового забезпечення охорони здоров'я? Чи не позначиться реформа на тривалості життя населення? Наведемо оприлюднені дані Організації економічного співробітництва та розвитку.

У США загальні витрати на охорону здоров'я на одну особу складають 7960 дол. в рік. При цьому 47,7% від цієї суми оплачується державою. США мають одну з найкоротших тривалість життя серед членів ОЕСР – 78,2 роки. У той час як Японія, витрачаючи всього 2878 доларів в рік на людину, є лідером серед країн-довгожителів.

Норвегія має найбільш націоналізовану систему охорони здоров'я серед розвинених країн. Загальні витрати на одну особу складають 5352 дол. в рік. Держава оплачує 84,1% витрат на медичне обслуговування, яке тут дуже доступне. Середня тривалість життя населення – 81 рік.

Загальні витрати на медичне обслуговування однієї особи у Люксембурзі становлять 4808 дол. Держава оплачує 84% всієї суми. Середня тривалість життя – 80,7 роки.

За рік в Австрії на турботу про здоров'я витрачають близько 4300 дол. на людину. Близько 77% витрат бере на себе система державної охорони здоров'я. Середня тривалість життя – 80,4 роки [6].

В Україні видатки на охорону здоров'я із розрахунку на одну особу у 2011 р. становили 920 грн. Середня тривалість життя – 68 років [7].

З огляду на вищевикладене виникає запитання: чи означають високі витрати на здоров'я громадян адекватне обслуговування та лікування? Адже пропорційно до збільшення витрат на охорону здоров'я може збільшуватися вартість отих послуг, які держава буде закуповувати у закладів охорони здоров'я на контрактній основі, можуть зростати ціни на ліки та ін.

Разом з тим не потрібно забувати про залежність між рівнем доходу населення і тривалістю життя. Зі зростанням доходів населення продовжується середня тривалість життя. Україна, на жаль, зараз займає одне з останніх місць в Європейському регіоні ВООЗ за обома цими показниками.

Література:

1. Дяченко В. С. Проблеми гарантування і захисту прав пацієнтів у сучасній Україні: державно-управлінські і правові аспекти / В. С. Дяченко // Наукові праці МАУП. – 2012. – Вип. 2 (33). – С. 109–113.
2. Фурдичко Л. О. Соціальна політика у сфері освіти та охорони здоров'я України / Л. О. Фурдичко, Л. Є. Фурдичко // Науковий вісник НЛТУ України . – 2010. – Вип. 20.13. – С. 357–361.
3. Левчук Н. М. Проблеми фінансування охорони здоров'я в Україні [Електронний ресурс] / Н. М. Левчук // Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8931/07Levchuk.pdf?sequence>.
4. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/2.pdf>.
5. Доручення Президента України щодо поліпшення стану реалізації Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15473.html>.
6. Країни із найбільшими витратами на медичне обслуговування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/suspilstvo/>.
7. Устінов О. В. Стратегія формування здоров'я населення: європейський підхід до українських реалій / О. В. Устінов // Український медичний часопис. – Електронна публікація. – 2011. – 29 грудня. – Режим доступу: <http://www.umj.com.ua/article/24046/strategiya-formuvannya-zdorov-ya-naselennya-yeuropejskij-pidxid-do-ukrainskix-realij>.

Шаварина М. П.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ

Втілення в життя навіть найдосконалішої програми може гальмуватися неузгодженням її політичних напрямів і задекларованого характеру державної соціальної політики, її складових.

Конституції більшості країн світу проголошують соціальні права своїх громадян та обов'язки держави щодо їх забезпечення. У Конституції України соціально-гуманітарне спрямування мають 12 статей, але найважливішою, зокрема стосовно гарантії соціального захисту, є ст. 46. Механізми реалізації соціального розвитку держави, поліпшення життя його населення відображені у численних законах, прийнятих Верховною Радою України та затверджених Президентом України, постановах та декретах Кабінету Міністрів України.

Для подальшого функціонування цих законів і постанов необхідне лише їх організаційне впровадження, фінансове забезпечення та законопослушність населення [1, с. 8].

Деякі базові соціальні заходи як усередині країни, так і за її межами, регламентуються різноманітними міжнародними угодами та конвенціями. Так,

міжнародними угодами вважаються конвенції ООН, але для легітимізації їхній зміст потрібно узгодити не лише з Конституцією України, а й з чинним законодавством про місцеве самоврядування.

На формування та здійснення соціальних програм помітно впливають міжнародні торговельні угоди. Міжнародну інтеграцію соціальної взаємодії чітко видно в останні роки на теренах об'єднаної Європи: це і вирішення питань міграції вільної робочої сили, і повна спеціалізація конкретних технологій виробництва товарів.

Механізми функціонування проголошених конституціями та хартіями основних положень соціальної політики роз'яснюють законодавчі акти. Не завжди законодавцю вдається точно пояснити певні права та правові титули об'єктів суспільства на відповідні форми послуг, що може спричинити дуалізм в їхньому трактуванні і, як наслідок, не завжди справедливе надання. Виконання законодавчих актів забезпечується фінансовим обґрунтуванням.

Соціальні програми започатковуються та виконуються на різних рівнях (як на загальнодержавному, так і на рівні провінцій, кантонів, штатів, земель, областей тощо) міжнародними політичними інститутами, які діють у просторі законодавчої влади. Надзвичайно важливою є розробка механізмів формування та витрат коштів, необхідних для нормального функціонування соціальних програм і заходів. Це, як правило, робиться шляхом укладання угод між окремими юрисдикціями. Такі угоди можуть передбачати заходи, спрямовані на формування та надходження коштів, їхніх обсягів і видатків на конкретні соціальні статті. При цьому слід враховувати національні особливості надання соціальних послуг [2, с. 39].

Виконання будь-яких соціальних програм вимагає відповідних фінансових ресурсів, яких за сучасного стану національної економіки не вистачає. Проблема полягає навіть не у кількості цих ресурсів, а в умінні правильно розпоряджатися ними. Це і є головним завданням фінансового забезпечення програм і заходів соціальної політики України.

Водночас обсяг коштів, котрі спрямовуються на соціальний захист населення, залежить від фінансових можливостей держави, які визначаються за обсягом ВВП та науково-обґрунтованим обсягом фонду споживання. Здійснюючи соціальні виплати, держава дотримується визначених параметрів.

Найважливішою формою фінансового забезпечення соціального захисту населення є бюджетне фінансування, суть якого полягає в організації грошових відносин, які виникають між державою, з одного боку, і юридичними та фізичними особами, з іншого, з метою спрямування та використання грошових коштів централізованого фонду держави на підвищення рівня життя, задоволення суспільних потреб і забезпечення інших державних заходів щодо соціального захисту.

Відповідно до чинного законодавства за рахунок бюджетних коштів фінансуються такі групи видатків:

- соціальний захист пенсіонерів;
- соціальний захист ветеранів війни та праці;
- соціальний захист сім'ї, дітей та молоді;
- соціальний захист безробітних;
- допомога у вирішенні житлового питання;
- соціальний захист інших категорій населення;
- дослідження і розробки у сфері соціального захисту;
- інша діяльність у сфері соціального захисту.

Другою важливою формою фінансування є страхова. Особливістю страхової форми є те, що державні цільові фонди такого виду формуються страховим методом за рахунок обов'язкових і необов'язкових страхових внесків. Ця форма доповнює бюджетну й охоплює Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Функціонування державних соціальних фондів базується на принципах страхування і охоплює усіх юридичних та фізичних осіб.

Третьою формою є благодійна, пов'язана з існуванням добродійних фондів, які функціонують на засадах спонсорства та добродійності.

До четвертої форми відносять комерційну, яка пов'язана з існуванням комерційних структур і забезпечується за рахунок коштів суб'єктів господарювання [3, с. 40].

Отже, система соціального захисту залежить від національного фактора, оскільки на сучасному етапі Україна перебуває на етапі становлення ринкової економіки, намагаючись створити її соціально-орієнтованою. Метою цього етапу є економічне зростання, збалансованість між суспільною інтеграцією та соціальною мобільністю. А це можливо лише при втручанні держави у соціальну сферу з метою оптимізації фінансових ресурсів в інтересах підвищення рівня добробуту суспільства.

Література:

1. Черняк В. К. Концептуальні засади ефективної соціальної політики в Україні / В. К. Черняк // Економіка і управління. – 2012. – №1. – С. 7–17.
2. Савченко В. Шляхи оптимізації забезпечення соціального захисту населення держави і регіону / В. Савченко // Соціальний захист. – 2013. – №1. – С. 37–45.
3. Удовиченко В. Пошук оптимальної моделі соціально-економічного розвитку України / В. Удовиченко // Регіональна економіка. – 2012. – №4. – С. 35–42.

СУЧАСНІ МОТИВИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Якість життя населення значною мірою залежить від гідного рівня пенсійного забезпечення людей похилого віку та впевненості у завтрашньому дні осіб, які працюють. З-поміж інших видів соціального захисту населення пенсійне забезпечення найпоширеніше і має найвагомніше значення як джерело доходів громадян. Розміри пенсій, врешті-решт, відображають зрілість суспільних відносин і реальне втілення в життя положень Конституції про побудову соціально орієнтованої держави.

Однак, стабільність та ефективність пенсійного забезпечення залежить від багатьох факторів: демографічної ситуації в країні, стану ринку праці, політики заробітної плати, дієвості соціальної, податкової, інвестиційної та інших складових економічної політики держави.

Водночас реалізація пенсійного забезпечення на сучасному етапі, ускладнюється багатьма проблемами: не створено належних умов для ефективного функціонування трирівневої пенсійної системи; високий рівень демографічного навантаження на працездатне населення; наявність в економіці тіньового сектору; фінансова нестабільність солідарної системи; невідпрацьованість системи управління пенсійними ресурсами на принципах соціального партнерства [1, с. 2].

Не справились також і сподівання на відновлення в процесі пенсійної реформи принципу соціальної справедливості в диференціації розмірів пенсій. Загалом варто зауважити, що цілком вирішити проблему «зрівнялівки» в межах тільки солідарної пенсійної системи неможливо, оскільки вона завжди працює за принципом «спільного казана»: усі надходження внесків від працюючих об'єднуються та розподіляються між наявними пенсіонерами. При цьому не уникнути усереднення показників як у часі (впродовж року чи трудового періоду), так і у просторі (за сукупністю працюючих чи пенсіонерів).

Крім «зрівнялівки» існує ще одне, протилежне їй за сутністю, порушення принципу соціальної справедливості у вітчизняній пенсійній системі: невиправдана, необґрунтована диференціація в розмірах призначених пенсій. Чинне законодавство створює нерівні умови для різних категорій населення, що може вважатися елементом їх дискримінації.

Іншим чинником нерівності пенсіонерів є пенсії, установлені спеціальними законами для представників окремих професій та посад (військовослужбовців, державних службовців, науковців та ін.). Хоча чисельність «спец пенсіонерів» не така велика (близько 3% загальної кількості пенсіонерів), їхнє існування створює прецедент і негативно впливає на

розвиток пенсійного забезпечення. Річ у тім, що такі пенсії призначаються як відсоток заробітної плати на відповідній посаді (залежно від стажу роботи), завдяки чому їх розмір значно вищий і зростає швидше, пенсій, призначених на загальних підставах. Несправедливість існування таких професійних пенсій полягає в тому, що їх підвищений розмір забезпечується за рахунок коштів державного бюджету, а не лише сплатою вищої ставки страхових внесків. Тим більше, що заробітна плата на цих посадах і так зазвичай істотно вища за середню [2, с. 34].

Існує також загроза збільшення різниці в розмірах новопризначених та призначених раніше пенсійних виплат. З одного боку, як уже зазначалося, нові покоління пенсіонерів підпадуть під більш жорсткий контроль за сплатою внесків. З іншого – для обчислення їхніх пенсій будуть використовуватися значно вищі показники середньої заробітної плати в економіці, оскільки передбачається випереджальне зростання заробітної плати порівняно з усіма іншими макроекономічними показниками.

Разом з тим, криза солідарної пенсійної системи поглиблює кризу у сфері оплати праці. Випереджальне зростання доходів населення викликає занепокоєння, оскільки фінансовою базою для їх виплати є доходи від зайнятості. Економічне навантаження на 1000 застрахованих найманих працівників становить у середньому 960 пенсіонерів. З урахуванням наявної ставки пенсійних внесків для того, щоб пенсійні виплати в солідарній системі покривалися страховими внесками, співвідношення середніх розмірів пенсії та заробітної плати (коефіцієнт заміщення) має становити не більше 36%. Такий стан підриває мотивацію до активної трудової поведінки, ще більше припиняючи роль заробітної плати в забезпеченні матеріального добробуту населення.

Ситуація здаватиметься ще загрозливішою, якщо зважити на те, що серед економічно активного населення України власне платниками страхових внесків були приблизно 14 млн. осіб, що в цьому разі становить співвідношення 1,1:1. Тобто кількість осіб, що сплачували страхові внески, суттєво відрізняється від кількості зайнятих серед економічно активного населення, яку подає Державна служба статистики України. Співвідношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів має порівняно з іншими країнами надзвичайно мале значення (від 1,39 до 1,67) і відчутно не змінюється. Це здається неприродним, оскільки в Україні низький середній показник тривалості життя – 66,6 року, тоді, як, наприклад, у країнах Європейського Союзу – 78,5 року. Ситуація, що склалася (незначне співвідношення кількості зайнятих до пенсіонерів за низької тривалості життя), пояснюється значною кількістю осіб, які достроково виходять на пенсію (військовослужбовців, науковців, державних службовців, народних депутатів, журналістів державних засобів масової інформації, суддів, прокурорів і деяких інших категорій громадян із певним статусом) [3, с. 49].

Отже, за дев'ять років від свого початку реформа в солідарній пенсійній системі не дала жодних результатів, не було досягнуто чи принаймні наближено досягнення жодної поставленої мети. Крім того, за підвищення розміру пенсійних виплат пенсіонери можуть завдячувати політичній кон'юнктурі, але ніяк не пенсійній реформі.

Не кращі справи і з упровадженням недержавного пенсійного забезпечення. Незважаючи на досить високу прибутковість, розширення сфери добровільного пенсійного забезпечення майже не відбувається. Імовірно, це пов'язано не лише зі слабкою інфраструктурою, а й з низьким рівнем довіри населення до банків та кредитних установ.

Провал реформи солідарної системи та слабкий розвиток недержавного пенсійного забезпечення ставлять під загрозу створення другого – накопичувального рівня пенсійної системи. Першої умови його запровадження – встановлення мінімальної пенсії за віком на рівні прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, – було досягнуто досить швидко, проте директивним шляхом і за порушення другої умови – фінансової стабільності солідарної системи. Крім того, фінансова залежність Пенсійного фонду від державного бюджету призвела до того, пенсійна система працює за поточними видатками. За таких обставин складно говорити про планування діяльності та подальший розвиток соціальних послуг.

Отже, сумний досвід пенсійної реформи свідчить, що, в першу чергу, необхідно вжити заходів щодо убезпечення пенсійної системи від політичних втручань та чергових популістських кроків напередодні парламентських виборів. Разом з тим, постійні зміни в порядку обчислення пенсій призводять до втрати населенням довіри до влади, породжують непевність та зневагу до виконання чинних норм, що, зрештою, віддзеркалюється в подальшому зниженні зацікавленості населення в пенсійному страхуванні [4, с. 79].

У зв'язку з цим вважається за доцільне доповнити чинне законодавство положенням щодо введення мораторію на його зміни чи доповнення впродовж певного періоду часу. Необхідно започаткувати подібну практику з тим, щоб пропозиції про зміни й доповнення до певних чинних законодавчих та нормативних актів накопичувалися, ретельно опрацьовувалися та вносилися не частіше ніж, наприклад, раз на 2–3 роки. Це має посилити відповідальність за прийняття рішень із боку всіх гілок влади.

Загалом стратегія пенсійного забезпечення має бути спрямована на повне охоплення всіх категорій зайнятого населення та уніфікацію порядку призначення страхових виплат у межах одного закону, оскільки сучасне пенсійне законодавство має дуже складну розгалужену структуру, де одночасно співіснують півтора десятка різних пенсійних програм, а основний розмір, визначений за чинним законодавством, губиться за усілякими надбавками, доплатами, допомогами, індексаціями тощо.

При цьому головним напрямом подальшого реформування пенсійної системи має стати значне посилення ролі накопичувальних складових пенсійної системи, забезпечення належного рівня заміщення заробітної плати пенсією та сприяння мобілізації довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації вітчизняної економіки.

Література:

1. Макаренко І. Про стратегію розвитку пенсійної системи в Україні / І. Макаренко // Праця і зарплата. – №48 (484). – грудень 2012. – С. 2–3.
2. Надточій Б. Як побудувати фінансово збалансовану пенсійну систему / Б. Надточій // Україна: аспекти праці. – 2011. – №2. – С. 33–36.
3. Удовиченко В. Актуальні питання пенсійної реформи в Україні / В. Удовиченко // Україна: аспекти праці. – 2012. – №4. – С. 48–51.
4. Максимчук О. С. Основні напрями і завдання розвитку пенсійної системи у середньостроковій перспективі / О. С. Максимчук // Статистика України. – 2012. – №2. – С. 77–81.

Шаманська О. С.

викладач кафедри фінансів

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ КРЕДИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Кредитування населення є одним із дієвих механізмів ринкової економіки, що дозволяє залучати кошти громадян в активний економічний обіг і стимулювати їхню споживчу активність. Водночас для домогосподарств кредитування є дієвим механізмом покращення життєвого рівня та зміни стандартів життя. Крім того, кредит не тільки сприяє більш повному задоволенню потреб фізичних осіб, а й породжує нові потреби, що безпосередньо впливають на зростання суспільного виробництва товарів та послуг. Переваги отримання кредиту очевидні: перш за все, це випереджувальне споживання, що дозволяє підвищити індивідові його рівень життя.

Однак економічна нестабільність в країні, високі темпи інфляції, затяжні кризові явища на світових фінансових ринках та коливання курсу валют, зміни до банківського законодавства, спрямовані на подолання зростаючих кредитних ризиків та розривів ліквідності, негативно вплинули на можливості кредитування банками домогосподарств. Попри те, активна робота банків в галузі обслуговування населення сприяє розширенню видів кредитних послуг, удосконаленню техніки кредитування фізичних осіб, підвищенню рівня прибутковості банків.

Зростанню споживчого кредитування сприяла максимальна зручність оформлення та надання кредитів домогосподарствам: розробка та впровадження новітніх процедур кредитування, поліпшення якості надання споживчих кредитів, прийняття до розрахунків неофіційних доходів населення (без документального підтвердження), прискорення швидкості оформлення кредитів. Однак така політика банківських установ щодо доступності кредитних коштів призвела до змін у відношенні домогосподарств до такого процесу як кредитування, оскільки активне, а іноді навіть агресивне залучення споживачів до кредитування призвело до того, що платоспроможність частини позичальників виявилась нестабільною, а в результаті економічної кризи ризику невиплат за кредитами реалізувалися. Крім того, через нестачу ресурсів банки знизили пропозицію й збільшили ставки за кредитами, водночас зниження доходів населення й скорочення зайнятості призвели до затримок виплат за раніше взятими кредитами і зростання кількості проблемних кредитів у банківських портфелях [1, с. 174].

Таким чином, в сучасних умовах спостерігається зниження активності в споживчому кредитуванні громадян, що пов'язане з цілою низкою причин. Першою причиною можна вважати зміну політики банківських установ, які нарощували свої активи за рахунок цього виду кредитування. Деякі з фінансових установ, під впливом національного регулятора, були змушені скоротити або зовсім змінити свою лінію споживчого кредитування. Власне, значні кредитні ресурси надходили не в реальний сектор української економіки та стимулювали не зростання пропозиції вітчизняних товарів, а були спрямовані на збільшення кінцевого споживчого попиту на предмети імпортного виробництва. Другою причиною, що знизилася приплив бажаючих скористатися споживчим кредитом, було поступове збільшення кількості людей в Україні, які обережно ставляться до життя в кредит (за даними статичних органів ця категорія становить 60–65% дорослого населення України). Крім того, стримувальними чинниками можна вважати: відсутність необхідності в кредиті; принципове небажання брати гроші в борг; можливість позичити кошти в когось із родичів або знайомих; відсутність формальної та реальної можливості отримання кредиту, що пов'язано з жорсткістю умов його одержання; низький рівень доходу населення; високі відсотки; побоювання про неможливість повернути кредит вчасно, а також брак відповідної інформації.

Друге місце, після банківських споживчих кредитів займає автокредитування, основними умовами якого є: цільове направлення коштів на купівлю автомобіля; забезпеченість (кредит видається під заставу авто); платність (в середньому кредити видають під 17-20% річних у гривнях на довготривалий термін кредитування – до 5–7 років); початковий внесок 10–30% від вартості авто; страхування автомобіля.

Однак фінансова нестабільність вплинула на політику більшості українських банків у сфері автокредитування. Банками переглядаються умови надання кредитів на купівлю транспортних засобів, при цьому процентні ставки підвищуються. Крім того, вимоги до кредитоспроможності позичальників стають більш жорсткими, кредити без першого внеску позичальника не надаються. За таких умов більшість банків була вимушена згорнути власні програми по автокредитуванню.

Розвиток іпотечного кредитування сприяє вирішенню як економічних проблем активізації та ефективного використання фінансових ресурсів, так і соціальних завдань щодо залучення різних соціальних верств населення до задоволення своїх потреб через механізм фінансового ринку [2, с. 5].

Іпотечне кредитування представляє собою складну систему відносин, що дозволяє узгоджувати інтереси населення в покращенні житлових умов, комерційних банків – в ефективному та прибутковому напрямі діяльності, будівельного комплексу та пов'язаних з ним виробничим процесом галузей – у ритмічному завантаженні виробництва та збереженні робочих місць, держави, зацікавленої в загальному економічному зростанні.

Аналіз сучасного стану іпотечного ринку України свідчить про наявність низки невирішених проблем, які стримують процес ефективного його розвитку. Серед основних проблем неможливості реанімувати іпотечне кредитування в Україні варто виділити: низький рівень кредитоспроможності населення та неможливість його довгострокового прогнозування; значний обсяг прострочених іпотечних кредитів у портфелях банків; відсутність довгострокових гривневих ресурсів по доступній ціні (менше 10% річних); економічна нестабільність, що проявляється у нестійкості курсу національної валюти, різких змінах цін на нерухомість; відсутність адекватної системи оцінювання нерухомості; відсутність інформаційної прозорості на ринку нерухомості; відсутність необхідного нормативно-правового та інституційного забезпечення ринку іпотечних кредитів.

Отже, формування системи іпотечного кредитування в Україні повинно забезпечити залучення фінансових ресурсів за допомогою запровадження на інвестиційному ринку нових, ліквідних, довгострокових інструментів. З цією метою необхідно визначити способи та інструменти його рефінансування

Попри те, відносно короткочасні та невеликі за розмірами позики стають затребуваними вітчизняними споживачами банківських кредитних продуктів. Слід звернути увагу, що мікрокредити для населення мають цілий ряд особливостей, які відрізняють їх від інших видів банківських позик. Перш за все, це швидкість розгляду заявки та спрощена схема надання позики, оскільки позичальникові немає необхідності подавати довідки та додаткові документи. Найчастіше банки видають позику на підставі підписаного кредитного договору, складеного за пред'явленням паспорта громадянина України.

Водночас банки не вимагають у здобувачів мікропозик додаткового забезпечення і поручителів, що також впливає на швидкість вирішення проблеми нестачі фінансових ресурсів [3, с. 208].

Однак мікрокредити для населення мають і зворотній бік, для якого характерно наявність відповідних складнощів. Так, слід пам'ятати про те, що ризики, пов'язані зі спрощенням кредитних умов, банк компенсує збільшенням відсоткової ставки, скороченням періоду використання коштів, введенням додаткових комісій та штрафних санкцій. В результаті чого споживач отримує позику, розмір переплати по якій може бути досить значним. Отже, використання мікрокредитів для населення здатне обернутися серйозними витратами, що змушує уважно вивчати умови кредитування та вибирати кредитну програму після попереднього розрахунку платежів.

Отже, фактори, що впливають на розвиток ринку кредитування і його функціонування, можна умовно поділити на три основні групи: стимулюючі розвиток ринку, регулюючі та гальмуючі.

До стимулюючих факторів відносять: макроекономічна стабільність економіки; підвищення життєвого рівня населення; розвиток і стабілізація банківської системи; удосконалення нормативно-правової бази, яка б захищала інтереси як позичальника так і кредитора; розширення інституційної структури ринку кредитування населення; удосконалення платіжних систем; розвиток ринку страхування; рекламна діяльність щодо кредитних продуктів.

Серед факторів, що гальмують розвиток ринку кредитування населення можна назвати: нестабільну економічну ситуацію, зниження життєвого рівня населення, недосконалість законодавчо-правової бази, відсутність розвинутої інституційної структури ринку кредитування населення, криза банківської системи, відсутність інформаційної служби про приватних клієнтів, економічні злочини, в тому числі і в банківській сфері. Особливе значення має такий фактор, як присутність на ринку суб'єктів – фізичних осіб, які надають кредити населенню, які є серйозними конкурентами банків і торгових організацій, що надають товари в кредит. До регулюючих факторів можна віднести: доопрацювання нормативно-правової бази у сфері кредитування фізичних осіб; удосконалення інституційних структур ринку кредитування населення (кредитні бюро, колекторські агентства, оціночні бюро); проведення державної соціально-економічної політики, направленої на стимулювання розвитку кредитування населення.

Література:

1. Жимайло М. А. Особенности формирования рынка потребительского кредита в Украине / М. А. Жимайло // Финансы, учет, банки. – 2010. – №1. – С. 172–179.
2. Савчин В. І. Програми пільгового іпотечного кредитування в Україні / В. І. Савчин // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – №10. – С. 4-7.

Шашкевич О. Л.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

ПРОБЛЕМАТИКА СТИПЕНДІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І-ІV РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Розвиток України як демократичної держави із сучасною соціально спрямованою економікою може стати ефективнішим лише за умови активного залучення молоді, оскільки її творчий потенціал та соціальний ресурс є одним з найважливіших основ модернізації суспільства. В умовах нових світових впливів назріла гостра необхідність посиленої уваги до молоді з боку держави, розробки системного, науково обґрунтованого й довготермінового плану дій, вагомими результатами якого стануть відчутними вже в недалекому майбутньому.

Сьогодні в Україні в основному сформовано правове поле з питань студентської молоді. Разом із тим потребують удосконалення й розвитку такі аспекти, як визначеність механізмів діяльності органів студентського самоврядування. Подальший розвиток правового врегулювання відносин у цій сфері є кроком до приведення у відповідність до положень Болонського процесу. Належної уваги потребують питання вдосконалення та систематизації нормативно-правових актів щодо студентства, які, передусім, стосуються проблем соціального захисту й підтримки талановитої молоді. Вдосконалення правового забезпечення студентського питання надає змогу підвищити ефективність державних заходів щодо підтримки студентської молоді, сприятиме загальній дієвості політики зі створення умов соціального становлення та розвитку молодих громадян та створенню в Україні необхідних умов для інтеграції в європейський освітній простір.

Стипендіальне забезпечення студентів є однією з форм їхнього соціального захисту та заохочення до навчання. Розмір академічних стипендій згідно з Постановою КМУ від 5 березня 2008 р. №165 для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації з 01 вересня 2012 року встановлена мінімальна академічна стипендія в розмірі 730 грн. на місяць, студенти ВНЗ I-II рівнів акредитації – 550 грн.

З метою матеріального стимулювання найбільш обдарованих студентів започатковано ряд академічних іменних стипендій. Зокрема, на сьогодні, призначаються 700 академічних іменних стипендій Президента України, 500 стипендій Верховної Ради України, 100 стипендій Кабінету Міністрів України.

Вищим навчальним закладам надано право матеріально заохочувати найсумлінніших студентів: за особливі успіхи у навчанні та участь у громадській, спортивній і науковій діяльності. Студентам, за поданням стипендіальної комісії навчального закладу, можуть призначатися іменні або персональні стипендії навчального закладу, виплата яких проводиться у межах коштів, передбачених для виплати стипендій, відповідно до положення про іменні або персональні стипендії навчального закладу, що затверджується його керівником.

Щодо розподілу іменних академічних стипендій, то треба зауважити, що при їх визначенні Міністерство освіти і науки бере до уваги, перш за все, контингент студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за кошти державного бюджету, кількість вищих навчальних закладів у регіоні, їх статус тощо.

Проблема стипендіального забезпечення є лише однією з багатьох, які необхідно вирішити Україні на цьому шляху. Адже є очевидним, що на сьогоднішній день розміри звичайної стипендії не задовольняють найпростіших потреб студентів. Сьогодні в Україні в основному сформовано правове поле з питань студентської молоді. Подальший розвиток правового врегулювання відносин у цій сфері є кроком до приведення у відповідність до положень Болонського процесу. Належної уваги потребують питання вдосконалення та систематизації нормативно-правових актів щодо студентства, які, передусім, стосуються проблем соціального захисту й підтримки талановитої молоді. Вдосконалення правового забезпечення студентського питання надає змогу підвищити ефективність державних заходів щодо підтримки студентської молоді, сприятиме загальній дієвості політики зі створення умов соціального становлення та розвитку молодих громадян та створенню в Україні необхідних умов для інтеграції в європейський освітній простір.

Шулюк Б. С.

викладач кафедри фінансів

БЮДЖЕТНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ВИДАТКІВ СФЕРИ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Заплановані та реалізовані заходи фінансування видатків у сфері соціально-культурних послуг, спрямовані на підвищення ефективності та посилення цільового характеру витрачання коштів, мають здебільшого фрагментарний характер і не сприяють поліпшенню якості життя громадян України. Тому актуальним є застосування бюджетного прогнозування, котре передбачатиме розробку й впровадження стратегії розвитку сфери соціально-

культурних послуг та узгодження річного бюджету з перспективними фінансовими прогнозами.

Бюджетне прогнозування відповідно до підпункту Е пункту 1 статті 38 Бюджетного кодексу України (у першій редакції) передбачало щорічне розроблення та затвердження відповідними постановами Кабінету Міністрів України прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України, показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків та фінансування на наступні три бюджетні періоди [1]. Вперше така постанова Кабінету Міністрів України була прийнята у 2003 р. щодо розроблення прогнозу на 2005–2007 рр. Ці документи містили основні прогнозні показники на три роки, наступні за плановим, та складались із таких розділів: економічного і соціального розвитку України, дохідної частини зведеного бюджету, фінансування бюджету та державного боргу, видаткової частини зведеного бюджету в розрізі соціального захисту та соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти, духовного та фізичного розвитку, національної оборони та правопорядку, екологічної безпеки, державної підтримки інноваційно-інвестиційного розвитку економіки, науки, економічної діяльності, житлово-комунального господарства.

У 2010 р. постанову „Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2012–2014 роки” Кабінет Міністрів України не затверджував, оскільки 8 липня 2010 р. Верховна Рада України ухвалила нову редакцію Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р. за №2456-VI (далі – Кодекс) [2], у якому вперше було законодавчо закріплено право розроблення бюджету на середньотерміновий період. Відповідно до статті 21 нової редакції Бюджетного кодексу України, який набув чинності 1 січня 2011 р., Міністерство фінансів України за участю Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Національного банку України, а також головних розпорядників коштів державного бюджету складає прогноз Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди – на 2013–2014 рр., який ґрунтується на Програмі діяльності уряду, прогнозних та програмних документах економічного та соціального розвитку, державних цільових програмах. Тобто, після прийняття змін до Бюджетного кодексу України у 2010 р., період, на який складався середньотерміновий бюджетний прогноз, скоротився на 1 рік.

Окрім того, вперше в історії незалежної України в новій редакції Бюджетного кодексу на законодавчому рівні задекларовано такі положення [2]:

– прогноз бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди має подаватися до Верховної Ради разом із проектом закону про Державний бюджет України на відповідний рік. У подальшому середньотерміновий прогноз повинен уточнюватися на підставі прийнятого закону України про

державний бюджет та схвалюватися Кабінетом Міністрів України у місячний строк із дня опублікування згаданого закону;

– встановлено порядок складання планів діяльності на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди для головних розпорядників бюджетних коштів. Такі плани повинні складатися на базі індикативних прогнозних показників обсягів видатків і надання кредитів з бюджету, та повинні містити заходи з реалізації інвестиційних програм відповідно до прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку, державних цільових програм із визначенням очікуваних результатів діяльності;

– для досягнення поставлених цілей головні розпорядники коштів державного бюджету мають формувати бюджетні програми на середньотерміновий період;

– необхідним є запровадження середньотермінового бюджетного прогнозування також на рівні місцевих бюджетів.

Водночас на практиці середньотермінове бюджетне прогнозування проводилось формально, що, по-перше, пов'язано із частим коригуванням бюджетного законодавства, зміною під впливом різних політичних сил раніше обраних пріоритетів у бюджетних видатках;

по-друге, ненадійністю макроекономічного прогнозування. На стадії підготовки проектів бюджету минулих років нерідко мали місце часті та істотні зміни прогнозів раніше доведених макропоказників. Це вимагало подальшого приведення прогнозних показників видаткової частини бюджету у відповідність до таких змін. Як свідчить практика, несвоєчасне коригування параметрів бюджету на стадії його підготовки часто призводило до вимушеної зміни векторів соціальної політики на відповідний рік;

по-третє, невиконанням здійснених прогнозів в процесі реалізації показників бюджету у відповідному році, про що свідчать значні відхилення між прогнозними показниками, які розраховувались на конкретний рік щорічно, тобто три роки поспіль, та між фактичними показниками (табл. 1). Так, впродовж 2005–2009 рр. спостерігалася тенденція перевищення фактичних показників над прогнозованими, однак період 2010 – I півріччя 2012 рр. характеризувався невідповідністю реальних можливостей бюджету прогнозованим.

Незважаючи на зазначені проблеми реалізації бюджетного прогнозування видатків сфери соціально-культурних послуг, його використання дає змогу оцінити обсяг фінансових ресурсів, котрі необхідно залучити для виконання покладених функцій і завдань, а також сприяти довготерміновому та ефективному використанню обмежених фінансових ресурсів української держави. Водночас необхідна чітка методологія коригування здійснених бюджетних прогнозів, оцінки стійкості й ризиків, взаємозв'язку цілей і пріоритетів соціальної політики з умовами їхньої реалізації, формування

граничних обсягів витрат для головних розпорядників бюджетних коштів на середньотерміновий період.

Таблиця 1

Прогнозні та фактичні показники видатків зведеного бюджету України на сферу соціально-культурних послуг*

(млн. грн.)

Роки	Прогноз видатків								Фактичні видатки	Відхилення**	
	2005-2007 рр.	2006-2008 рр.	2007-2009 рр.	2008-2010 рр.	2009-2011 рр.	2010-2012 рр.	2012-2013 рр.	2013-2014 рр.			
2005	42714,3	–	–	–	Прогноз по кодах функціональної класифікації не проводився	–	–	–	85694,3	42980,0	
2006	48053,4	58551,5	–	–		–	–	–	99193,5	40642,0	
2007	55587,9	67339,0	113470,8	–		–	–	–	125251,4	11780,6	
2008	–	75895,4	127290,5	123914,2		–	–	–	176503,8	52589,6	
2009	–	–	141715,4	140168,5		–	–	–	190425,9	50257,4	
2010	–	–	–	160805,6		264956,9	–	–	240617,6	-24339,3	
2011	–	–	–	–		311021,5	–	–	251287,8	-59733,7	
2012	–	–	–	–		355963,2	260845,9	–	142480,2 (І півріччя)	–	118366,0
2013	–	–	–	–		–	291767,1	308000,6	–	–	–
2014	–	–	–	–		–	–	322000,2	–	–	–

* *Примітка.* Складено та розраховано на основі [3].

** *Примітка.* Відхилення показників обчислено як різницю між фактичними видатками та їх останніми прогнозними показниками.

Таким чином, зазначимо, що без удосконалення методики реалізації бюджетного прогнозування неможливо забезпечити виконання стратегічних завдань соціально-культурного розвитку суспільства щодо зниження соціальної нерівності, відновлення активної позитивної динаміки доходів громадян та якісного надання суспільних послуг. Тому модернізаційні заходи мають бути спрямовані на пошук оптимальної моделі поєднання централізації і децентралізації з використанням раціональних управлінських технологій, таких як програмно-цільові методи бюджетування, для того, щоб органи державної та місцевої влади не просто витрачали кошти, а робили це продуктивно і раціонально, в підсумку – знаходячи додаткові джерела для фінансування соціально-культурних послуг.

Література:

1. Бюджетний кодекс України. Затверджений Верховною Радою України 21.06.2001 р. за №2542 – III (із змінами та доповненнями). – Вінниця: Книга-Вега, 2004. – 108 с.
2. Бюджетний кодекс України. Затверджений Верховною Радою України 08.07.2010 р. за №2456-VI (із змінами і доповненнями за станом на 06.12.2012 р.) // Офіційний вісник України. – 2010. – №59. – С. 9.
3. Постанови Кабінету Міністрів України Про прогноз показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків та фінансування на 2005–2007 рр., 2006–2008 рр., 2007–2009 рр., 2008–2010 рр., 2010–2012 рр., 2012–2013 рр., 2013–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

СТАВКИ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ: РЕТРОСПЕКТИВА УКРАЇНСЬКИХ МАНЕВРУВАНЬ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Кожен податок включає сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють його внутрішню конструкцію. Шляхом зміни окремих елементів кожного з податків відбувається податкове регулювання соціально-економічних процесів і підвищення фіскальної ефективності перерозподільчих механізмів оподаткування.

Однією із структурних складових елементної бази податку на додану вартість є його ставки. Напередодні введення ПДВ в Україні, у 1991 р., існували два непрямі податки – з обороту і з продажів, за рахунок яких формувалася значна частина бюджетних надходжень. Тому при визначенні ставок ПДВ, який вводився в 1992 р. замість указаних податків, відштовхувалися від суми доходів, які надходили в бюджет від податків з обороту і з продажів. Поділивши суму оподаткованого обороту на суму податкових надходжень, які необхідно було одержати за рахунок ПДВ, і визначили розмір його ставки – 21,875% до обороту, що включав в себе суму податку або 28% при включенні ПДВ у ціни реалізованих товарів (робіт, послуг) [1].

У 1993 р. Україна, наслідуючи Росію, впровадила нові ставки ПДВ – 16,67% – для визначення суми ПДВ і 20% – для включення ПДВ у ціни реалізації. Та в Україні ці ставки проіснували недовго, і з 15 травня 1993 р. обчислення ПДВ знову почало проводитися за відповідними ставками 21,875 і 28%, що було зумовлено необхідністю збільшення податкових надходжень в умовах надзвичайно великого дефіциту бюджету. У травні 1995 р., зважаючи на посилення тінізації підприємницького сектору, збільшення масштабів ухилення від сплати податку, ставку ПДВ довелося все таки знизити з 28% до 20%.

Законом України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 р. було запроваджено дві ставки: основну – в розмірі 20% та нульову – щодо експорту та окремих видів операцій на внутрішньому ринку (таких як поставки сільгосппідприємствами молока, м'яса живою вагою переробним підприємствам; поставки продукції (крім підакцизних товарів) підприємствами громадських організацій інвалідів; поставки сировини, матеріалів, обладнання в порядку міжнародної технічної допомоги для будівництва об'єкта «Укриття» на Чорнобильській атомній електростанції) [2]. З допомогою цього механізму держава отримала можливість уникнути подвійного оподаткування товарів, що походять з її території (виготовлених національними товаровиробниками), а споживаються за межами країни (інакше їх конкурентоспроможність

зменшилася б) та стимулювати виробництво сільськогосподарської продукції, зайнятість населення з обмеженими фізичними можливостями, розв'язувати проблему поставарійної безпеки Чорнобильської атомної електростанції. У такому вигляді податок на додану вартість проіснував до 2011 р. з тією лише відмінністю, що постійно змінювалися види діяльності як об'єкти оподаткування за нульовою ставкою, а також коригувався перелік категорій платників податку на додану вартість та видів діяльності, до яких застосовувалися різного роду пільги з його сплати.

З 1 січня 2011 р. статтею 193 розділу V Податкового кодексу України передбачено дві ставки ПДВ – основна в розмірі 17% і 0% для операцій з експорту товарів чи супутніх такому експорту послуг. Але, відповідно до п. 10 підрозділу 2 розділу XX, ставка ПДВ у розмірі 17% починає застосовуватися тільки з 1 січня 2014 року. А в період з 1 січня 2011 року до 31 грудня 2013 року діє ставка 20% [3].

Для України важливо стежити за тим, як трансформується оподаткування в інших країнах, реагуючи на нові виклики соціально-економічного розвитку. Зарубіжний досвід податкових реформ (як позитивний, так і негативний) може бути корисним з точки зору пошуку ефективних податкових інструментів поліпшення вітчизняної макроекономічної ситуації. Так, світова фінансова криза 2008-2009 рр., боргова криза державних фінансів у ряді країн Європейського Союзу в 2010–2011 рр., кризові явища, пов'язані з визначенням верхньої межі внутрішнього державного боргу в США, змусили уряди розвинутих країн-членів ОЕСР збільшити податкові надходження до своїх бюджетів, передусім, шляхом підвищення ставок податків на споживання – ПДВ і акцизного податку (табл. 1).

Таблиця 1

Ставки ПДВ у країнах ОЕСР впродовж 2008–2012 рр.,%*

Країна ОЕСР	Рік введе ння ПДВ	Стандартна ставка ПДВ					Знижені ставки ПДВ станом на 1.01.10.	Знижені ставки ПДВ станом на 1.01.12.
		2008	2009	2010	2011	2012		
Австралія	2000	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	0,0	0,0
Австрія	1973	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	10,0; 12,0	10,0; 12,0
Бельгія	1971	21,0	21,0	21,0	21,0	21,0	0,0; 6,0; 12,0	0,0; 6,0; 12,0
Канада	1991	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	0,0	0,0
Чилі	1975	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	-	-
Чехія	1993	19,0	19,0	20,0	20,0	20,0	10,0	14,0
Данія	1967	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	0,0	0,0
Фінляндія	1994	22,0	22,0	22,0	23,0	23,0	0,0; 8,0; 13,0	0,0; 9,0; 13,0
Франція	1968	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	2,1; 5,5	2,1; 5,5; 7,0
Німеччина	1968	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	7,0	7,0

Греція	1987	19,0	19,0	19,0	23,0	23,0	4,5; 9,0	6,5; 13,0
Угорщина	1988	20,0	20,0	25,0	25,0	27,0	5,0; 18,0	5,0; 18,0
Ісландія	1989	24,5	24,5	25,5	25,5	25,5	0,0; 7,0	7,0
Ірландія	1972	21,0	21,5	21,0	21,0	23,0	0; 4,8; 13,5	0; 4,8; 9; 13,5
Ізраїль	1976	15,5	15,5	16,0	16,0	16,0	-	0,0
Італія	1973	20,0	20,0	20,0	20,0	21,0	4,0; 10,0	4,0; 10,0
Японія	1989	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	-	-
Корея	1977	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	0,0	0
Люксембург	1970	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	3,0; 6,0; 12,0	3,0; 6,0; 12,0
Мексика	1980	15,0	15,0	16,0	16,0	16,0	0,0	0,0
Нідерланди	1969	19,0	19,0	19,0	19,0	19,0	6,0	6,0
Нова Зеландія	1986	12,5	12,5	12,5	15,0	15,0	0,0	0
Норвегія	1970	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	0,0; 8,0; 14,0	0,0; 8,0; 15,0
Польща	1993	22,0	22,0	22,0	23,0	23,0	0,0; 7,0	5,0; 8,0
Португалія	1986	21,0	20,0	20,0	23,0	23,0	5,0; 12,0	6,0; 13,0
Словакія	1993	19,0	19,0	19,0	20,0	20,0	10,0	10,0
Словенія	1999	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	8,0; 8,5	8,5
Іспанія	1986	16,0	16,0	16,0	18,0	18,0	4,0; 7,0	4,0; 8,0
Швеція	1969	25,0	25,0	25,0	25,0	25,0	0,0; 6,0; 12,0	0,0; 6,0; 12,0
Швейцарія	1995	7,6	7,6	7,6	8,0	8,0	0,0; 2,4; 3,6	0,0; 2,5; 3,8
Туреччина	1985	18,0	18,0	18,0	18,0	18,0	1,0; 8,0	1,0; 8; 0
Великобританія	1973	17,5	15,0	17,5	20,0	20,0	0,0; 5,0	0,0; 5,0
Середнє значення		17,7	17,6	18,8	18,5	18,7	-	-

* *Примітка.* Складено автором за даними [4; 5].

Якщо в 2008–2010 рр. до підвищення стандартних ставок ПДВ на 1–1,5 в. п. вдалися тільки шість країн: Чехія, Угорщина, Ісландія, Ізраїль, Мексика і Великобританія, то в 2011–2012 рр. вже на 2–4 в. п. підняли базові ставки ПДВ ще десять країн: Фінляндія, Греція, Ірландія, Італія, Нова Зеландія, Польща, Португалія, Словакія, Іспанія і Швейцарія. Чехія, Фінляндія, Франція, Греція, Ірландія, Норвегія, Польща, Португалія, Іспанія і Швейцарія крім стандартної підвищили знижені ставки податку, а окремі з них помітно звузили сферу застосування цих ставок. Вісім країн – Австралія, Канада, Данія, Ізраїль, Японія, Корея, Мексика і Нова Зеландія, що не застосовують знижених ставок обмежили перелік пільг з цього податку. Загалом впродовж 2008–2012 рр. лише одинадцять з тридцяти двох країн ОЕСР (Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Чилі, Данія, Німеччина, Люксембург, Нідерланди, Швеція, Туреччина) не переглядали і не планують переглядати ні стандартну, ні знижені ставки ПДВ.

Таким чином, підвищення ставок податку на додану вартість у ряді країн під час кризи та подолання її наслідків продемонструвало перспективи його перетворення на основне джерело бюджетних доходів у багатьох країнах і

підтвердило довгострокову тенденцію зростання ролі податків на споживання. Окрім того, підвищення ставок ПДВ викликає менше нарікань з боку широких верств населення, ніж ставок податків на доходи й майно чи ухвалення рішень про скорочення бюджетних видатків на соціальні цілі. Тому Україні, вважаємо, слід відмовитися від рішення щодо зниження стандартної ставки податку на додану вартість.

Література:

1. Декрет Кабінету Міністрів України «Про податок на добавлену вартість» від 26.12.1992 №14-92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>.
2. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.1997 №168/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>.
4. Consumption Tax Trends 2010: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Administration Issues [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/consumption-tax-trends-2010_ctt-2010-en.
5. Consumption Tax Trends 2012: VAT/GST and Excise Rates, Trends and Administration Issues [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/consumption-tax-trends-2012_ctt-2012-en.

Матеріали
Загальноуніверситетської наукової конференції
професорсько-викладацького складу
«МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ
ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ
СИСТЕМНИХ РЕФОРМ»

м. Тернопіль, 10 квітня 2013 року

Підписано до друку 01.04.2013
Формат 60x 84 ¹/₁₆. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 65 г/м². Друк на дублюаторі.
Умов.-друк. арк. 7,78.
Тираж 40 примірників. Замовлення №04/13/1-2.

Віддруковано у видавничому центрі «Вектор»
46000 м. Тернопіль, вул. Кривоноса 2-Б
Тел. (0352) 40-08-12
(0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
серія ТР №33 від 06 грудня 2007р.
СПД Созанський А.М.